

С. І. Якименко

Н. В. Іванець

ПЕДАГОГІКА

1 частина

С. І. Якименко, Н. В. Іванець

Дидактика

*Навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

Миколаїв
2017

ББК 373.2.026(075.8)

УДК 74.202я73

Я 45

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(лист № 4/18 -2625 від 13.01.2011 р.)*

Рецензенти:

Біда Олена Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Ящук Інна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Я 45 Педагогіка 1 частина (Дидактика) : навчальний посібник /
С. І. Якименко, Н. В. Іванець. – Миколаїв : СПД Румянцева, 2017. – 233 с.

ББК 373.2.026(075.8)

УДК 74.202я73

Мета навчального посібника надати студентіві розуміння сутності дидактики початкової освіти та шляхів застосування її закономірностей у різних умовах навчання молодших школярів; сформувати професійну компетентність у студентів.

Матеріали навчального посібника можуть бути корисними для студентів спеціальності «Початкова освіта» педагогічних коледжів, вищих навчальних закладів, магістрантів.

© Якименко С. І., Іванець Н. В., 2017

© СПД Румянцева, 2017

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	4
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З КУРСУ «ДИДАКТИКА» ДЛЯ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	14
ЛЕКЦІЙНИЙ КУРС	19
Змістовий модуль 1. Теоретичні основи дидактики.....	19
<i>Лекція №1</i> Тема. Предмет і завдання дидактики. Основні категорії дидактики	19
<i>Лекція №2</i> Тема. Зміст освіти.....	28
<i>Лекція №3</i> Тема. Сутність процесу навчання. Теоретичні та методологічні основи	32
<i>Лекція №4</i> Тема. Принципи навчання.....	42
<i>Лекція №5</i> Тема. Структура процесу учіння, науціння	51
<i>Лекція №6</i> Тема. Уміння учнів учитись як ключова компетентність шкільної освіти	62
Змістовий модуль 2. Методи та форми організації навчання	71
<i>Лекція №1</i> Тема. Методи навчання	71
<i>Лекція №2</i> Тема. Форми організації процесу навчання	95
<i>Лекція №3</i> Тема. Контрольно-оцінювальна діяльність учителя.....	102
<i>Лекція №4</i> Тема. Навчально-виховний процес у малочисленій початковій школі	114
<i>Лекція №5</i> Тема. Підготовка вчителя до уроку	127
<i>Лекція №6</i> Тема. Вимоги до сучасного уроку в початковій школі	135
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	148
Змістовий модуль 1. Теоретичні основи дидактики.....	148
Змістовий модуль 2. Методи та форми організації навчання	157
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	169
Питання до екзамену	183
Тест з дисципліни «Дидактика».....	187
ДИДАКТИЧНИЙ СЛОВНИК	195

Пояснювальна записка

Мета курсу: Мета вивчення курсу “Дидактика” – надати майбутнім учителям початкової школи розуміння сутності дидактики початкової освіти та шляхів застосування її закономірностей у різних умовах навчання молодших школярів; розвиває педагогічне мислення студентів.

Завдання курсу:

- **методичні:** розкрити основні складові дидактики: її виникнення, предмет, завдання, зміст початкової освіти, процес навчання, його закономірності, принципи, методи, технології, форми організації, новітні підходи до контролю й оцінювання результатів навчання; особливості організації навчання в малочисельній школі; розвиток дидактичних систем початкової освіти в зарубіжних країнах;

- **пізнавальні:** розкрити найважливіші загальні залежності між цілями, змістом, умовами та результатами навчання; підвести до розуміння, що головні цінностей в освіті – дитина та педагог, здатний розвивати, захищати та оберігати індивідуальність учня;

- **практичні:** навчити студентів використовувати навчальний матеріал у конкретних умовах педагогічної ситуації, спираючись на засвоєні теоретичні положення; підготувати до свідомого оволодіння дидактичними вміннями та технологіями; залучати до діяльності творчого характеру (виступу, доповіді, плану дії тощо);

- **виховні** - виховувати у студентів працьовитість, відповідальність до виконання завдань курсу і майбутньої професії; дисциплінованість, самостійність.

У результаті вивчення курсу студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні:

- здатність використовувати, узагальнювати та аналізувати інформацію, ставити цілі і знаходити шляхи їх досягнення у галузі початкової освіти в умовах

постійних змін у суспільстві; здатність до застосування різноманітних методів наукового дослідження, уміння використовувати їх у професійній діяльності початкової школи; формулювати думку з використанням наукових термінів.

- здатність до розуміння філософських засад основ теорії навчання, теоретичних основ навчання, освіти й виховання, предмету дидактики та її місця серед інших педагогічних дисциплін;

II. Фахові:

- здатність до виокремлення особливостей системи навчання, цілей, змісту, принципів, методів та засобів навчання на сучасному етапі в рамках ступеневої системи освіти України.

- здатність застосовувати основні дидактичні методи на практиці, володіти технологією навчання.

- здатність до планування уроку згідно вимог типу та структури уроку.

- здатність аналізувати урок і його структурні елементи.

- здатність організовувати самостійну та позакласну роботу учня.

- здатність орієнтуватися у вимогах програми та опрацьовувати наукові джерела з метою глибокого осмислення даної науки.

- здатність самостійно здобувати і використовувати в практичній діяльності нові знання та вміння у галузі початкової освіти, прагнути до саморозвитку.

- здатність усвідомлювати соціальну значущість своєї майбутньої професії, володіти високою мотивацією до виконання професійної діяльності у галузі початкової освіти.

- здатність розуміти соціальну значимість і уміти прогнозувати наслідки своєї професійної діяльності, нести відповідальність за свої рішення.

- здатність використовувати нормативні правові документи у професійній діяльності у галузі початкової освіти.

Студенти повинні вміти:

- застосовувати навчальний матеріал у конкретних умовах педагогічної ситуації, спираючись на засвоєні теоретичні положення;

- користуватися досвідом діяльності творчого характеру (виступу, доповіді, плану дії, аналізу. порівняння тощо);

- аналізувати визначення основних категорій дидактики видатними науковцями-дидактами Ю.Бабанським, В.Бондарем, О.Савченко та ін.;

- аналізувати навчальні плани, навчальні програми та підручники для початкової школи; складати конспекти та аналізувати уроки початкової школи, добирати методи навчання відповідно до дидактичної мети та структури уроків початкової школи.

Міжпредметні зв'язки - дисципліна «Дидактика» є складовою частиною професійної підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» і пов'язана з історією, філософією, психологією, анатомією та фізіологією, педагогічними дисциплінами – загальною педагогікою, історією педагогіки, теорією виховання, організацією і управлінням у початковій школі, педагогічною майстерністю, сучасними педагогічними технологіями, методиками навчання окремих дисциплін, а також є основою для проходження майбутніми вчителями початкової школи педагогічної практики.

ПРОГРАМА КУРСУ

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи дидактики

Тема 1. Предмет і завдання дидактики

Предмет і функції дидактики, становлення дидактики як науки. Зв'язок дидактики з іншими науками. Завдання сучасної дидактики початкового навчання. Види і методи дидактичних досліджень.

Тема 2. Зміст початкової освіти

Поняття про зміст освіти. Реформування змісту початкової освіти. Навчальні плани і програми для початкових шкіл. Підручники для початкової школи.

Тема 3. Процес навчання

Вікова характеристика готовності дітей до шкільного навчання. Сутність процесу навчання. Принципи і правила навчання. Етапи навчального процесу.

Організація диференційованого навчання. Контроль та оцінка результатів навчання.

Тема 4. Взаємозв'язок навчання і розвитку учнів

Рушійні сили розвитку дитини. Сутність розвивального навчання. Мотивація учіння молодших школярів. Гуманізація навчального спілкування. Організація навчального співробітництва. Емоційність процесу навчання. Формування в молодших школярів уміння вчитися.

Змістовий модуль 2. Методи та форми організації навчання

Тема 1. Методи навчання

Сутність і функції методів навчання. Класифікація методів навчання. Методи усного викладу навчального матеріалу. Наочні методи навчання. Практичні методи навчання. Дидактичні ігри. Самостійна робота учнів як метод навчання. Формування в молодших учнів досвіду пошукової діяльності. Вибір і поєднання методів навчання. Педагогічні технології. Підготовка навчального обладнання.

Тема 2. Форми організації навчального процесу

З історії розвитку організаційних форм навчання у початковій школі. Визначення цілей уроків. Добір змісту й методичного забезпечення уроку. Багатоваріантність структури уроків. Дидактичні особливості уроків для учнів шестирічного віку. Дидактичні особливості інтегрованих уроків. Особливості підготовки та проведення відкритого уроку. Методика проведення екскурсій. Види домашніх завдань і способи їх перевірки.

Тема 3. Навчально-виховний процес у малокомплектній школі

Особливості планування навчального процесу. Специфіка побудови уроків у класах-комплектах. Варіанти структури уроків у класах-комплектах. Організація виховної роботи в малокомплектній школі.

Тема 4. Початкова освіта за рубежем

Актуальні проблеми розвитку шкільної освіти. Особливості режиму початкового навчання в країнах Європейської співдружності.

ЗМІСТОВІ МОДУЛІ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

I семестр

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи дидактики.

Лекційний модуль

- 1. Тема лекції:* Предмет і завдання дидактики. Основні категорії дидактики (2год).
- 2. Тема лекції:* Зміст освіти (2год).
- 3. Тема лекції:* Сутність процесу навчання. Теоретичні та методологічні основи (2год)
- 4. Тема лекції:* Закономірності й принципи навчання (2год).
- 5. Тема лекції:* Структура процесу учіння, научіння (2год).
- 6. Тема лекції:* Уміння учнів учитись як ключова компетентність шкільної освіти (2год).

Практичний модуль

- 1. Тема:* Предмет і завдання дидактики. Основні категорії дидактики (2год).
- 2. Тема:* Особливості змісту початкової освіти. Характеристика Державного Стандарту початкової освіти (2год).
- 3. Тема:* Процес навчання (2год).
- 4. Тема:* Закономірності й принципи навчання (2год).
- 5. Тема:* Уміння учнів учитись як ключова компетентність шкільної освіти (2год).

Модуль самостійної роботи

- 1. Тема:* Дидактика як наука. Цілепокладання в дидактиці
- 2. Тема:* Зміст освіти
- 3. Тема:* Процес навчання
- 4. Тема:* Закономірності й принципи навчання
- 5. Тема:* Уміння учнів учитись як ключова компетентність шкільної освіти.

Список рекомендованої літератури.

Основна література.

1. Бондар В. І. Дидактика. – К., 2007. – 386с.
2. Дубасенюк О. А. Практикум з педагогіки. – К., 2004. – 464 с.
3. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка: Підручник. - К.: Знання-Прес, 2003.- 402с.
4. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Навч. посібник. 3.є видання, доповнене.– К.,2008.– 608с.
5. Педагогіка: Навчальний посібник / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – Вінниця: РВВ ВАТ “Віноблдрукарня”, 2001. – 200 с.
6. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. - К., «Грамота», 2012. - 502с.

Додаткова література.

1. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник. - К., 2001. – 343с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с
3. Гуманізація процесу навчання в школі: Навч. посібник / За ред. С. П. Бондар. – 2-ге вид., доповн. – К.: Стилос, 2001. – 256 с.
4. Кузьмінський А. І., Вовк Л. П., Омеляненко В. Л. Педагогіка: завдання і ситуації: Практикум. - К.: Знання-Прес, 2003. – 398с.
5. Левченко Т. І. Розвиток освіти та особистості в різних педагогічних системах. – Вінниця: видавництво “Нова книга”, 2002. – 512 с.
6. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання. - Х., 2002.
7. Максименко В. П. М17 Дидактика: курс лекцій: Навч. посіб. / В. П. Максименко – Хмельницький: ХмЦНП, 2013. – 222 с.
8. Чайка В. Педагогіка (тестові завдання). Навчальний посібник для студ. вищих пед. закладів освіти. – Тернопіль: ТДПУ, 2000. – 168 с.
9. Червінська І.Б. Дидактика початкової школи : практичний курс. Навчально-методичний комплекс з курсу «Дидактика». – Ч.1. – Навч.-метод.

посіб. для студ. / Інна Червінська, Наталія Никорак – Вид. 2-е, випр. і доп. – Івано-Франківськ: Симфонія Форте, 2012. – 196 с.

10. Червінська Інна Богданівна. Дидактика : Навчально-методичний супровід самостійної та індивідуальної роботи студентів: для студентів напряму підготовки 6.010102 «Початкова освіта» / І.Б. Червінська. – Івано-Франківськ, ПНУ, 2014. – 84 с.

11. Щербань П. М. Прикладна педагогіка, - К., 2002.

INTERNET – ресурси (Основні Web-сторінки в INTERNET)

www.info-library.com.ua/books-book-96.ht...

ktpmam.kpi.ua/fr/node/212

pidruchniki.ws/.../osnovni_pidhodi_vivche

elise.com.ua/.../osnovni-naukovih-doslidzhn-

<http://ru.wikipedia.org/wiki/>

<http://subject.com.ua/>

<http://www.nmc.cv.ua/chnu>

<http://studentam.net.ua>

Змістовий модуль 2. Методи та форми організації навчання

1. *Тема лекції:* Методи, технології та засоби навчання (2год).
2. *Тема лекції:* Форми організації процесу навчання (2год).
3. *Тема лекції:* Типи уроків та їх структура у початковій школі (2год).
4. *Тема лекції:* Вимоги до контрольної-оцінювальної діяльності учителя початкової школи (2год)
5. *Тема лекції:* Вимоги до сучасного уроку в початковій школі (2год).
6. *Тема лекції:* Навчально-виховний процес у малочисленій початковій школі. (2год).

Практичний модуль

1. *Тема:* Методи, технології та засоби навчання (2год).
2. *Тема:* Інтерактивні технології навчання у початковій школі (2год).
3. *Тема:* Форми організації процесу навчання (2год).

4. *Тема:* Контрольно-оцінювальна діяльність учителя (2год).
5. *Тема:* Особливості організації навчального процесу у малочисленій початковій школі. (2год).

Модуль самостійної роботи

1. *Тема:* Методи, технології та засоби навчання.
2. *Тема:* Форми організації процесу навчання.
3. *Тема:* Контрольно-оцінювальна діяльність учителя.
4. *Тема:* Навчально-виховний процес у малочисленій початковій школі.
Оптимізація процесу навчання
5. *Тема:* Початкова освіта за рубежом.

Список рекомендованої літератури.

Основна література.

1. Бондар В. І. Дидактика. – К., 2007. – 386с.
2. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка: Підручник. - К.: Знання-Прес, 2003.- 402с.
3. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Навч. посібник. 3.є видання, доповнене.– К.,2008.– 608с.
4. Педагогіка: Навчальний посібник / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – Вінниця: РВВ ВАТ “Віноблдрукарня”, 2001. – 200 с.
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. - К., «Грамота», 2012. - 502с.

Додаткова література.

1. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник. - К., 2001. – 343с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с
3. Гуманізація процесу навчання в школі: Навч. посібник / За ред. С. П. Бондар. – 2-ге вид., доповн. – К.: Стилос, 2001. – 256 с.
4. Кузьмінський А. І., Вовк Л. П., Омеляненко В. Л. Педагогіка: завдання і ситуації: Практикум. - К.: Знання-Прес, 2003. – 398с.
5. Левченко Т. І. Розвиток освіти та особистості в різних педагогічних системах. – Вінниця: видавництво “Нова книга”, 2002. – 512 с.

6.Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання. - Х., 2002.

7.Максименко В. П. М17 Дидактика: курс лекцій: Навч. посіб. / В. П. Максименко – Хмельницький: ХмЦНП, 2013. – 222 с.

8.Чайка В. Педагогіка (тестові завдання). Навчальний посібник для студ. вищих пед. закладів освіти. – Тернопіль: ТДПУ, 2000. – 168 с.

9.Червінська Інна Богданівна. Дидактика : Навчально-методичний супровід самостійної та індивідуальної роботи студентів: для студентів напряму підготовки 6.010102 «Початкова освіта» / І.Б. Червінська. – Івано-Франківськ, ПНУ, 2014. – 84 с.

10.Щербань П. М. Прикладна педагогіка, - К., 2002.

INTERNET – ресурси (Основні Web-сторінки в INTERNET)

www.info-library.com.ua/books-book-96.ht...

ktpmam.kpi.ua/fr/node/212

pidruchniki.ws/.../osnovni_pidhodi_vivche

elise.com.ua/.../osnovi-naukovih-doslidzhn-

<http://ru.wikipedia.org/wiki/>

<http://subject.com.ua/>

<http://www.nmc.cv.ua/chnu>

<http://studentam.net.ua>

Методи навчання

Комплексне використання різноманітних методів організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності студентів та методів стимулювання і мотивації їх навчання, що сприяють розвитку творчих засад особистості майбутнього вчителя початкового навчання, логопеда з урахуванням індивідуальних особливостей учасників навчального процесу й спілкування.

З метою формування професійних компетенцій широко впроваджуються інноваційні методи навчання, що забезпечують комплексне оновлення традиційного педагогічного процесу. Це, наприклад, комп'ютерна підтримка навчального процесу, впровадження інтерактивних методів навчання (робота в

малих групах, мозковий штурм, ситуативне моделювання, опрацювання дискусійних питань, кейс-метод тощо).

Методи контролю

Педагогічний контроль здійснюється з дотриманням вимог об'єктивності, індивідуального підходу, систематичності і системності, всебічності та професійної спрямованості контролю.

Використовуються такі методи контролю (усного, письмового), які мають сприяти підвищенню мотивації студентів-майбутніх фахівців до навчально-пізнавальної діяльності. Відповідно до специфіки фахової підготовки перевага надається усному, письмовому, практичному і тестовому контролю.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З КУРСУ «ДИДАКТИКА» ДЛЯ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ І ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота з курсу «Дидактика» – це важлива форма опанування цієї дисципліни. Вона покликана доповнити, узагальнити й систематизувати лекційний матеріал, розвинути навички роботи з методичними матеріалами та науковими першоджерелами, стимулювати пізнавальну активність і творчий пошук студентів.

Успішне проведення самостійної роботи залежить від багатьох чинників. Одним із найбільш істотних є сумлінна підготовка студента до неї.

Насамперед ознайомтеся з **темою** самостійної роботи, з'ясуйте, який саме **навчальний матеріал** пропонується до розгляду, пригадайте його місце в системі навчального курсу. Уважно прочитайте **план** заняття, ознайомтеся зі **списками основної та додаткової літератури**.

Якщо практичному заняттю передувала **лекція** з тієї самої теми, слід **проглянути її конспект**, який допоможе вам зорієнтуватися в навчальному матеріалі, звернути увагу на проблемні питання й завдання, запропоновані викладачем, на значення нових термінів, на рекомендовані наукові джерела. Приступаючи до підготовки, пригадайте також, з якими теоретичними поняттями ви познайомилися на попередній лекції? Які питання обговорювали та аналізували на семінарському занятті?

Після цього можна приступати до **опрацювання літератури**. Під час її читання рекомендується робити **робочі записи** з кожного питання плану (вести конспект). Починаючи конспектувати певне джерело, обов'язково запишіть його назву, автора, вихідні дані в зошит, виділивши їх іншим кольором чи підкреслюванням. Дотримуйтеся всіх вимог до бібліографічного опису (його приклади можна знайти в переліку літератури).

Робота з науковим джерелом має за головну мету **розуміння** прочитаного. Тому, перш ніж робити записи в зошиті, вам слід уважно прочитати текст,

усвідомити його логіку, спробувати відділити головне від другорядного, узагальнюючі теоретичні положення – від конкретних прикладів. Працюючи з монографією, слід насамперед проглянути її зміст, який дасть загальне уявлення про композицію книги.

Пам'ятайте, що конспектування в жодному разі не є механічним переписуванням тексту з книги! Конспект наукового джерела має бути стислим, добре структурованим і «читабельним» (адже вам згодом доведеться користуватися ним для повторення, під час підготовки до модульного та підсумкового контролю). **Обов'язково використовуйте раціональні способи конспектування:** виділення головного іншим кольором, підкреслюванням, спеціальними позначками, різноманітне графічне розташування тексту (колонки, таблиці, схеми), позначення стрілками логічних зв'язків між окремими блоками матеріалу. Використовуйте скорочення поширених слів і термінів: як загальноновживані, так і ваші власні, що мають бути зрозумілі насамперед вам самим і повторювані – одне слово слід скорочувати завжди однаково. Список постійних власних скорочень можна скласти на останній сторінці зошита.

Опрацьовуючи певне джерело, звертайте увагу на **нові слова й терміни**. Їх визначення слід записати в зошит, якщо воно подане в роботі. У протилежному випадку зверніться до словників іншомовних слів, тлумачних словників, словників педагогічних термінів або до стислого термінологічного словника, який складено викладачами кафедри педагогіки початкової освіти.

Якщо відчуваєте певні труднощі із розумінням терміна, запитайте його значення в інших студентів або у викладача. У випадку, коли під час конспектування у вас виникають **питання**, занотуйте їх на берегах конспекту, щоб з'ясувати під час підготовки або на самому практичному занятті.

З певної проблеми в науковій літературі ви можете зустріти **різні погляди вчених**, часом протилежні. **Обов'язково акцентуйте свою увагу на таких випадках, намагайтеся чітко сформулювати ці різні погляди, відтворіть їх у зошиті.** Продумайте і власну відповідь на таке неоднозначне питання, визначте,

погляд якого вченого імпонує вам, а який викликає заперечення, і мотивуйте свої думки. Такі контраверсійні (суперечливі) питання часто стають предметом **дискусії** під час проведення практичного заняття.

Окремі джерела можна опрацювати і складаючи їх **тези, тезовий план**, роблячи окремі **виписки** (якщо це невелике джерело або таку форму роботи з ним спеціально обумовив викладач).

Чи існує певний **порядок роботи з джерелами**? Звичайно, загального правила немає, але вам рекомендується починати з основного джерела – базового підручника, після того звернутися до інших підручників, потім – спеціальних монографій і, зрештою, до наукових статей (якщо інший порядок не порекомендував викладач, зважаючи на теоретичне значення певного джерела). Бажано опрацювати всі джерела зі списку основної літератури і більшість – зі списку додаткової літератури.

Осібне місце в підготовці до практичного заняття з усної народної творчості посідає **робота з нормативними документами**, ознайомлення з якими є невід'ємною складовою опрацювання певної теми. Обов'язково зверніться до необхідних документів. Читайте тексти вдумливо, якщо в них зустрічаються незрозумілі слова, то обов'язково з'ясовуйте їх значення.

Опрацювавши рекомендовані джерела й тексти документів, перегляньте **список питань для перевірки знань**. Чи на всі ці питання ви знайшли відповіді в науковій літературі? Якщо існують певні «прогалини», ще раз зверніться до джерел (у складніших випадках можна звернутися за порадою до викладача під час індивідуальних консультацій). Спробуйте дати відповіді на запропоновані питання, не користуючись конспектом. Організувати самоконтроль можна і працюючи в парі з товаришем або у невеликій групі студентів (3-4 особи). **Основні визначення, провідні теоретичні положення, класифікації слід завчити напам'ять.**

Після цього переходьте до виконання **практичних завдань**, які допоможуть вам поглибити знання з певної теми, розвинути філологічні вміння

й навички, привести знання в систему, виявити творчі здібності. Уважно прочитайте завдання, продумайте послідовність його виконання. Результат (порівняльна таблиця, відповідь на питання, схема, наведення прикладів, аналіз твору та ін.) має бути зафіксований у зошиті, якщо викладач не обумовив усної форми виконання або якщо це впливає з самої сутності завдання.

Навчаючись на першому курсі, вам слід тренуватися давати **усну зв'язну розгорнуту відповідь** на кожне питання плану практичного заняття, спочатку – з опорою на конспект, а потім і без нього. Це сприятиме розвитку літературного мовлення майбутнього фахівця, допоможе вам краще запам'ятати матеріал, відтворити його логіку. Використовуйте **традиційну побудову промови**: вступ (стисле окреслення проблеми) – основна частина (виклад провідних тез з аргументами-прикладом) – висновки (лаконічне формулювання провідних узагальнюючих положень). Намагайтеся, щоб ваша зв'язна розповідь була логічною, послідовною, чіткою, присутньою (без «води»), а мовлення – граматично й синтаксично правильним, виразним. Уникайте штампів, слів-паразитів, просторіччя та діалектизмів. Приклади до кожного питання продумуйте наперед: можна зробити закладки у збірках першоджерел або виписати невеличкі уривки з творів у зошит. Корисно попросити ваших товаришів або родичів послухати вашу відповідь, поставити вам питання, зробити зауваження.

Наприкінці кожної теми подається **тест для самоконтролю**, який охоплює ключові питання. Обов'язково виконайте його і перевірте правильність відповідей. Проаналізуйте власні помилки: вони можуть свідчити про певні «прогалини» у ваших знаннях. Заповніть ці «білі плями» і ще раз зверніться до питань тесту.

Безпосередньо **перед практичним заняттям** перегляньте записи в зошиті, повторіть ключові поняття, теоретичні положення. Для повторення також можна використати список питань для перевірки знань. Під час заняття уважно слухайте вступне слово викладача, відповіді товаришів, при цьому можна доповнювати

власні записи в зошиті, уточнювати певні поняття, наводити вдалі приклади. Вам слід **бути активними, брати участь в обговоренні**, по можливості **доповнювати відповіді товаришів**. Активна позиція студента, за даними психологів, сприяє кращому усвідомленню й запам'ятання матеріалу.

Не бійтеся помилитися – помилки природні в процесі навчання. Якщо щось лишилося незрозумілим для вас, обов'язково запитайте про це викладача. Наприкінці заняття уважно прослухайте його інструкції і поради щодо підготовки до наступного практичного.

Окремі теми, питання викладач виносить на **самостійне опрацювання**. Методика його суттєво не відрізняється від підготовки до практичного заняття, за тим хіба винятком, що ви повинні самостійно контролювати себе, перевіряючи, чи всі аспекти теми ви засвоїли. Під час індивідуальних консультацій з викладачем ви маєте можливість уточнити певні питання, отримати роз'яснення складних аспектів матеріалу. Результати самостійної роботи обов'язково перевіряються викладачем під час модульного контролю, підсумкової контрольної роботи.

Ваша сумлінна й систематична підготовка до практичних занять, самостійна робота не тільки дозволять отримати глибокі й міцні знання, але й обов'язково відіб'ються у високих балах і відмінних оцінках!

ЛЕКЦІЙНИЙ КУРС

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи дидактики

Лекція № 1

Тема. Предмет і завдання дидактики. Основні категорії дидактики

Мета. Ознайомити студентів із поняттям «дидактика», а також історією становлення цього поняття; з'ясувати, що є об'єктом та предметом дидактики, які її функції і завдання; вивчити основні категорії дидактики; виховати любов до навчання та саморозвитку.

Ключові поняття: дидактика, категорії дидактики, функції дидактики.

Обладнання: комп'ютер, мультимедійна дошка, звуковий супровід.

План

1. Виникнення та етапи розвитку дидактики як науки.
2. Мета і завдання дидактики на сучасному етапі розвитку України.
Предмет дидактики.
3. Категорії дидактики.
4. Функції дидактики.

Література:

1. Бондар В. І. Дидактика. – К., 2007. – 386с.
2. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання. - Х., 2002. – 287с.
3. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Навч. посібник. 3.є видання, доповнене.– К.,2008.– 608с.
4. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. - К., «Грамота», 2012. - 502с.
5. Фіцула М. М. Педагогіка: Посібник. - К., 2006. – 312с.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Виникнення та етапи розвитку дидактики.

Термін дидактика походить від грецького слова *didaktikos* — навчаючий і *didasko* – вивчаючий. Вперше термін дидактика був введений у використання в

Німеччині у 1613 р. Саме тоді Кристоф Хельвіг та Йохим Юнг, аналізуючи діяльність відомого мовознавця і прихильника навчання рідною мовою Вольфганга Ратке (1572 - 1635), підготували "Короткий звіт з дидактики, або Мистецтво навчання Ратихія". Вже з назви роботи випливає, що автори трактували дидактику як мистецтво навчання.

Аналогічним чином трактував це поняття і Я.А.Коменський (1592 - 1670) у своєму знаменитому творі "Велика дидактика, або Універсальне мистецтво навчати всіх усьому". Однак, Коменський вважав, що дидактика є не лише мистецтво навчання, але й виховання.

Таке поняття зберігалося до початку ХІХ ст., коли Йоган Фрідріх Герbart (1776 - 1841), відомий німецький педагог і філософ, розробив теоретичні основи дидактики, зробивши її внутрішньо цілісною і несуперечливою теорією виховуючого навчання, підпорядкованою педагогіці. Враховуючи роль, яку І.Герbart і його послідовники відводили процесу оволодіння навчальним матеріалом, найважливішим завданням дидактики, у відповідності з герbartіанською концепцією, повинен був стати аналіз дій учителя, спрямованих на ознайомлення учнів з новим матеріалом.

Таке розуміння предмету і завдань дидактики не влаштовувало прихильників різноманітних варіантів так званого "нового виховання", жвава педагогічна діяльність яких розгорнулася на рубежі ХІХ і ХХ ст. Найвизначніші представники цього напрямку, зокрема американський вчений Джон Дьюї (1859 - 1952), відводили учням більш активну роль у процесі навчання у порівнянні з герbartіанцями. У цьому зв'язку вони відмовилися від герbartської концепції "передачі знань", що передбачала переважно збагачення пам'яті учнів, і висунули вимогу формування і розвитку у них здібностей та інтелектуальної діяльності, а також навичок практичної діяльності. Ця концепція не могла не вплинути на спосіб розуміння як предмета, так і завдань дидактики, яку почали ототожнювати не стільки з теорією викладання, скільки з теорією навчання. Найважливішим завданням такої дидактики став уже аналіз дій учня, а не вчителя. При цьому

вважалося, що викладання є функцією навчання, а дії вчителя обумовлені пізнавальною діяльністю учнів, а не навпаки.

У наш час ці два види діяльності не протиставляються один одному. Викладання нерозривно пов'язане з навчанням, ці два аспекти процесу утворюють інтегративну цілісність у вигляді процесу навчання. Серед факторів, що забезпечують єдність процесу навчання, є не лише загальна мета освіти, але й використовувані при цьому методи, організаційні форми і засоби навчання.

Таким чином, на сучасному етапі *дидактику* розуміють як науку про викладання і навчання, про закономірності, що діють у сфері предмета, ті дослідження, про залежності, що обумовлюють хід і результати процесу навчання; на цій основі вона встановлює відповідні закономірності, визначає методи, організаційні форми й засоби навчання учнів. Іншими словами — *дидактика* – це наука про навчання і освіту, їх мету і завдання, зміст, методи, форми, засоби, організацію, досягнуті результати.

Традиційно дидактика відповідає на два питання: "Що вчити?" (зміст освіти) і "Як вчити?" (процес навчання). Сучасна наука намагається з'ясувати також питання "Для чого вчити?" (смісл навчання).

Помітний внесок у розвиток світової дидактики внесли також Й.Песталоцці (1746 - 1827), А.Дістервег (1790 - 1866), К.Ушинський (1823 - 1870), Г.Кершенштейнер (1854 - 1932), В.Лай (1862 - 1926).

На розвиток вітчизняної дидактики в кінці XIX - на початку XX ст. помітний вплив мали праці П.Ф.Каптерєва, Н.К.Крупської, С.Т.Шацького, П.П.Блонського, А.П.Пінкевича, М.М.Пістрака, Г.Г.Ващенко, І.Л.Огієнка, І.М.Стешенка, С.Ф.Русової, Я.Ф.Чепіги та багатьох інших.

У радянський період плідно працювали в галузі дидактики П.Груздев, Ш.Ганелін, Є.Голант, Л.Занков, Б.Єсіпов, М.Данилов, М.Скаткін, В.Онищук, А.Алексюк, В.Краєвський, В.Загв'язинський, І.Лернер, М.Махмутов та інші.

2. Об'єкт і предмет дидактики

Об'єктом дидактики є навчання як особливий вид діяльності, спрямований на передачу новим поколінням соціального досвіду, його засвоєння, творче відтворення. Надбанням учня стає та частина культури, яка входить до змісту освіти і складає змістову сторону навчання.

Головним у діяльності, спрямованій на соціалізацію особистості, з позицій педагогіки, є відношення між двома видами діяльності - викладанням і учінням, Що виступають в єдності. Інші відношення (учень - навчальний матеріал, учень - інші учні, учень - книга й інші) стають дидактичними настільки, наскільки вони об'єднуються цим відношенням. Наприклад, книга стає підручником, якщо вона включається в процес навчання і стає засобом діяльності учителя й учня. Звідси **предметом дидактики є зв'язок викладання (діяльності вчителя) і учіння (навчально-пізнавальної діяльності учня), їх взаємодія.**

Оскільки в основі кожної взаємодії є конкретний зміст освіти, відповідні методи і форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, можна вважати **предметом дидактики зміст, форми і методи взаємодії викладання і учіння на різних етапах навчального процесу.**

3. Функції і завдання дидактики

Дидактика розглядає змістову і процесуальну сторони навчання в їх єдності. Наприклад, знання вивчаються не ізольовано, не самі по собі, а разом із методами їх передачі і засвоєння.

Крім **завдання** описувати і пояснювати процес навчання й умови його реалізації, завданням дидактики також є перетворення та удосконалення практики. Дидактика розробляє більш досконалу організацію процесу навчання, нові навчальні системи і технології навчання.

На сучасному етапі перед дидактикою постають такі **завдання:**

- обґрунтувати і конкретизувати принципи організації навчання, шляхи і засоби розвитку пізнавальної самостійності, активності, ініціативи учнів;

- визначити критерії добору і способи конструювання основних компонентів змісту освіти у зв'язку зі значним перевантаженням навчальних програм і підручників складним і другорядним матеріалом;
- дослідити функції і структуру методів і форм навчання;
- обґрунтувати міжпредметні та внутріпредметні зв'язки для актуалізації опорних знань, їх систематизації, формування навчальних і практичних навичок;
- забезпечити збалансованість соціальних і особистісних цілей у процесі навчання;
- розробити нові технології навчання.

Основними **функціями** дидактики є:

- теоретична (діагностична, прогностична), яка передбачає обґрунтування, систематизацію та узагальнення педагогічного досвіду, закономірностей і механізмів розвитку особистості в процесі навчання;
- практична (нормативна, інструментальна), яка полягає в розробленні проекту педагогічної діяльності, змісту, методів, форм навчання відповідно до поставлених дидактичних цілей. Обидві функції тісно взаємопов'язані.

4. Категорії дидактики

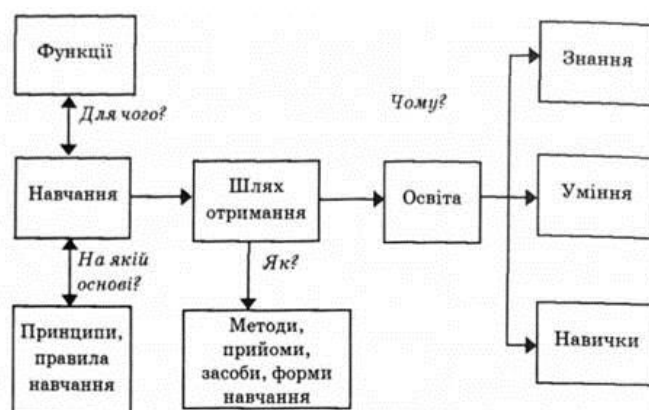
Дидактичні категорії – найбільш загальні і фундаментальні поняття, які відображають суттєві властивості і відношення навчального процесу. Категорії є вузловими місцями пізнання, механізмами (ступенями) проникнення мислення в сутність речей, знаходження їх суперечливих сторін і тенденцій розвитку

Категорії утворилися як результат узагальнення розвитку дидактичної науки і практики навчання, тому мають велике пізнавальне значення. Серед основних проблем сучасної дидактики є питання виявлення сутності категорій, їх походження, відношення категоріальних форм мислення до форм буття, способів свідомого оперування ними в мисленні.

До основних категорій дидактики належать: *навчання, освіта, самоосвіта, викладання, учіння, навчальна діяльність, дидактичні*

закономірності, принципи, (процес навчання і його компоненти – цілі, завдання, зміст, форми, методи, засоби, результати навчання), знання, навички, уміння, пізнавальна активність, мотивація учіння, пізнавальні інтереси і потреби, об'єкт і суб'єкт пізнання.

Усі категорії дидактики перебувають між собою в діалектичному взаємозв'язку і взаємозумовленості.

Навчання – це єдність процесів викладання й учіння. При цьому викладання – це процес діяльності вчителя під час навчання, а учіння – процес діяльності учня.

Навчання – вид людської діяльності і процес оволодіння знаннями, уміннями і навичками, що вимагають інтелектуальних, емоційно-вольових і фізичних зусиль людини. Навчання виступає як фактор, що стимулює розвиток особистості. Кінцевою метою навчання є засвоєння систематичних знань, навичок, вмінь і виховання та розвиток пізнавальних можливостей учнів.

Освіта – цілеспрямований процес і результат оволодіння учнями системою наукових знань, пізнавальних умінь і навичок, формування на цій основі світогляду, моральних якостей.

Освіта реалізується в основному під впливом навчання.

Самоосвіта – освіта, яка набувається у процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі. До основних засобів самоосвіти належать: самостійне опрацювання

літератури, робота з комп'ютером, засоби масової інформації, самонавчання тощо. Важливу роль у формуванні навичок самоосвіти відіграє школа.

Під **викладанням** розуміють діяльність вчителя, спрямовану на організацію і керування пізнавальною діяльністю учнів, в результаті чого здійснюється їх розвиток і виховання. У цьому визначенні важливим є те, що учень має виявити зустрічну активність, а вчитель – стимулювати її.

Учіння – процес навчальної діяльності учня, завдяки якій учень оволодіває системою знань, досвідом здійснення способів їх знаходження, здобуває індивідуальний досвід пізнання, збагачує власний досвід спілкування.

Учіння “стоїть” в центрі навчання, забезпечує процес формування особистості.

Навчальна діяльність – це діяльність, яка спрямована не тільки на засвоєння знань, умінь та навичок на різних рівнях (емпіричному, теоретичному, практичному), але й на засвоєння досвіду пізнання (оволодіння способами здобуття знань, способами навчальної роботи тощо).

Принципи навчання – ті вимоги, дотримання яких забезпечує оптимальне функціонування навчання.

Мета навчання – ідеальне передбачення кінцевих результатів навчання; те, до чого прагнуть учитель, учні. Процес навчання передбачає реалізацію основної дидактичної цілі – озброїти учнів науковими знаннями, спеціальними й загальнонавчальними вміннями, навичками. Її реалізація здійснюється через вибір оптимальних *навчальних завдань і методів*, що стимулюють пізнавальну активність, самостійність і творчість учнів.

Навчальні завдання конкретизують основну дидактичну мету через передбачення проміжних результатів навчання. Особливо важливими є завдання, які сприяють розвиткові творчих сил і здібностей учнів в різних видах діяльності.

Методи навчання – упорядковані способи взаємопов’язаної діяльності вчителя й учнів, спрямовані на розв’язання навчально-виховних завдань. Метод навчання – це специфічна форма руху змісту навчальної інформації від її джерела до свідомості учня. Такими формами руху змісту є словесні способи інформування (бесіда, розповідь, лекція, робота з книгою, пояснення тощо), наочні (демонстрування, ілюстрування, спостереження) і практичні (вправи, лабораторний дослід, експеримент).

Основними результатами навчання є освіта (загальна, політехнічна, професійна тощо), розвиток і виховання людини.

Знання – провідний елемент освіти, що є результатом процесу засвоєння. Знання виявляються у поняттях, судженнях, умовиводах, концепціях, теоріях і виконують важливі соціальні функції: а) матеріалізуються в певні технічні пристрої, технологічні процеси і, таким чином, служать виробництву; б) перетворюються на переконання і забезпечують розвиток пізнавальної активності. Важливими характеристиками повноцінних знань є їх системність, усвідомленість, оперативність, гнучкість, повнота та ін.

Уміння – здатність свідомо виконувати певні дії, на основі сформованих знань, навичок, набутого досвіду.

Навички – навчальні дії, які внаслідок багаторазового виконання набувають автоматизованого характеру. В міру опанування учнями знаннями й уміннями автоматизовані елементи з’являються в їхній усній і письмовій мові, в розв’язуванні математичних задач, виконанні креслень, в користуванні приладами і знаряддями праці тощо. Між уміннями й навичками існує тісний взаємозв’язок. *Уміння – це готовність до свідомих і точних дій, а навичка – автоматизована ланка цієї діяльності.*

Мотивація – система мотивів, або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки. Мотивами можуть бути: уявлення й ідеї, почуття й переживання, що виражають матеріальні або духовні потреби людини.

Навчальна діяльність завжди полівмотивована. В цій системі професійних мотивів взаємодіють дві основні групи мотивів:

1) мотиви, зв'язані зі смислом діяльності: прагнення пізнати нові факти, оволодіти знаннями, способами дій, проникнути в суть явищ та ін.;

2) мотиви, зв'язані із самим процесом діяльності: прагнення проявити інтелектуальну активність, міркувати, долати перешкоди в процесі розв'язування задач, тобто особистість захоплює сам процес вирішення, а не тільки його результати.

Крім цього, є мотиви, що знаходяться поза межами професійної діяльності:

1) соціальні мотиви (мотиви обов'язку і відповідальності, самовдосконалення);

2) вузькоособистісні мотиви (прагнення одержати схвалення, бажання бути "першим");

3) негативні мотиви (прагнення уникнути неприємностей від вчителів чи батьків).

Потреба –стан організму, особистості, який виражає залежність від об'єктивного змісту умов її існування й розвитку.

Основною формою прояву потреби в пізнанні є оволодіння знаннями, засвоєння їх інтеграції, систематизації, потреба в накопиченні знань.

Інтерес – форма прояву пізнавальної потреби, що забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення цілей діяльності і сприяє орієнтації, ознайомленню з новими фактами, більш глибокому відображенню дійсності. Розрізняють безпосередній інтерес, в основі якого лежить привабливість об'єкта як засобу досягнення цілей діяльності. Інтерес тісно зв'язаний із власним рівнем опанування дійсністю у формі знань. Про стійкість інтересу свідчить подолання труднощів у здійсненні діяльності, яка сама собою зацікавленість не викликає, але виконання якої є умовою її здійснення.

Інтерес у процесі свого розвитку може перерости в стійку особистісну потребу в активному, діяльному ставленні до свого предмета.

Лекція №2

Тема. Зміст освіти

Мета. Ознайомити студентів із поняттям «зміст освіти», а також історією становлення цього поняття; ознайомити із законодавчим документами (ДС початкової школи), з'ясувати, що є змістовими лініями Державного Стандарту початкової освіти, які його основні завдання; вивчити предметні галузі за ДС; виховати любов до навчання та саморозвитку.

Ключові поняття: зміст освіти, Державний Стандарт, початкова освіта, Базовий навчальний план, навчальна програма.

Обладнання: комп'ютер, мультимедійна дошка, звуковий супровід.

План

1. З історії розвитку змісту початкової освіти.
2. Поняття про Державний стандарт початкової освіти. Мета і функції ДС.
3. Базовий навчальний план початкової школи.
4. Програми для початкових шкіл.

Література:

1. Бондар В. І. Дидактика. – К., 2007. – 386с.
2. Державний стандарт початкової освіти.
3. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. – К., «Грамота», 2012. – 502с.
4. Фіцула М. М. Педагогіка: Посібник. – К., 2006. – 312с.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

3. З історії розвитку змісту початкової освіти.

Першочерговим завданням дидактики є необхідність дати відповідь на запитання: «чого навчити?», бо вирішення проблеми змісту освіти дозволяє розв'язати й інші дидактичні проблеми (скажімо, засоби і принципи навчання, методи і форми організації навчання тощо). Що ж слід розуміти під змістом освіти? Наведемо такі визначення.

ЗМІСТ ОСВІТИ – це чітко окреслена система теоретичних знань та практичних умінь і навичок, якими повинні і можуть оволодіти учні за певний час. Це саме загальне визначення. Більш повне і конкретне визначення запропонував відомий дидакт В.В. Краєвський, а саме:

ЗМІСТ ОСВІТИ – це знання, досвід репродуктивної діяльності, досвід творчої діяльності, досвід оцінювальної діяльності. Зауважимо, що: знання – це конкретні теоретичні положення, поняття, правила, факти, закони, закономірності, теорії, концепції тощо. Вони створюють теоретичний багаж учня; досвід репродуктивної діяльності – це уміння і навички, способи дій, що носять відтворювальний характер. Такі уміння й навички формуються за допомогою вправ: – за зразком, – за алгоритмом, – за схемою, – за поясненням, – за аналогією, – за інструкцією та ін.; досвід творчої діяльності – це такі уміння й навички, способи дій, що носять продуктивний характер і формуються за допомогою варіативних, видозмінених та нестандартних ситуацій (завдань); досвід ціннісно-оцінювальної діяльності – це сукупність компонентів виховання, тобто риси та якості особистості, що формуються у процесі навчання: рівень свідомості, переконання, ідеали, почуття, здібності, звички, потреби, характер тощо. Усвідомлення і розуміння такого підходу до визначення змісту освіти надто важливе. Адже опора на нього дозволяє вчителю правильно проектувати, методично опрацьовувати зміст навчального матеріалу до кожного уроку, дбаючи про наявність кожного з названих компонентів.

Відомий дидакт І.Я. Лернер зазначав: «...Все, що є духовного, матеріального, що є в культурі і в науці, – повинно бути закладено в зміст освіти». Зміст освіти в загальноосвітній школі є основою для всебічного

розвитку особистості, підготовки її до життя, основою формування діалектико-матеріалістичного світогляду. Виходячи з наведених визначень змісту освіти, слід підкреслити, що: зміст освіти, з одного боку, повинен відображати рівень і характер наукових і культурних досягнень, рівень суспільного життя, рівень економічного стану, політичних і соціальних перетворень (тобто відображати все те, що накопичено в досвіді людства, суспільства) і, з іншого боку, зміст освіти має бути спрямований на розв'язання тих завдань, які висуває суспільство перед освітою, тобто він покликаний виконувати соціальне замовлення суспільства на даному етапі. Звідси виникає необхідність постійно удосконалювати (уточнювати) зміст освіти.

18 2.2. Види і рівні освіти

Традиційно виділяють три види освіти: загальну, політехнічну, професійну.

ЗАГАЛЬНА ОСВІТА – це сукупність знань з основ наук про природу, суспільство, людину, її мислення, а також сукупність відповідних умінь та навичок, необхідних кожній людині. Загальна освіта веде до загальноосвітніх знань, які є основою наукового світогляду. Загальноосвітня підготовка включає такі знання, уміння і навички, які потрібні всім людям незалежно від роду їх діяльності. Загальну освіту здобувають в процесі вивчення основ наук з різних предметів та їх циклів. Загальна освіта має велике значення для набування професії (спеціальності) і здійснюється на широкій політехнічній основі, результатом чого є політехнічні знання.

2. Поняття про Державний стандарт початкової освіти. Мета і функції ДС.

Зміст освітніх галузей є основою для визначення навчальних предметів та для складання навчальних програм. **ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ ОСВІТИ** – документ взаємних зобов'язань: з одного боку, він чітко окреслює державні гарантії щодо освітніх послуг для кожного, хто має намір здобути освіту; з іншого боку, він визначає вимоги до тих, хто претендує на одержання документа про відповідний рівень освіченості (державні вимоги до загальноосвітньої підготовки учня). Державні стандарти освіти з кожного освітнього рівня містять

базовий навчальний план, що дає цілісне уявлення про змістове наповнення і розподіл основних галузей знань за роками навчання. В ньому виділені інваріатна частина (державний компонент) і варіативна частина (шкільний компонент). На основі державних стандартів (початкової, базової і старшої школи) визначається перелік навчальних дисциплін (навчальні плани) та складаються відповідні навчальні програми та підручники.

3. Базовий навчальний план початкової школи.

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН – це державний документ, в якому визначено перелік навчальних предметів, їх розподіл за роками навчання, кількість годин на тиждень, види підсумкового контролю, види і кількість годин на виробничу практику. Базові навчальні плани для масових шкіл, ліцеїв та гімназій, інших навчальних закладів передбачають два компоненти. 1. Державний компонент повинен забезпечити соціально необхідний для кожного школяра обсяг і рівень знань, умінь та навичок, потрібний для всебічного і гармонійного розвитку школярів. Він включає: – мовно-літературну освіту, 21 – математику (з основами інформатики), – суспільні, – природничі, – естетичні та – оздоровчо-трудова предмети, які є обов'язковими для їх вивчення. 2. Шкільний компонент – це варіативна (змінна) частина базового плану, яка складається з: – вибірково-обов'язкових предметів, – курсів за вибором учнів, – факультативів, – додаткових занять, – консультацій. Його мета – сприяти розвитку індивідуальних особливостей школярів, диференціації навчання, врахування регіональних умов. Базовий навчальний план є основою для розробки типових навчальних планів для різних типів навчальних закладів (ліцеїв, гімназій, колегіумів, профільних шкіл тощо). Якщо навчальний план – це документ, яким в першу чергу в школі користується адміністрація (складання розкладу, комплектація педагогічних кадрів тощо), то для вчителя важливим документом є навчальна програма.

4. Програми для початкових шкіл.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА – це державний нормативний документ, що визначає зміст навчального предмету і представляє його тематично за роками

навчання. Основою для складання програми є зміст освітньої галузі. Навчальна програма має таку структуру: 1. Пояснювальна записка, яка включає в себе завдання і мету вивчення предмета, його місце в системі інших навчальних дисциплін, провідні засоби і методи науки і учіння тощо 2. Розділи, теми, підтеми за роками вивчення. 22 3. Кількість часу, відведеного на вивчення тем. 4. Кількість годин на тиждень. В структурі сучасних навчальних програм для кожної теми визначено зміст навчального матеріалу (колонка зліва) і державні вимоги до загальноосвітньої підготовки учня (колонка справа). В кінці програми наводяться дані про авторів, що підготували цю програму. Відповідно до навчальних програм створюються підручники. Підручник – це основна навчальна книга з певного предмету, яка створена для освіти, розвитку і виховання учнів. Функції підручників сьогодні стають більш складними і різноманітними. Якщо раніше підручник був в основному джерелом інформації, то в останні роки роль підручника розширилась. Основними задачами (функціями) сучасного підручника є: освітня (навчальна, дидактична), інформативна, розвивальна, виховна, керівна, коригувальна, управлінська, методична, перспективна тощо. Це змінило структуру сучасного підручника. На сьогодні пропонують таку структуру підручника (схема 1)

Лекція №3

Тема. Сутність процесу навчання. Теоретичні та методологічні основи

Мета. Озброїти студентів знаннями щодо сутності процесу навчання учнів початкової школи, ознайомити з основними закономірностями навчання, розвивати професійні якості, прагнення до вдосконалення, виховати прагнення до навчання, інтерес до дисципліни.

Ключові поняття: процес навчання, функції навчання, закономірності навчання.

Обладнання: мультимедійна презентація.

План

1. Процес навчання як система.
2. Функції процесу навчання.
3. Закономірності процесу навчання.
4. Методологічні засади процесу навчання.

Література:

1. Бондар В. І. Дидактика. – К., 2007. – 386с.
2. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. – К., «Грамота», 2012. – 502с.
3. Фіцула М. М. Педагогіка: Посібник. – К., 2006. – 312с.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Процес навчання як система.

Навчання, виховання й розвиток учнів на першому ступені школи тісно взаємопов'язані й зорієнтовані на виконання вимог Державного стандарту, формування в них бажання й уміння вчитися, задоволення від прагнення пізнати навколишній світ і самого себе, навчання дітей (спільно з родиною) гуманно й етично поводитися в житті.

Молодший шкільний вік — перехідний період, у якому проявляються риси дошкільного дитинства й формуються типові особливості школяра. Цей вік багатий на приховані можливості розвитку, які дуже важливо своєчасно помітити й підтримати, бо тут закладається та розвивається основа багатьох психічних якостей. Потрібно вдумливо поставитися до врахування вікових й індивідуальних особливостей фізичного, психічного та пізнавального розвитку дітей, що дасть учителеві можливість цілеспрямовано, без шкоди для вихованців організувати їх якісне навчання й розвиток.

У початкових класах, особливо в першому й другому, мають продовжуватися лінії дошкільного розвитку: пріоритетність виховних завдань, цілісність впливу на дитину через взаємозв'язок навчальної та ігрової діяльності,

цілеспрямований розвиток сенсорних умінь, вправності й координованості рухів, гостроти зору, уяви, саморегуляції поведінки й загальномовленнєвий розвиток.

Розглянемо основні поняття процесу навчання.

Навчання — цілеспрямований процес навчальної взаємодії між учителем та учнями з метою розвитку, навчання й виховання кожної дитини. Рівень активності учнів у цій взаємодії різний.

Нова стратегія освіти передбачає **особистісно зорієнтовану парадигму навчання**, сутністю якої є співпраця всіх учасників навчально-виховного процесу на засадах ідей гуманізму, суб'єктності, діалогічності навчання, стимулювання до творчості й самореалізації як учнів, так і вчителів.

Дидактична сутність навчання полягає в тому, що воно відбувається в постійній взаємодії двох діяльностей — **викладання та учіння**.

Викладає педагог, учитель, особа, яка передає, навчає, допомагає комусь опанувати певний зміст, способи діяльності тощо. Отже, слово «викладати» має два значення: 1) розповідати, передавати знання, 2) організовувати навчання. Учень, засвоюючи певний зміст, навчається і розвивається. Це відбувається в процесі *учіння*.

Поняття «навчальний процес» охоплює всі компоненти навчання: його цілі, зміст, засоби, форми, у яких він реалізується. Оскільки в процесі навчання виховується особистість, розвиваються її пізнавальні здібності, то правомірною є назва «навчально-виховний процес». Процеси навчання і виховання мають спільні структурні компоненти. Характеризуючи їх, виокремлюють *мету, зміст, принципи, методи, форми організації, результати*.

Наявність двох процесів у навчанні — викладання та учіння — не означає, що вони рівнозначні за своїм значенням. **Учитель є організатором навчальної діяльності.** Він спрямовує діяльність учнів так, щоб вони були активними учасниками, а не пасивними спостерігачами чи тільки виконавцями, взаємодіяли з педагогом та іншими суб'єктами учіння.

Навчання може бути й випадковим, стихійним, коли учень дізнається про щось, одержує нові знання або вдосконалює набуте без спеціальної мети та спеціального керівництва.

У навчальному процесі відбувається цілеспрямоване навчання, яке має конкретну мету й здійснюється за певних умов.

2. Функції процесу навчання

Виходячи із загальної мети школи, процес навчання повинен здійснювати три **функції** – освітню, виховну і розвивальну. Це умовний поділ, бо навчальний процес не обмежується формуванням знань, умінь і навичок. Він передбачає також процеси виховання, формування світогляду, розвитку особистості, набуття освіти. Виділення функцій необхідно для забезпечення ефективності практичної діяльності вчителя, особливо під час планування завдань уроку.

– **Освітня функція** передбачає засвоєння наукових знань, формування вмінь і навичок. Наукові знання вміщують в себе факти, поняття, закони, закономірності, теорії, відображають узагальнену картину світу.

– **Виховна функція** передбачає формування світогляду, моральних, трудових, естетичних, етичних уявлень, поглядів, переконань, систему ідеалів. Виховна функція витікає із самого змісту і методів навчання, специфіки організації спілкування вчителя з дітьми. Об'єктивно навчання не може не виховувати певних поглядів і переконань.

– **Розвивальна функція** передбачає окрім формування знань і спеціальних умінь здійснення спеціальної роботи із загального розвитку учнів, їх мислення, волі, емоцій, навчальних інтересів і здібностей. Наприклад, для інтенсивного розвитку мислення в процесі навчання необхідно забезпечити викладання на високому рівні утруднення, в швидкому темпі, забезпечити усвідомлення учнями своїх навчальних дій.

Основні функції між собою взаємопов'язані і реалізуються на практиці:

- 1) комплексом завдань уроку (освіти, виховання і розвитку);
- 2) змістом діяльності вчителя й учнів;
- 3) різноманітністю методів, форм і засобів навчання;
- 4) оцінкою-аналізом під час контролю всіх результатів навчання.

3. Закономірності процесу навчання

Дидактика як наука має однією зі своїх функцій пізнання процесу навчання. Результатом цього пізнання є виявлення об'єктивно існуючих законів і закономірностей процесу навчання. Це положення наочно підтверджується тим, що в дидактичних роботах останніх років сформульовано значну кількість педагогічних законів і закономірностей. Однак передчасно говорити про строгі їх системи, так як, по-перше, деякі з виділених положень, на нашу думку, не можна зводити в ранг законів, бо вони виражають не внутрішні, а зовнішні, не стійкі, а варіативні зв'язки. Вони часом відображають не функціонування і розвиток, а тільки структуру педагогічного процесу.

Закономірність - це результат сукупної дії безлічі законів, тому вона висловлює багато зв'язки і відносини, тоді як закон однозначно відображає певний зв'язок, відношення. Вивчення закономірностей навчання тому - це пошук загальних тенденцій розвитку і функціонування педагогічних (дидактичних) систем.

Закономірності навчання виражають суттєві та необхідні зв'язки між його умовами і результатом, а зумовлені ними принципи визначають загальну стратегію вирішення цілей навчання. Така стратегія звичайно позначається терміном підхід (наприклад, індивідуальний підхід, проблемний підхід і т.д.). Підхід у педагогіці - це сукупність принципів, які визначають стратегію навчання чи виховання.

Категорії загального, особливого і одиничного вимагають визначення співвідношення загальнолюдського, національного і індивідуального у відборі змісту освіти, його спрямованості на формування етнічних еталонів, ментальних

характеристик, індивідуальних нахилів та здібностей особистості, а також обліку загальних та специфічних умов функціонування тієї чи іншої системи навчання.

Категорія заходи вводить в теорію і практику навчання принцип оптимальності, або заходи, у відборі змісту, методів, форм і способів педагогічних впливів.

Категорії сутності та явища зумовлюють необхідність виявлення внутрішніх характеристик процесу навчання і всього діапазону його особливостей, у своїй сукупності характеризують навчання як педагогічний процес.

Єдність змісту і форми в процесі навчання знаходить своє вираження в адекватності змісту освіти видів і форм навчальної діяльності, відповідно методів навчання його технічним оснащенням і т.д.

Категорія потреби вимагає побудови навчального процесу у відповідності з закономірностями навчання, вікового та індивідуального розвитку. Не менш значущою є і категорія випадковості, яка пов'язана з урахуванням явища стохастичності в навчанні, відповідно до якого один і той же педагогічний вплив передбачає варіативність відповідних реакцій учнів, не завжди адекватних задумом педагога.

Ефективність процесу навчання закономірно залежить від тих умов, в яких він протікає (матеріальних, гігієнічних, соціально-психологічних і т.п.). До числа значимих умов навчання ставляться професіоналізм вчителя (викладачів), його творчий потенціал, здатність до рефлексії, прагнення до своєчасного поповнення знань і корекції особистісних якостей.

Об'єктивною є залежність результатів навчання від особливостей взаємодії особистості, що розвивається зі світом. Сутність цієї закономірності полягає в тому, що результати навчання залежать від характеру діяльності, в яку на тому чи іншому етапі свого розвитку включається, кого навчають. Не менш важливою є закономірність відповідності змісту, форм і методів навчання віковим та індивідуальним особливостям і можливостям учнів.

Названі закономірності процесу навчання знаходять своє конкретне вираження у принципах навчання .

Закономірності навчання, що розглядаються як вираз дії законів у конкретних умовах, - це об'єктивні, істотні, стійкі, повторювані зв'язки між складовими частинами, компонентами процесу навчання. Особливість поняття «закономірності» в дидактиці полягає в тому, що ці зв'язки, залежності компонентів процесу навчання носять переважно ймовірно-статистичний характер. Частина з них діє завжди, незалежно від дій учасників і умови процесу, наприклад: цілі і зміст навчання залежать від вимог суспільства до рівня освіти особистості. Більша ж частина закономірностей проявляється як тенденція, тобто не в кожному окремому випадку, а в статистичному ряді, у деякому безлічі випадків. Це характерно для всіх суспільних процесів, також і для процесу навчання, оскільки він залежить від безлічі факторів: свідомої діяльності вчителя та учнів, культурних, матеріальних умов і пр.

Багато закономірностей навчання виявляються досвідченим, емпіричним шляхом, і таким чином, навчання може будуватися на основі досвіду, так би мовити, по здоровому глузду. Однак побудова ефективних систем навчання, ускладнення процесу навчання з включенням нових дидактичних засобів потребує теоретичного знання про закони, по яких протікає процес навчання.

Виділяють *зовнішні та внутрішні* закономірності навчання.

До перших відносять залежність навчання від суспільних процесів і умов (соціально-економічної, політичної ситуації, рівня культури, потреб суспільства і держави в певному типі і рівні освіти); до других - зв'язок між компонентами процесу навчання (між цілями, змістом освіти, методами, засобами і формами навчання; між учителем, учнем і сенсом навчального матеріалу).

До *зовнішніх закономірностей* відносяться:

- соціальна обумовленість мети, змісту і методів навчання;
- виховує і розвиваючий характер останнього;

- навчання завжди здійснюється в спілкуванні і ґрунтується на вербально-діяльнісного підходу;
- залежність результатів навчання від особливостей взаємодії учня з навколишнім світом.

До *внутрішніх закономірностей* процесу навчання відносяться:

- залежність його розвитку від способу вирішення основної суперечності між пізнавальними чи практичними завданнями і наявним рівнем необхідних для їх вирішення знань, умінь і навичок учнів, розумового розвитку;
- відношення між взаємодією вчителя й учня і результатами навчання;
- підпорядкованість результативності навчання способам управління процесом останнього і активності самого учня;
- задану структуру, тобто при успішному вирішенні однієї навчальної задачі і постановці наступної ученя просувається від незнання до знання, від знання - до вміння, від вчення - до навички.

Принципи навчання втілюють вимоги його організації - наочності, свідомості і активності учнів у навчанні, систематичності і послідовності в оволодінні досягненнями науки, культури та досвідом діяльності, єдності теорії і практики.

Складові компоненти процесу навчання: цільовий, стимулююче-мотиваційний, змістовий, операційно-дійовий (форми, методи), контрольню-регулювальний, оцінювальню-результативний. Ці компоненти характеризують завершений цикл взаємодії вчителя й учнів (від постановки цілей до досягнення результатів навчання).

1) *Цільовий компонент* – усвідомлення педагогом і прийняття учнями цілі і завдань теми, розділу, навчального предмету. Цілі і завдання визначаються на основі вимог навчальної програми, урахування особливостей учнів класу.

2) *Стимулююче-мотиваційний компонент* – використання системи прийомів із стимулювання в дітей зацікавленості, потреби у вирішенні поставлених перед ними навчальних завдань. Стимулювання повинно породжувати внутрішній процес виникнення в учнів позитивних мотивів учіння. Мотивація в навчанні виявляється на всіх етапах.

3) *Змістовий компонент* – визначається навчальною програмою і підручниками. Зміст конкретизується вчителем з урахуванням поставлених завдань, специфіки виробничого й соціального оточення, навчальних можливостей учнів.

4) *Операційно-дійовий компонент* відображає процесуальну суть навчання і реалізується за допомогою оптимальних методів, засобів і форм організації викладання й учіння.

5) *Контрольно-регулювальний компонент* передбачає одночасний контроль викладача за ходом вирішення поставлених завдань і самоконтроль учнів за правильністю виконання навчальних операцій, точністю відповідей. Контроль здійснюється за допомогою усних, письмових, лабораторних та інших практичних робіт, заліків й екзаменів, опитування.

б) *Оцінювально-результативний компонент* передбачає оцінку педагогами і самооцінку учнями досягнутих в процесі навчання результатів, встановлення відповідності їх навчально-виховним завданням, знаходження причин тих чи інших прогалин в знаннях учнів.

Всі компоненти навчального процесу взаємопов'язані. Мета потребує конкретизації у завданнях, вона визначає зміст; ціль і зміст потребують певних методів, засобів і форм стимулювання й організації.

4. Методологічні засади процесу навчання.

Методологічною засадою процесу навчання є наукова теорія пізнання, яка вивчає природу наукового пізнання і його можливості, головні закономірності пізнавального процесу, форми й методи пізнання людиною навколишньої дійсності, умови істинності пізнання.

Пізнання - процес цілеспрямованого відображення об'єктивної реальності у свідомості людей.

Процеси навчання і наукового пізнання мають спільні риси. Обидва спрямовані на пізнання істини, об'єктивної дійсності. І навчання, і пізнання

здійснюються за схемою: живе спостереження об'єкта навчання чи пізнання-осмислення істотних властивостей, особливостей, зв'язків цього об'єкта-застосування здобутих знань на практиці чи в навчанні або перевірка здобутого у процесі пізнання знання на практиці. Навчання можна вважати специфічною формою пізнання об'єктивної дійсності, набуття суспільного досвіду. Спільність між навчанням і науковим пізнанням у тому, що вони спрямовані на пізнання законів і закономірностей об'єктивного світу.

Між процесом навчання і процесом наукового пізнання існують і певні відмінності. Передусім на всіх рівнях навчання об'єктивно не відкриваються нові знання. Учні засвоюють уже пізнані істини. Водночас відбувається дослідження об'єкта пізнання. Під час засвоєння знань сам об'єкт може бути представлений наочним або словесним зображенням. Важливо те, що на пізнання певних явищ чи процесів людство витратило десятки й сотні років, а учень під час навчання засвоює такі знання впродовж року. Якщо у процесі пізнання здобуваються тільки нові знання, то навчання, крім засвоєння цих знань, передбачає формування вмінь і навичок. Зрештою, практика у пізнанні є критерієм істини, в той час як у навчанні перевіряти істинність знання нема потреби. Тут практика допомагає краще зрозуміти й засвоїти навчальний матеріал.

Рушійними силами навчального процесу є його суперечності:

- між зростаючими вимогами суспільства до процесу навчання і загальним станом цього процесу, який потребує постійного вдосконалення;
- між досягнутим учнями рівнем знань, умінь та навичок і знаннями, вміннями й навичками, необхідними для розв'язання поставлених перед ними нових завдань;
- між фронтальним викладом матеріалу й індивідуальним характером його засвоєння;
- між розумінням матеріалу вчителем і учнями;

- між теоретичними знаннями й уміннями використовувати їх на практиці та ін.

Мистецтво вчителя полягає у з'ясуванні й використанні цих суперечностей для активізації пізнавальної діяльності учнів.

Лекція № 4

Тема. Принципи навчання

Мета. Озброїти студентів знаннями щодо сутності принципів навчання, озкрити зміст і значення кожного принципу, розвивати професіні якості, прагнення до вдосконалення, виховати прагнення до навчання, інтерес до дисципліни.

Ключові поняття: принцип навчання, принцип природовідповідності, системний підхід.

Обладнання: мультимедійна презентація.

План

1. Принцип навчання як дидактична категорія.
2. Номенклатура принципів навчання та їх реалізація.
3. Системний підхід до реалізації принципів навчання.
4. Особливості реалізації принципів навчання у практиці сучасної початкової школи.
5. Правила навчання.

Література:

1. Бондар В. І. Дидактика. – К., 2007. – 386с.
2. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Навч. Посібник. 3.є видання, доповнене.– К.,2008.– 608с.
3. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. – К., «Грамота», 2012. – 502с.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

- 1. Принцип навчання як дидактична категорія.**

Проблема принципів навчання завжди займала уми багатьох видатних педагогів всього світу. Тим не менше і на сьогоднішній день вона свого остаточного рішення не отримала. Виражається це в тому, що до цих пір не визначено вихідні підстави до розробки номенклатури принципів навчання; не розроблені наукові основи системи принципів навчання, їх співвідпорядкованості, ієрархії. Саме це є причиною того, що у відповідних фундаментальних працях з дидактики і в навчальних посібниках з курсу «Педагогіка» кількість принципів, їх формулювання значно різняться, а зміст надмірно психологізовано, логізовано і ідеологізоване. Мабуть, про що писав свого часу видатний діяч сучасної вітчизняної педагогіки М.М. Скаткін, це пояснюється тим, що одні педагоги виводили принципи з досвіду навчання, інші - з філософії, теорії пізнання, треті вважали, що основою принципів повинні служити закономірності психіки дітей. Це призвело різних авторів до умоглядності в постулюванні принципів навчання, до ізольованого їх розгляду, до ототожнення з найзагальнішими закономірностями, якими вчитель повинен керуватися в ході своєї практичної педагогічної діяльності. Тим самим принцип навчання по суті позбавляється ознак загальної норми педагогічної діяльності, стирається межа між принципами навчання і приватними методичними вказівками. Принципи навчання у цьому випадку перестають бути універсальними для всіх навчальних предметів і у всіх ситуаціях навчання.

Принципи навчання виступають в органічній єдності, утворюючи деяку концепцію дидактичного процесу, яку можна уявити, як систему, компонентами якої вони є. Численні спроби розробити систему дидактичних принципів у роботах дослідників нового часу. Їх аналіз дозволяє виділити в якості основних, загальноновизнаних наступні принципи:

1. Свідомості і активності;
2. Наочності;
3. Систематичності і послідовності;
4. Міцності;

5. Науковості;
6. Доступності;
7. Зв'язку теорії з практикою.

Ці принципи складають систему дидактичних принципів. Специфіка закономірностей навчання полягає у взаємозв'язках його цілей, завдань, змісту, організації, способів, умов з досягаються педагогічними результатами - перш за все з навченістю учнів, а також внеском у їх вихованість, освіченість і розвиненість. Ці закономірності знаходять відображення у загальних принципах навчання (загальнодидактичних принципах) - основних рекомендаційних положеннях, що виступають у ролі наукових норм його побудови і забезпечують ефективність.

2. Номенклатура принципів навчання та їх реалізація.

Принцип природовідповідності та науковості. Він виходить з існуючих причинно-наслідкових залежностей між діями суб'єктів навчального процесу і закономірностями (природою) людського пізнання. Про сформульованому Я.А. Коменським принципі природосообразности К.Д. Ушинський писав: «Тільки система ... що виходить з самої суті предметів, дає нам повну владу над нашими знаннями» 1. Розуміти ці закономірності треба не обивательськи, а науково (рис. 2).

Є основні правила його реалізації (деталізовані поради щодо практичного застосування):

- *розуміння закономірностей пізнавальної діяльності учнів і побудови навчання на ньому;*
- *наукового відбору змісту і методів;*
- *досягнення цілей навчання при обов'язковій оптимізації системних залежностей - внутрішньоособистісних, соціально-педагогічних, міжособистісних, індивідуально-групових і середовищних, бо пізнання - не відокремлений від усього процес, а системно зумовлений;*

- *психолого-педагогічної передбачливості* - передбачення, ретельного проектування і виключення можливих негативів.

Принцип відповідності змісту, форм, методів і умов навчання її цілям.

Принципу притаманні правила:

- *цілеспрямованості* - підпорядкування завжди і всього в навчанні досягнення результатів, які цілком відповідають його меті та завданням;

- *цілісності педагогічного процесу навчання* - забезпечення узгодженості всіх елементів педагогічної системи навчання, а також навчання з розвитком, вихованням та освітою;

- *створення сприятливих педагогічних умов* - будучи системним, саме навчання є частиною більш великих систем, особливості яких виступають його умовами і повинні максимально оптимізуватися;

- *зв'язку теорії з життям* - все запам'ятоване, але не пов'язане з поні зумінням і вмінням його застосовувати - мертвий вантаж для пам'яті: «По-справжньому знає не той, хто переказує, а той, хто на практиці застосовує». Вчаться люди для того, щоб практично самореалізуватися в житті, і цьому, покликане сприяти будь-яке навчання;

- *сучасності* - зв'язку досліджуваного з сучасними умовами і проблемами життя, розуміння їх на цій основі і формування правильного ставлення до них.

Принцип плановості, систематичності, послідовності, наступності та узгодженості навчання.

Його правила:

- *плановості* - продуманості, визначеності намічуваних заходів, їх строків, витрат часу;

- *структурності* - чітке визначення структури змісту досліджуваного матеріалу, взаємозв'язків його частин, логіки розгортання. При складній структурі використовуються графічні схеми, що створюють в учнів цілісний образ досліджуваного і його частин. Вони можуть використовуватися з початку заняття і послідовно розкриватися по ходу, а також в кінці для узагальнення викладеного;

- *систематичності і послідовності* - побудови навчання за пізнавальної логіці - від відомого до невідомого, від простого до складного, від близького до далекого з систематичним нарощуванням, розширенням і впорядкуванням накопичуються в учнів знань, навичок і вмінь перетворення їх у систему, наукову картину дійсності «Тільки система, звичайно, розумна, що виходить з самої суті предметів, дає нам владу над нашими знаннями», - писав К.Д. Ушинський.

- *опори на засвоєне* - за словами Я.А. Коменського, все сьогоденнє має закріплювати вчорашнє і пропонувати дорогу в завтрашнє; переходити до подальшого після засвоєння попереднього;

- *узгодженості* дій усіх педагогів з досягнення загальної мети навчання, його змісту і застосовуваних методів;

- *комплексування дисциплін у навчальному процесі* - необхідності виходити з зв'язків між ними і науковою картиною світу, практикою, професіоналізмом. Рішення практичних завдань ніколи не повинно бути одностороннім, спиратися на знання одної навчальної дисципліни або науки. Воно ефективно, коли в пам'яті людини, професіонала спливає комплекс знань (спеціальних, соціальних, моральних, економічних, фінансових, правових, психологічних, управлінських та ін), який приміряється до даної ситуації, згадуються рекомендації, аналогічні випадки з практики, виникають різні ходи думки, міркування, зважування «за» і «проти» і багато іншого. Практику байдуже, до якої навчальної дисципліни відносяться ті чи інші знання, думка,

умовивід, аргумент, аспект, норма. Що приходить на розум - залежить від розв'язуваної задачі і того, як знання переплетені в його свідомості. Образно кажучи, як був «намотаний клубок знань» при навчанні, так він і «розмотується» під час вирішення практичних завдань життєдіяльності.

Принцип інтересу, активності, свідомості та самостійності. Він пов'язаний з розумінням закономірною залежності результатів навчання не тільки від сумлінності і активності педагога, а й адекватної активності учнів. Тут існують правила:

- *мотивації* - треба постійно пам'ятати, що успіхи навчання залежать не тільки від роботи розуму учнів, а й їхнє добро совісно навчання і зусиль у подоланні труднощів; різноманітними способами будити думку і пам'ять, але залишати сплячими почуття і совість - значить діяти педагогічно примітивно, формально;

- *інтересу* - пробудження, посилення, підтримки і розвитку інтересу учнів як одного з найважливіших психологічних активаторів і каталізаторів навчання; у своїй основі це пов'язано з вибором потрібного навчаються, а тому і цікавого їм змісту навчання, а також цікавою його подачі. Інтерес не вимагає нікого примушувати вчитися. В одному з документі ЮНЕСКО наголошується, що майбутнє за «цікавою школою».

- *активності* - всебічного підвищення активності учнів. водити навчання до обміну інформацією, передачі її педагогом навчаються, вважати, що їхнє вчення - це тільки сприйняття і запам'ятовування, означає повний педагогічний непрофесіоналізм. Потрібна цілісна активність студента - пізнавальна, моральна (почуття обов'язку, відповідальності, сумлінності, совісності, порядності, чесності, працьовитості, самокритичності, вимогливості до себе та ін), волі (цілеспрямованості, активності, організованості, завзятості, наполегливості, працездатності та ін). Підвищення активності досягається використанням відповідного змісту, форм, методів і технологій;

- *свідомості* ~ свідомого ставлення учня до навчання, глибокого розуміння досліджуваного, його особистісного сенсу; при допущенні помилок треба розуміти їх причину, своє завдання, способи усунення та профілактики рецидиву в майбутньому;

- *самостійності* - полягає в необхідності займатися самостійно, досягати глибокого розуміння при самостійній підготовці, тому необхідно спонукати до неї, направляти її зміст, допомагати в її проведенні, контролювати оцінювати і вимагати результатів.

Принцип доступності, наочності і посильності. Це означає орієнтацію всього навчання на учнів, на їх інтереси і потреби, на те, щоб досліджуване стало їх надбанням, придбало «нового господаря». Правила такі:

- *доступною* для учнів труднощі змісту, його викладу, сприйняття, засвоєння і запам'ятовування;

- *доступності* навчального матеріалу за обсягом і темпами вивчення;

- *побудови навчання в повній відповідності з віковими особливостями учнів;*

- *повного врахування наявної в учнів освіченості, наявного досвіду, знань, розвиненості, вихованості;*

- *наочності* - мислення людини має словесно-образну природу, і для розуміння слів потрібен відповідний образ об'єкту або явища, що позначається ім. Я.А. Коменський називав наочність «золотим правилом» дидактики: усе, про що розповідаєш, - показуй, все, що показуєш, - пояснював; чим більше органів почуттів порушено при навчанні, тим легше і міцніше запам'ятовується навчальний матеріал, чим він абстрактніше, ніж важче показати те, про що йде мова, і тим більше значення набуває наочність. Для цього використовуються предметний, образотворчий, словесно-образний і віртуальний види наочності;

- *оптимально підвищених труднощів навчання та їх нарощування* при обов'язковій доступності їх навчаються: помірна напруженість закономірно підвищує результати навчання, як і вся когнітивна дія, а також несе розвиваючі і виховують впливу. Відсутність труднощів розслабляє, робить навчання нудною, а надмірні труднощі ведуть до перевантажень, зривів і, можливо, до нанесення шкоди психічному та фізичному здоров'ю учнів;

- *«Не нашкодь»* - правило, що вимагає передбачливості, продуманості дій педагога, недопущення шкоди здоров'ю, травм, виникнення дідактогеній і більш складних особистісних деформацій.

Принцип міцності. Підкреслює необхідність досягати не тільки сприйняття і розуміння матеріалу, але і запам'ятовування. Без цього навчання походить на спробу заповнити водою бочку, що не має дна. Народна мудрість говорить: «Треба, щоб не тільки по вусах текло, а й в рот попадало»; освіта є те, що залишилося в голові, коли майже всі вивчаємо забуто. Його правила:

- *орієнтованості навчання на свідомість і міцність засвоєння;*

- *практичності навчання як прояви і зв'язку навчання з життям і міцності його результатів* (академік А. Н. Несмеянов образно говорив, що повторення не мати, а мачуха навчання; мати навчання - застосування). Тільки те знання відмінно від нуля і не вимагає безнадійних зусиль для утримання його в пам'яті, яке застосовувалося;

- *відтворення* - словесного, гучного відтворення запам'ятовується;

- *повторення* - корисного для запам'ятовування і обов'язкового при формуванні навичок, умінь і розвитку якостей;

- *запобігання забування* - активної опори на наявні знання, навички та вміння при вивченні нового, використання підтримує і підсумкового повторення;

- привчання учнів до користування довідковими матеріалами та комп'ютерною технікою.

Принцип поєднання групової та індивідуальної роботи. Принцип реалізується в правилах:

- переважного проведення занять з групами учнів; групах як до зазнають труднощі навчаються, так і успішним;

- диференційованого підходу - особливого підходу до груп і навчаючим, що розрізняються по складу і успішності;

- формування групи як колективу і використання відносин в ньому для дружньої спільної навчання та взаємодопомоги учнів один одному.

Принцип зв'язку навчання з вихованням, розвитком, з фундаментальною освітою, освітою. Принцип втілюється в практику навчання проходженням правилами:

- виховує навчання - формування світоглядно значущих знань, перетворення найважливіших знань у життєві і професійні переконання, що визначають чинники, ціннісні орієнтації, цілі, завдання і плани життєдіяльності, норми поведінки і звички, дисциплінування, відповідального ставлення та ін;

- розвивального навчання - використання в процесі навчання можливостей для розвитку різних якостей і здібностей - інтелектуальних, творчих, ділових, волевих, професійних та інших; процес навчання має багаті можливості, щоб привчати учнів завжди думати, бути уважним, домагатися необхідного і потрібного, обгрунтовано вирішувати, планувати і контролювати свої дії, надходити.

- всілякої активізації дій та психологічної активності, які лежать в основі розвиваються якостей та здібностей. Увага можна розвинути тільки систематичним підтримкою його, пам'ять - запам'ятовуванням, мислення

- рішенням інтелектуальних завдань, від яких «тріщить голова», сміливість-подоланням боязкості і страху в сприймаються підвищено небезпечними ситуаціях тощо;

- зв'язку з життям, практикою - чим більше навчальна діяльність має такі зв'язки, тим ефективніше йде процес особистісного та професійного становлення;

- активізації адекватних самооцінок - приученням до постійної самооцінки, оцінки у справах і успіхам, на думку оточуючих про себе, розуміння своїх сильних і слабких індивідуальних особливостей.

Лекція №5

Тема. Структура процесу учіння, научіння

Мета. Навчити розуміти сутність понять «учіння» і «научіння», розвинути професійні якості майбутніх вчителів початкових класів ,виховати бажання до навчання.

Ключові поняття: учіння, научіння, психологічні особливості учнів початкової школи.

Обладнання: мультимедійна презентація.

План

1. Учіння як складова педагогічного процесу. Теоретичні і практичні проблеми процесу учіння.
2. Научіння і його види.
3. Психологічні особливості учіння і научіння.
4. Особливості цілеспрямованої навчальної діяльності.
5. Механізми й закони научіння , учіння.

Література:

1.Бондар В. І. Дидактика. – К., 2007. – 386с.

2. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання. - Х., 2002. – 287с.
3. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Навч. посібник. 3.є видання, доповнене.– К., 2008.– 608с.
4. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. - К., «Грамота», 2012. - 502с.
5. Фіцула М. М. Педагогіка: Посібник. - К., 2006. – 312с.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Учіння як складова педагогічного процесу. Теоретичні і практичні проблеми процесу учіння.

Учіння - це особлива форма соціальної активності суб'єкта взаємодії з реальними суб'єктами та об'єктами навколишньої дійсності, регуляції систем суб'єкта згідно з програмами виконання певних завдань, а також із потребами особистості. Учіння є важливою умовою та одним з основних механізмів психічного розвитку.

Основна ознака учіння - усвідомленість, яка відзначається почуттям відповідальності за навчальні досягнення, активністю і самостійністю застосування знань, оволодінням прийомами розумової діяльності, що забезпечує саморегуляцію навчальної діяльності. Свідоме учіння сприяє формуванню самосвідомості, самооцінки, вольових якостей, навичок самоконтролю, організації розумової діяльності, розвитку пізнавальних інтересів тощо.

Працездатність учнів протягом навчального дня: перший урок найбільш продуктивний, хоча працездатність є нестійкою (на наступних уроках вона знижується). У розклад 1-4 класів бажано вводити рухливі ігри, прогулянки. У середніх і старших класах 5-7 уроки є найменш продуктивними. Утома дітей досягає апогею в межах 13.00-14.00, коли багато з них, особливо хлопці, навіть не виходять з класу на перерву.

Стан утоми посилюється, якщо дитина неякісно харчується або має тривалий період між сніданком та обідом (більше 4 годин). Як наслідок, різко падає працездатність, збільшується нервозність у поведінкових та діяльнісних проявах.

2. Научіння і його види

Для характеристики процесу і результату набуття людиною індивідуального досвіду у педагогічній психології часто послуговуються поняттям «научіння», яким позначають різні доцільні зміни у зовнішній і внутрішній діяльності людини. Научіння — процес і результат набування біологічною системою певного індивідуального досвіду.

Не всі зміни у діяльності чи поведінці правомірно називати научінням. Іноді вони не є його наслідком, а зумовлені дією інших причин. Так, до нього не зараховують зміни у поведінці та діяльності людини, викликані втомою, адаптацією до нового середовища, одержаними травмами, дією різних хімічних речовин, фізіологічним дозріванням організму тощо. За визначенням російського психолога Лева Ітельсона (1926-1974), научіння — стійка доцільна зміна діяльності, яка виникає завдяки попередній діяльності і її безпосередньо не зумовлюють вроджені фізіологічні реакції організму.

Научіння полягає у формуванні центральною нервовою системою відображення певних стимулів і програм реакцій на них. Таке його тлумачення розкриває не лише схожість, а й суттєві відмінності у самому процесі научіння у різних тварин, тим паче у тварин і людини. Предмети зовнішнього світу, які слугують стимулами, можуть бути однаковими, але відображаються твариною і людиною за різними схемами. У тварин научіння відбувається на інстинктивній основі у процесі вдосконалення або перебудови вроджених програм поведінки відповідно до конкретних умов життя. У них виробляється певний поведінковий акт, у якому поєднані природні генетично закріплені та індивідуально набуті елементи.

Тварини навчаються виявляти і використовувати у своїй поведінці тільки ті зовнішні фізичні властивості предметів і зв'язки між ними (наприклад, схожість і відмінність), які безпосередньо представлені у їх відчуттях. У психіці людини відображаються насамперед об'єктивні властивості речей, які підлягають класифікації за ознаками якості, форми, величини, призначення та ін. У тварин цього не відбувається, оскільки у них не існує діяльності, для якої ці ознаки були б необхідні.

Для виконання трудової діяльності людині доводиться навчуватись відображати і враховувати, крім фізичних, ще й функціональні та логічні відношення між предметами й явищами світу. Це потребує використання нею абстрагування, узагальнення, визначення причин-нонаслідкових зв'язків та інших мисленневих операцій. Із цією метою людство у процесі свого суспільно-історичного розвитку виробило особливу форму відображення — поняття, яке відсутнє у тварин. Для їх фіксації у людей історично склалася і розвинулась спеціальна знакова система — мова, яка звільняє їх навічіння від безпосередньої причетності до чуттєвого досвіду чи конкретно сприйманих речей і дає змогу враховувати у ньому загальні зв'язки й відношення між предметами. *Найчастіше за способом здійснення навічіння класифікують на три види:*

1) навічіння, що відбувається подібно до імпринтингу (миттєвої фіксації). У короткий сензитивний період після народження відбувається миттєве автоматичне пристосування організму до конкретних умов життя на основі готових, генетично запрограмованих форм поведінки. Прикладом цього може бути «рефлекс Арістотеля»: якщо доторкнутися до внутрішньої поверхні долоні новонародженого твердим предметом, відбудеться автоматичне стискання пальчиків і його захват;

2) умовнорефлекторне навічіння, яке ґрунтується на виробленні в організмі протягом життя нових форм поведінки як умовних реакцій на раніше нейтральний стимул. У тварин воно найчастіше відбувається шляхом дресирування;

3) оперантне наuczіння, тобто поступове оволодіння певною формою поведінки шляхом спроб і помилок при обов'язковому підкріпленні одержаного позитивного результату. Цей вид наuczіння широко застосовують при формуванні навичок у тварин і людей.

Вивчаючи особливості наuczіння, американський психолог Альберт Бандура (1925-1988) запропонував виділяти у людей також четвертий вид — соціальне наuczіння. Він заперечив традиційні погляди на формування наuczіння лише у процесі знаходження відповідей на поставлені запитання і дослідного з'ясування їх впливів, довівши, що всі досягнення наuczіння є результатом прямого досвіду, набутого під час спостереження за поведінкою інших людей та її наслідками.

Іноді вищі форми наuczіння, які властиві лише людям, поділяють на вікарне наuczіння — засвоєння форм поведінки інших людей через безпосереднє зорове спостереження за їх поведінкою та діяльністю; вербальне — набування нового досвіду в процесі спілкування з іншими людьми чи сприймання інформації через засоби масової інформації (пресу, радіо, телебачення). Це розповсюджений і найбільш ефективний метод наuczіння, оскільки люди, володіючи мовою, можуть за її допомогою обмінюватися набутим життєвим досвідом. Крім вікарного і вербального наuczіння, деякі психологи виокремлюють латентне наuczіння, яким позначають готовність людини до практичного використання дії, що з'являється внаслідок мимовільного ознайомлення з процесом її виконання у певній ситуації. Цей термін, запроваджений представниками біхевіористичного напрямку, американськими психологами Едвардом-Чейсом Толменом (1886—1959) і Б.-Ф. Скіннером, викликав дискусію між прихильниками класичного біхевіоризму, які розглядали наuczіння на рефлекторному рівні як утворення зв'язку між стимулом і реакцією за умови підкріплення, та необіхевіористами, які виступали за когнітивну природу наuczіння.

Уже у ранньому віці дитина оволодіває здатністю розрізняти звуки, кольори, форми предметів, запахи, смакові властивості їжі тощо. Це — сенсорне

научіння, внаслідок якого вона ознайомлюється із властивостями речей. У ньому відбувається формування розрізень чуттєвих сигналів та сприймання й розвиваються процеси спостереження, узнавання і впізнавання. Водночас у дитини розвивається моторне научіння: вона навчається схоплювати предмет, здійснювати з ним різні маніпулятивні дії, повзати, ходити, координувати рухи й орієнтуватися у навколишньому середовищі, оволодівати суспільно виробленими способами застосування предметів (користуватися ложкою, чашкою, тарілкою, зубною щіткою, з часом — володіти пензликом, писати літери тощо).

Когнітивне научіння характеризується засвоєнням дитиною певних знань і дій. На цьому рівні якісно змінюється характер умов научіння. Крім реальних сигналів, тобто впливу самих речей, на вищу нервову діяльність людини впливають уже і сигнали другої сигнальної системи — слова, які замінюють дію речей. Слово стає і засобом підкріплення.

Найвищим рівнем розвитку научіння є інтелектуальне научіння — рівень когнітивного научіння, за якого людина відображає не певні чуттєві конкретні відношення речей і дій, а власне загальні об'єктивні зв'язки, структури і відношення реальності. Слова утворює суспільство, тому в них сконцентовано його досвід і знання. Отже, освоєння понять, виражених словами, є одночасно й освоєнням знань. Научіння знанням на цьому рівні є научінням понять.

Із появою слова реальні дії з предметами поступово замінюються ідеальними діями з поняттями — розумовими діями, або мисленнєвими операціями. Перенесення реальних дій і операцій у внутрішній ідеальний план та оперування в ньому уявленнями і поняттями називають мисленням. Отже, на цьому рівні є необхідним ще один вид научіння — научіння мисленню.

Оскільки кінцевою метою інтелектуальної діяльності є успішне розв'язання різних складних практичних завдань, то для її досягнення ідеальні рішення, одержані через оперування знаннями, прийнято реалізовувати у практичних діях над конкретними предметами або ситуаціями. Для цього слід

володіти певними вміннями. Це означає, що інтелектуальне навчання у вищій формі можна вважати повним, якщо воно містить і навчання вмінням.

Отже, інтелектуальний рівень навчання проявляється у здатності дитини оволодівати поняттями, оперувати ними, розвивати увагу, уяву і мислення. Штучно виокремлені дослідниками види і рівні навчання у людини не існують ізольовано. У процесі навчання вони взаємодіють і перебувають у певній взаємозалежності. Сенсорне, моторне і сенсомоторне навчання є генетичними етапами у розвитку навчання.

Однак із переходом дитини в іншу вікову категорію не відбувається заміни одного етапу іншим. Попередні рівні навчання не зникають безслідно і навіть не втрачають свого значення, а тільки перебудовуються і входять у структуру наступного рівня. Так, на інтелектуальному рівні навчання у старшокласників також спостерігаються відображення певних властивостей предметів і явищ, формування нових образів сприймання (сенсорне навчання) і вироблення нових моторних диференціювань у вигляді креслення графіків, вправляння у складанні різних електро- і радіосхем (моторне і сенсомоторне навчання). Опановуючи різні види діяльності (гру, працю, спорт, спілкування з іншими людьми тощо), людина постійно збагачується різноманітною інформацією. Однак у цих видах діяльності, як правило, не ставлять мету чомусь навчитися, а тому засвоєння знань, формування навичок і вмінь відбувається стихійно.

3. Психологічні особливості учіння і навчання.

Існують різні види та рівні навчання, що забезпечується різними механізмами. Учіння розвивається та набуває характеру навчальної діяльності.

Учіння- стихійний або цілеспрямований процес засвоєння людиною знань, вироблення вмінь і навичок, розвиток особистості, інтелекту, що відбувається в умовах індивідуальної або спільної діяльності, спілкування з ровесниками або старшими шляхом спостереження за поведінкою та діяльністю інших людей, їх наслідування, а також у процесі сприймання та аналізу інформації у засобах масової інформації.

Процес учіння, що здійснюється під впливом інших людей, називається научінням. Це може відбуватися стихійно та цілеспрямовано. Чіткої межі між самостійним учінням і научінням не існує.

Учіння є особливою формою активності людини, її взаємодії з об'єктами дійсності, регуляції різних його систем відповідно до певної програми, потреб індивіда. Результат учіння відрізняється від змін, зумовлених фізіологічними властивостями організму, його дозріванням, функціонуванням, станом тощо.

Учіння залежне від дозрівання. Воно завжди опосередковане певним рівнем біологічної зрілості організму і без неї не може здійснюватися. Так, не можна навчити дитину розмовляти доти, доки у неї не дозріють необхідні для цього голосовий апарат, відповідні відділи головного мозку.

Результатом учіння є навченість школяра, яка виявляється у розвитку його особистості, інтелекту, засвоєння ним знань, оволодіння вміннями і навичками. Вона виникає завдяки діяльності, безпосередньо не зумовленої вродженими фізіологічними реакціями організму.

Для ефективного учіння та научіння важливо задіяти всі механізми, їх успіх залежить від багатьох факторів, передусім від психологічних. Ними є: мотивація учіння, довільність пізнавальних процесів, сприймання, пам'яті, мислення, уваги, довільність уваги і мовлення, володіння необхідними вольовими та іншими якостями особистості (наполегливість, цілеспрямованість, відповідальність, дисциплінованість, свідомість, акуратність та ін.), вміння взаємодіяти з людьми у спільній діяльності.

4. Особливості цілеспрямованої навчальної діяльності.

Особливостями цілеспрямованої навчальної діяльності є:

- діяльність, орієнтована не на одержання матеріальних або соціальних переваг, а безпосередньо на зміну учнів, на їхній саморозвиток;
- основним змістом, що підлягає засвоєнню в межах цілеспрямованої навчальної діяльності, є загальні способи дій по розв'язанню завдань;

- одним із найважливіших показників сформованості цілеспрямованої навчальної діяльності є здатність учня розрізнити конкретний результат і загальний спосіб, яким цього результату було досягнуто;
- з метою актуалізації й розвитку навчально-пізнавального інтересу, вивчення будь-якої теми за умов розвивального навчання починається з мотиваційного вступу, в якому викладається інформація про те, чому, для чого і навіщо потрібно вивчати поточну тему;
- її науково-теоретичний характер, тобто, це така діяльність, яка передбачає формування й актуалізацію наукового устрою мислення, а це можливо лише за умов, коли зміст навчання становлять не емпіричні, а наукові поняття, подані як система.

Відповідно до виділених особливостей можна визначити *структуру* цілеспрямованої навчальної діяльності, яка складається з таких *елементів*:

- навчально-пізнавальний мотив, який є мотивом власного зростання й розвитку, що конкретизується в усвідомленні необхідності здобути узагальнені способи дій;
- навчальні завдання, розв'язування яких визначає цілісний акт навчальної діяльності. Таке завдання містить мету, яка виникає перед учнями у формі проблемного завдання;
- специфічні навчальні дії, за допомогою яких відбувається розв'язування навчальних завдань.

Основними принципами такої діяльності є:

- науково-теоретичний зміст навчальних предметів, який відображає системний характер наукової дисципліни, що вивчається;

- відповідні такому змістові структура й методи організації навчання, зокрема, широке використання в навчальному процесі колективно-розподільчих форм навчальної роботи учнів;
- поступове передавання учням для самостійного виконання окремих компонентів навчальної діяльності, починаючи з дії взаємо- й самооцінювання та контролю й завершуючи найскладнішими операціями постановки навчальних цілей та пошуку шляхів і засобів їх досягнення.

Основним змістом учіння є засвоєння знань, умінь і навичок. Цей процес визначається структурою учіння та рівнем його сформованості. Проте не варто ототожнювати учіння із засвоєнням, оскільки воно може відбуватися і в інших видах діяльності.

Підняття рівня сформованості учіння зумовлене навчанням, метою якого є створення умов діяльності, спрямованої на засвоєння досвіду. Досвід і способи його засвоєння не успадковуються, ними потрібно оволодівати, чим і зумовлюється необхідність учіння. Оволодіння досвідом може відбуватися і без організованого навчання, тобто в умовах „вільного виховання” (Ж.Ж. Руссо). Таке навчання потребує багато часу і є малопродуктивним, оскільки не дає глибоких системних знань та необхідних умінь і навичок.

Учіння в умовах організованого навчання набуває форми учбової діяльності учнів. Термін учбова діяльність вживається, щоб розрізнити такі поняття, як навчальна діяльність вчителя, учіння, учбова діяльність учня, засвоєння досвіду, навчальність та ін.

Учбова діяльність учнів, на думку Д.Б. Ельконіна, є специфічним видом людської діяльності, у якій засвоюється соціальний досвід і сама ця діяльність теж є об'єктом засвоєння. Учбова діяльність повинна відповідати пізнавальним потребам, сама вдосконалюватися та надавати досконалості самому суб'єктові. Вона є активною діяльністю, має свій предмет, здійснюється суб'єктом цілеспрямовано та свідомо. Її якість залежить від дій суб'єкта.

З поняттям учіння, засвоєння навчального матеріалу, навчальної діяльності учнів пов'язані такі поняття, як научіння та навчальність учнів.

5.Механізми й закони научіння , учіння.

Научіння людини може здійснюватись у різноманітних формах. У числі таких форм научіння можна виділити наступні:

- імпринтинг, або закарбування в механізмах реалізації, передбачає готовність організму до розгортання певних інстинктивних програм при зустрічі зі значимим стимулом;

- респондентне научіння як наслідування поведінки навко-лишніх за механізм реалізації має схему класичного обумовлення, у якій завдяки підкріпленню виникає асоціативний зв'язок між життєво важливим (безумовний стимул) і нейтральним (умовний стимул) елементами ситуації, що спонукає до поширення реакції відповіді на умовний стимул;

- оперантне научіння, або научіння шляхом спроб і помилок, передбачає закріплення реакцій, що позначаються подіями, які настають за ними як бажаний наслідок, тобто виступають у вигляді підкріплення;

- вікарне научіння — це научіння через спостереження й аналіз особливостей стратегій поведінки навколишніх;

- вербальне научіння як процес здобування соціального досвіду через засвоювання вербальних моделей, тобто понять і засобів оперування ними.

Три останні механізми є найхарактернішими для учіння. Вербальне научіння виступає психологічною основою організації її навчання й пізнавального розвитку людини. Оперантне й вікарне научіння активніше використовуються в процесі виховання особистості.

Лекція №6

Тема. Уміння учнів учитись як ключова компетентність шкільної освіти

Мета. Розкрити сутність поняття «ключова компетентність» учнів початкових класів, розвивати творчі можливості, виховувати бажання до навчання, уважність, дисциплінованість, відповідальність.

Ключові поняття: уміння учитись, компетентність, ключова компетентність, мотивація навчання.

Обладнання: мультимедійна презентація.

План

1. Сутність і структура уміння вчитися.
2. Вікова та індивідуальна характеристика молодших школярів як суб'єктів навчання.
3. Розвиток в учнів процесів сприймання.
4. Мотивація учіння молодших школярів.
5. Формування структурних компонентів уміння вчитися.

Література:

1. Байбара Т. Компетентнісний підхід в початковій ланці освіти: теоретичний аспект // Початкова школа. – 2010. – № 8. – С. 46-50.
2. Бібік Н. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти // Початкова школа. – 2010. – № 9. – С. 1-4.
3. Булигіна О. Ігрові технології: шляхи забезпечення умов для інтелектуального, соціального, морального розвитку молодших школярів // Початкове навчання та виховання. – 2009. - № 19. С. 2 – 21.
4. Вашуленко О. Читацька компетентність молодшого школяра: теоретичний аспект // Початкова школа. – 2011. - № 1.
5. Грицюк О. Інтерактивні технології навчання молодших школярів // Початкове навчання та виховання. – 2011. - № 8. С. 2 -10.
6. Державний стандарт початкової загальної середньої освіти // Початкова освіта. – 2011. - № 18.

7. Дідик О. В. Компетентнісно орієнтовне навчання // Х.: Основа. – 2010.
8. Додусенко Н. Теоретичні аспекти проектної діяльності молодших школярів // Початкове навчання та виховання. – 2010. № 24. С. 2 – 9.
9. Марецька Н. Компетенція чи компетентність: що ми формуємо у молодших школярів // Початкова школа. – 2007. - № 9. – С. 51-54.
10. Онищенко Л. Формування освітньої компетентності « уміння вчитись» шляхом упровадження методики С. М. Лисенкової // Початкове навчання та виховання. 2009. - № 13. С. 14 – 18.
11. Пономарьова К. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів української мови // Початкова школа. – 2010. - № 12. – С. 49-52

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1.Сутність і структура уміння вчитися.

Компетентнісний підхід у навчанні є актуальною проблемою сьогодення, особливо у початковій школі. Мета педагогічної діяльності вчителя – сформувати компетентну особистість молодшого школяра на основі розвитку пізнавального інтересу, навчити самостійно мислити, озброїти необхідними для цього знаннями, вміннями та навичками.

Основною формою навчання є урок. У сучасній школі роль учителя в навчальному процесі полягає не лише в тому, щоб передати дітям певну суму знань, а й у тому, щоб активно залучати їх до пізнавальної діяльності, до активної співпраці, учити здобувати знання, формувати ціннісні ставлення.

Міцні знання – це результат наполегливої праці. Як заохотити до такої праці, виробити звичку до неї, навчити вміло долати труднощі, що виникають у процесі опанування знань?

Усім відома істина – діти початкових класів люблять учитись, але часто забувають: діти люблять учитися добре! І тому головне завдання учителя

створити умови, що забезпечать дитині успіх у навчанні, відчуття радості від того, що я «знаю», «вмію».

За Державним стандартом початкової загальної освіти, що ввійшов у дію з 01 вересня 2012 року, навчання ґрунтується на засадах особистісного зорієнтованого і компетентнісного підходів.

2.Вікова та індивідуальна характеристика молодших школярів як суб'єктів навчання.

З багаторічного вчительського досвіду відомо, що у кожної дитини поступово формується здатність і прагнення копіткої роботи. Одному це вдається легше, іншому важче. Але кожний наступний крок, який зробила дитина, заслуговує на похвалу, важливо переконати її в тому, що вона здатна на більше. Учителеві потрібно організувати навчальну діяльність таким чином, щоб кожен відчув силу успіху, що надихає. Адже саме невдачі в навчанні призводять до того, що учень починає втрачати віру в себе, в свої можливості. І педагог повинен вчасно підтримати учня, похвалити навіть за незначний крок до пізнання.

Сьогодні необхідно, щоб учні не просто запам'ятовували навчальний, а запитували, досліджували, творили, розв'язували, інтерпретували та дебатували за його змістом, тому що учні, які мислять критично, зазвичай навчаються з інтересом.

Ключова компетентність *уміння вчитись* виявляється у здатності учня організувати і контролювати свою навчальну діяльність. Ця компетентність реалізується на уроках шляхом формування мотивації навчання і здатності:

- організувати свою працю для досягнення результату;
- виконувати розумові операції й практичні дії;
- володіти уміннями й навичками самоконтролю та самооцінки.

Щоб процес навчання був більш емоційним, результативним, обов'язково має існувати зворотній зв'язок. Співпраця між учителем і учнями, залучення батьків до організації та проведення різних форм роботи – запорука успішної

роботи. Тому важлива роль відводиться нестандартним урокам із використанням інтерактивних вправ. Наприклад, це урок-гра, урок-подорож, урок-аукціон, урок-дослідження, урок-презентація проектів.

Компетентнісний підхід у навчанні вимагає, щоб сучасні навчальні засоби виконували не тільки інформаційну, а й мотиваційну та розвивальну функції.

З метою забезпечення мотивації учіння використовую:

- цікавий матеріал;
- ілюстрації;
- дидактичні ігри;
- вправи, що передбачають цікавий для учнів процес виконання;
- завдання, що спонукають до пошуку значимих для учня результатів.

Крім того, компетентнісно орієнтовані навчальні засоби повинні готувати дітей до самонавчання. Із цією метою готую для учнів алгоритм міркувань, різноманітні пам'ятки, схеми, таблиці, зразки виконання завдань. Тому, що опорні схеми, алгоритми міркувань, різноманітні пам'ятки, таблиці допомагають залучити кожного учня до активної діяльності на всіх уроках, довести уявлення з нової теми до формування понять, стійких навичок.

При цьому необхідно враховувати, що засоби навчання мають охоплювати:

- цілісну систему завдань і вправ, доступних для учнів певної вікової категорії;
- диференційований матеріал з урахуванням рівнів розвитку дітей;
- раціональне співвідношення завдань для тренування і творчого використання;
- завдання на вільний вибір;
- завдання, що передбачають індивідуальну роботу, роботу в парі й групі.

Попри те, що молодшим школярам важко відстоювати свою точку зору, свою позицію, ставити питання, бути ініціативними у здобуті знань, індивідуальні, парні та групові форми організації навчальної діяльності створюють ситуації, коли кожний учень має можливість висловитись, проявити

себе у комунікативному процесі. Саме вони є найбільш цінними з точки зору компетентнісного підходу до навчання.

3.Розвиток в учнів процесів сприймання.

Навчання – це важка розумова праця. І щоб ця праця була успішною, вона має бути цікавою, бажаною для учнів. Причому, цікавим може бути не тільки предмет, а й спосіб пізнання. Одним із найефективніших способів пізнання є дослідницький підхід до предмета вивчення, коли не дають готових висновків, а надають змогу висунути свої гіпотези, або самостійно знайти правильну відповідь. Знання, набуті у процесі такої праці, зберігаються у пам'яті значно міцніше, оскільки вони не пасивно засвоюються, а здобуваються активними зусиллями. Ще Конфуцій свого часу наголошував: « Те що я чую, - я забуваю, те, що я бачу, - я пам'ятаю, те, що я роблю, - я розумію». Часто на уроках використовую проблемні ситуації, ставлю проблемні питання, пропоную знайти вихід із проблемної ситуації. На таких уроках ставлю учням запитання, що розвивають або продовжують обговорення, наприклад: « Що б ви могли додати?», « А яка думка в тебе?», « Хто може висловити цю точку зору іншими словами?», « Хто згоден із цією думкою?». Для того щоб на уроках робота була цікавою, діти залюбки виконували завдання, я намагаюся навчати їх у ігровій формі. Діти засвоюють матеріал і виконують завдання, рятуючи або допомагаючи казковим персонажам.

Формування предметних і ключових компетентностей вимагає від учителя застосування методів, які передбачають активну діяльність молодших школярів.

До таких належать:

- продуктивні (вивчений матеріал застосовується на практиці);
- евристичні або частково пошукові (окремі елементи нових знань учень знаходить завдяки розв'язанню пізнавальних завдань);
- проблемні (учень усвідомлює проблему і знаходить шляхи її розв'язання);
- інтерактивні (активна взаємодія всіх учнів, в ході якої кожний школяр осмислює свою діяльність, відчуває свою успішність).

Остання група методів найбільшою мірою відповідає вимогам компетентнісного навчання, оскільки організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, які сприяють формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії. При цьому навчальний процес відбувається за умови постійної активної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання, де й учень, і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують із приводу того, що вони знають, уміють і здійснюють.

Однак використання інтерактивних методів у початковій школі вимагає від учителя ретельного попереднього їх аналізу на предмет доступності і доцільності застосування у початкових класах, а також прогнозування результатів. При цьому слід брати до уваги, що використання інтерактивних методів вимагає від учнів певної мовної, мовленнєвої та соціальної підготовки, якої молодші школярі здебільшого ще не мають.

Для формування та розвитку пізнавальних здібностей доречним є застосування на уроках рольових ігор, що дають учневі змогу проявити свої творчі здібності, акторський талант та глибше зрозуміти матеріал, який вивчається. Правила гри організують пізнавальну діяльність учнів, мають дидактичну, виховну, організаційну функції. На основі правил гри вчитель має можливість керувати грою, процесами пізнавальної діяльності, поведінкою учнів.

У педагогічній діяльності постійно використовують метод проектів. Він є основною технологією формування ключових життєвих компетентностей учнів. Адже працюючи над створенням проектів, вони навчаються критично мислити, чітко усвідомлювати, де і яким чином можна застосувати набуті знання, генерувати нові ідеї, грамотно працювати з інформацією, бути комунікабельними, постійно самовдосконалюватися. Метод проектів є інноваційною педагогічною методикою. Він дозволяє найповніше врахувати

індивідуальні особливості кожного учня. Дозволяє розв'язати проблему мотивації, створити позитивну атмосферу навчання, навчити дітей застосовувати свої знання на практиці для розв'язання життєвих і особистих проблем.

За основу системного підходу до розумового виховання і розвитку у дітей уміння вчитися виробила таку систему:

- постановка перспективних цілей розвитку мислення і творчих здібностей учнів;
- досягнення тісного взаємозв'язку мовленнєвої, розумової і трудової діяльності молодших школярів;
- проведення екскурсій - спілкуванням з навколишнім середовищем;
- творчі роботи з розвитку мовлення (складання описів, розповідей, казок, віршів);
- стимулювання інтелектуальних і естетичних почуттів дитини («запитання - вузлики знань», «хвилинки-цікавинки» тощо).

В процесі розвитку пізнавальних інтересів та творчих здібностей особливе місце посідає особистісно орієнтоване гуманне спілкування, різні прийоми заохочування допитливості, виникнення позитивних інтелектуальних почуттів (емоційність навчання), формування самостійності думки, нагромадження і осмислення цілеспрямованих спостережень, підтримка розумових зусиль дитини, розвиток асоціативного мислення, уяви. Не менш важливим є розвивальна насиченість уроку, підтримання різними засобами дослідницьку поведінку.

Виникнення у дітей запитань, різних пошукових дій, перевірка своїх сил у процесі пошукової діяльності, вільного вибору завдання виховує самостійне мислення.

5.Формування структурних компонентів уміння вчитися.

Прямі засоби формування в учнів умінь навчатися - це використання навчальних вправ і завдань багатofункціонального характеру.

Перша група: розвиток процесів сприймання, уяви, формування організаційних, логікомовленневих, загальнопізнавальних, оцінних і контрольних умінь і навичок.

Друга група: виконання учнями готових і самостійно складних конструктивних, фантазійних, творчих завдань засобами слова, образу, практичної дії.

Третя група: включення у навчальний процес завдань комплексного характеру, у яких провідна навчальна дія підживлюється, збагачується за рахунок інших (трудові дії - музичним і віршовим супроводом, словесні творчі роботи - одночасним сприйманням живопису; орфографічні вправи - музичним ритмом та ін.).

Четверта група: використання всяких опор, алгоритмів, моделей (особливо тих, які створюються дітьми у співпраці з учителем і стимулюють їхні самостійні міркування, допомагають молодшим школярам переходити від конкретного до узагальненого способу дій).

Стимулювання та мотивація навчання є основою формування пізнавального інтересу учнів. На етапі мотивації навчальної діяльності школярів учитель має зосередити увагу, викликати інтерес. Для цього потрібно чітко, просто сформулювати зрозумілу, привабливу мету, що відповідає віковим інтересам та захопленням дітей, адже зацікавившись, учень буде налаштований на сприймання матеріалу уроку, процес пізнання та вдосконалення буде більш ефективним.

Прийоми стимулювання навчання

1. Зміст – основне джерело інтересу до самої навчальної діяльності.

Вимоги до змісту навчального матеріалу:

- науковість;
- зв'язок із життям;
- систематичність і послідовність;
- комплексний освітній, виховний і розвивальний вплив;

- створення ситуації новизни, актуальності.
- 2. Пізнавальні ігри.
- 3. Нестандартні форми проведення уроку.
- 4. Аналіз життєвих ситуацій.
- 5. Інтерактивні технології навчання.
- 6. Створення ситуації успіху в навчанні.

Для успішного формування компетентної особистості сучасний педагог повинен володіти певними якостями:

- успішно розв'язувати свої власні життєві проблеми, виявляючи ініціативу, самостійність і відповідальність;
- усвідомлювати мету компетентнісного навчання;
- планувати урок із використанням усього розмаїття форм і методів навчальної діяльності й насамперед усіх видів самостійної роботи, діалогічних, евристичних і проблемних методів;
- пов'язувати навчальний матеріал із повсякденним життям та інтересами учнів;
- оцінюючи навчальні досягнення школярів, брати до уваги не тільки продемонстровані знання і вміння, а й передусім уміння застосовувати їх у навчальних і життєвих ситуаціях.

Реалізація освітньої компетентності «вчись вчитися» буде успішною за умови комплексного забезпечення усіх складових навчального процесу, а саме: чіткого визначення цілей навчання, добору відповідного змісту навчання, оновлення навчально – методичного забезпечення, добору ефективних методів, прийомів навчання і форм організації навчальної діяльності, відповідної професійної підготовки вчителя.

Змістовий модуль 2. Методи та форми організації навчання

Лекція №1

Тема. Методи навчання

Мета. Ознайомити студентів з поняттям «метод», навчити розрізняти та характеризувати різні методи навчання; розвивати професійну компетентність студентів; виховувати позитивне ставлення до навчального процесу в школі.

Ключові поняття: метод, наочні, словесні, практичні методи, інтерактивні методи.

Обладнання: мультимедійна презентація, схема, таблиці, відеофайли.

План

1. Сутність і функції методів навчання.
2. Класифікація методів навчання.
3. Методи усного викладу навчального матеріалу.
4. Наочні методи навчання.
5. Практичні методи навчання.
6. Інтерактивні методи та прийоми навчання.

Література:

1. Бондар В. І. Дидактика. – К., 2007. – 386с.
2. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Навч. посібник. 3.є видання, доповнене.– К.,2008.– 608с.
3. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. - К., «Грамота», 2012. - 502с.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Сутність і функції методів навчання.

Методи навчання як дидактична категорія характеризуються тривалою історією розвитку. Сучасне розуміння їх сутності та умов застосування значно

відрізняється від загальноприйнятого навіть два-три десятиліття тому. Це зумовлено підпорядкованістю методів цілям і змісту навчання: з їх зміною поступово змінюються й існуючі уявлення про методи. Отже, можна вважати, що розуміння сутності методів має історичний характер.

Термін «метод» (від грец. *methodos*) означає спосіб пізнання явищ природи й суспільства; це шлях досягнення мети.

Американський педагог К. Керр виокремлює чотири глобальні «революції» в галузі методів навчання залежно від того, який засіб навчання переважає (1972). Перша революція полягає в тому, що замість учителів-батьків навчанням почали займатися вчителі-професіонали; друга пов'язана із заміною усного слова писемним; третя ввела в навчання друковане слово; четверта, що відбувається нині, передбачає часткову заміну деяких методик комп'ютерними технологіями.

Значний внесок у теорію методів навчання зробив К. Ушинський. Він розрізняв *загальну* й *часткову теорії методів*. Загальна дидактика вивчає загальні основи навчання і принципи застосування методів, спільних для всіх предметів. Часткова дидактика показує зразки застосування загальних методів щодо конкретного змісту. К. Ушинський не тільки обстоював необхідність активності й самостійності дітей у процесі навчання, а й у своїх підручниках практично показав, які методи потрібно використовувати для розвитку мовлення, мислення, спостережливості, пам'яті, самостійності дітей.

Під впливом ідей К. Ушинського та його послідовників у дореволюційній педагогічній теорії з'явилися дослідження про значення самостійної роботи учнів, практичних завдань.

У розвитку теорії методів кроком уперед були спроби дидактів розрізнити в методах зовнішню й внутрішню сторони. На це звернув увагу ще А. Дістервег. А про внутрішню сутність методів відомий російський педагог П. Каптерев писав, що найістотнішим у формах навчання є вид знань і спосіб, у який знання переходять від учителя до учнів.

Залежно від характеру пізнання П. Каптерев виокремлював три *форми методів*:

- 1) *догматичну*, коли знання передається в готовому вигляді й відтворюється без змін;
- 2) *аналітичну*, коли вчитель розкладає знання на елементи й показує роль кожного;
- 3) *генетичну*, коли розкривається процес виникнення знань, їх розвиток і остаточний вигляд.

Окрім того, у генетичній формі методів учений розрізняв *сократичний* метод, коли вчитель розкриває шлях набуття знань, і *евристичний*, коли учні самі відкривають знання під керівництвом учителя.

Бурхливий розвиток шкільництва у 1920-1930-х роках зумовив появу так званих *активних* методів (проекти, дальтон-план, трудовий, дослідницький тощо), які над усе ставили ініціативу й активність самих учнів, зв'язок змісту й методів навчання з життям.

Предметом обговорень були й залишаються нині питання **визначення функцій методів навчання, їх класифікації та умов оптимального застосування на різних рівнях освіти.**

Наприкінці 1950-х років у ґрунтовній праці Є. Голанта «Методи навчання в радянській школі» вперше вводився розподіл методів на активні й пасивні залежно від участі учнів у навчальній діяльності. У своїй класифікації вчений називає терміном «пасивний» низький рівень активності учнів, майже відсутню самостійність і творчість.

У 12 підручниках із педагогіки й монографіях із теорії методів навчання, виданих до 1970 р. і проаналізованих І. Лернером, називалися (сукупно) такі методи: розповідь, пояснення, лекція, бесіда, робота з підручником, книгою, ілюстрації, демонстрування, лабораторні роботи, письмові роботи, графічні роботи, самостійні спостереження, робота на ділянці, у майстерні, вправи, розв'язування задач, практичні роботи, екскурсії, повідомлення учнів, заучування, експерименти, вправи на застосування знань у нових умовах, творчі усні й письмові роботи, дослідницька робота, програмоване навчання,

повторення¹. Певна річ, цей перелік можна продовжити, адже він не охоплює всіх аспектів педагогічного впливу на процес навчання.

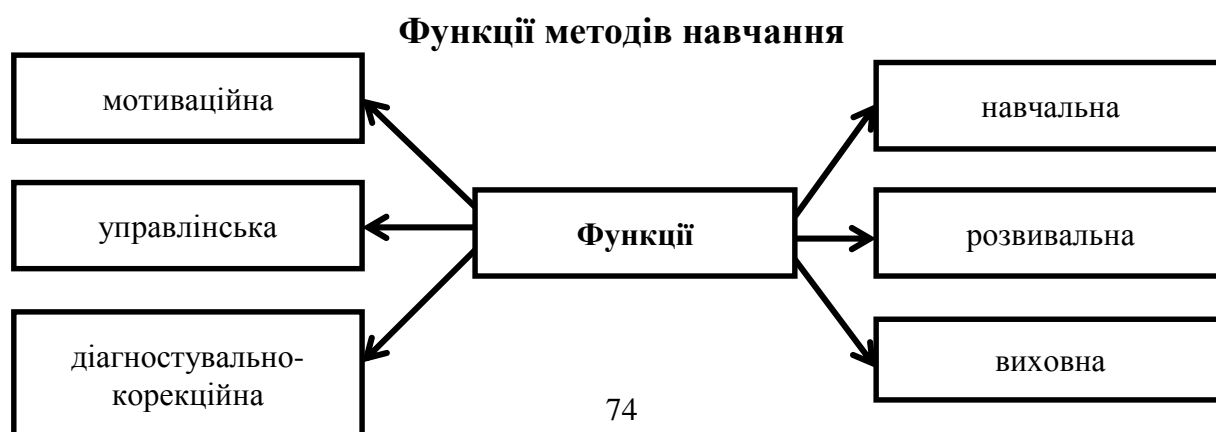
У 1980-1990-х роках вийшло кілька ґрунтовних праць із теорії методів навчання (А. Алексюк, Ю. Бабанський, І. Лернер, М. Махмутов, М. Скаткін). Цій проблемі приділяли увагу і вчені, котрі досліджували шляхи розвитку пізнавальної активності й самостійності учнів, евристичне навчання, теорію уроку (В. Онищук, П. Підкасистий, В. Паламарчук, І. Підласий, Г. Кирилова, О. Савченко та ін.). Проаналізувавши цей матеріал, можна сформулювати визначення *методу як дидактичної категорії, що має багатовимірну сутність. За його допомогою учні під керівництвом учителя ідуть від незнання до знання, від неповного й неточного знання до повнішого й точнішого. Щоб підкреслити методологічну сутність методів навчання, їх можна визначити як форму руху змісту навчального матеріалу. Наголошуючи на керівній ролі вчителя в навчанні, методи можна визначити як певний спосіб керування пізнавальною діяльністю учнів.*

Підкреслюючи єдність дій учня й вчителя, дидактичні методи можна визначити як «способи спільної діяльності вчителя і учнів, що передбачають з боку учнів оволодіння знаннями, навичками і вміннями та організацію і керування навчальною пізнавальною діяльністю учнів з боку вчителя».

Доцільним визначати **методи навчання як способи цілеспрямованої навчальної взаємодії суб'єктів навчального процесу, спрямованої на виконання конкретних навчально-виховних завдань.**

Методи навчання є багатофункціональними. Функції методів взаємопов'язані та взаємоопосередковані, але провідною є навчальна.

Схема 1

Метод реалізується через сукупність прийомів, кожний з яких є окремою дією. Одні й ті самі прийоми можуть бути складовими різних методів. **Прийомом навчання** називають конкретну дію (або сукупність конкретних дій), які утворюють спосіб досягнення окремої мети, що входить до системи діяльності, спрямованої на досягнення загальної мети. Метод навчання — це стратегічна категорія навчання, а прийом — його тактичний вияв, елемент методу.

Взаємозв'язок методів і прийомів навчання в дидактиці рухливий і залежить від функції, яку вони виконують. Тому в педагогічній літературі одні й ті самі поняття нерідко вживаються як у значенні «метод», так і в значенні «прийом». Це, зокрема, стосується аналізу, синтезу, індукції, дедукції, узагальнення, порівняння. Наприклад, деякі дослідники вважають *порівняння* методом, оскільки це — особливий вид цілісної навчальної діяльності, який здійснюється за допомогою різних операцій і процесів мислення. Інші вчені називають порівняння прийомом роботи вчителя, мотивуючи це тим, що воно саме по собі не є достатнім джерелом знань.

У процесі навчання методи і прийоми переплітаються, поєднання методів може бути різноманітним, одні дидактичні засоби можуть переходити в інші. Один і той самий вид роботи може бути і методом, і прийомом.

Питання взаємозв'язку методів і прийомів навчання має не лише теоретичне, а й практичне значення, адже вдосконалення прийомів сприяє і вдосконаленню методу в цілому.

Отже, основною характеристикою методів навчання є способи організації пізнавальної діяльності учнів; метод передбачає послідовну спільну діяльність учителя й учнів, спрямовану на досягнення певної навчальної мети. Прийоми навчання — елементи методу; окремі прийоми в певних навчальних ситуаціях можуть виконувати функцію методу, а також входити до складу різних методів.

2. Класифікація методів навчання

Питання класифікації методів навчання має свою історію. Найдавнішим є групування методів за зовнішніми діями вчителя та учнів на заняттях. Зокрема, школярі розповідають, слухають, читають, відповідають, розв'язують задачі, пишуть. Відповідно до цього дидакти описували методи розповіді, бесіди, роботи з книжкою, картиною, розв'язування задач, вправлянь тощо. Кількість таких методів досить велика, адже видів діяльності в навчанні дуже багато.

Відомо кілька підходів до класифікації методів. До 1970-х років поширеними й визнаними класифікаціями були такі:

- *за джерелом знань* — методи словесні, наочні, практичні (Н. Верзілін, Є. Голант, Є. Перовський);
- *за основною дидактичною метою* — методи набуття нових знань, формування вмінь і навичок, закріплення, застосування, перевірки (М. Данилов, Б. Єсіпов);
- *за ступенем активності учнів* — методи пасивні й активні (Г. Ващенко, Н. Верзілін, Є. Голант).

У 1980-х роках активно розвивалися теорії змісту шкільної освіти, методів навчання, розвитку пізнавальної активності учнів.

Знання й способи діяльності засвоюються на різних рівнях: усвідомленого сприймання; запам'ятовування й відтворення; застосування за зразком або в подібній ситуації; на рівні творчого застосування знань і способів діяльності. Методи навчання мали забезпечувати всі рівні засвоєння, а отже, урахувати мету й зміст освіти, закономірності навчання, можливості організації пізнавальної діяльності учнів.

Відповідно до цього дидакти розробляли загальнодидактичні методи навчання, визначали їх класифікацію. За М. Скаткіним та І. Лернером, до цієї групи належать методи:

- пояснювально-ілюстративний,

- інструктивно-репродуктивний,
- проблемного навчання
- формування творчих здібностей учнів.

Учені зазначали, що ці методи відповідають різним рівням пізнавальної самостійності учнів, охоплюють усі цілі навчання й розвитку, дають змогу побачити навчальний процес цілісно, у системі дій учителя та учнів.

Відповідно до цілей і змісту навчання обирається той чи інший метод, тому на уроці можна застосовувати різні методи, але у відповідних поєднаннях, залежно від його дидактичної мети та врахування ступеня самостійності учнів.

У дидактичній літературі описано й інші підходи до класифікації методів, коли **одночасно враховуються дві або й три ознаки**. Наприклад, *Н. Верзилін* класифікував методи за джерелом знань і логікою навчального процесу; *А. Алексюк* — за джерелом знань і рівнем самостійності учнів у навчанні; *В. Ф. Паламарчук і В. І. Паламарчук* запропонували враховувати в класифікації методів джерело знань, рівень пізнавальної активності та самостійності учнів, а також логічний шлях навчального пізнання.

Серед відомих класифікацій вирізняється системним підходом класифікація *Ю. Бабанського*. Учений виокремив три групи методів навчання, беручи до уваги основні компоненти процесу навчання у взаємозв'язку викладання й учіння: 1) організація та здійснення навчальної діяльності; 2) стимулювання й мотивація; 3) контроль і самоконтроль.

Методи *організації та здійснення навчальної діяльності* (див. табл. 1) передбачають передавання, сприймання, осмислення, запам'ятовування інформації та практичне її застосування. Тому до цієї групи, за *Ю. Бабанським*, належать словесні, наочні, практичні методи й методи передавання інформації через різні практичні, трудові та інші дії. Осмислення й логічне опрацювання інформації пов'язані з індуктивними й дедуктивними методами, організацією репродуктивної й проблемно-пошукової діяльності.

Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

Методи			
Словесні, наочні та практичні (аспект передачі та сприймання навчальної інформації)	Індуктивні й дедуктивні (логічний аспект)	Репродуктивні та проблемно-пошукові (аспект мислення)	Самостійної роботи та роботи під керівництвом учителя (аспект управління навчанням)

Методи стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності, виходячи з наявності двох великих груп мотивів, Ю. Бабанський поділяє на методи стимулювання й мотивації інтересу до навчання (пізнавальні ігри, дискусії, емоційне переживання тощо) та методи стимулювання й мотивації обов'язку та відповідальності в навчанні (заохочення, осуд тощо).

Методи контролю й самоконтролю в процесі навчання можна поділити на методи усного, писемного, машинного, лабораторно-практичного контролю й самоконтролю.

Відомий український дидакт В. Онищук запропонував класифікувати методи за дидактичною метою та відповідними видами діяльності учнів:

1. *комунікативні* — засвоєння «готових» знань шляхом викладу нового матеріалу: через бесіду, роботу з текстом;
2. *пізнавальні* — сприймання, осмислення та запам'ятовування нового матеріалу;
3. *перетворювальні* — засвоєння й творче застосування умінь і навичок;
4. *систематизувальні* — узагальнення й систематизація знань;
5. *контрольовальні* — виявлення якостей засвоєння знань, умінь, навичок та їх корекція.

Наявність різних класифікацій засвідчує, що *методи як дидактична категорія* — багатовимірне поняття й можуть розглядатися з різних поглядів. Розвиток теорії змісту й методів навчання зумовлює пошуки нових підходів до визначення системи методів та їх класифікації за певними ознаками.

У ХХІ ст. в дидактиці та методиках активно розвиваються нові методи й технології навчання на засадах методології особистісно зорієнтованої освіти. Ця методологія ставить у центр зусиль учителя діяльність дитини, досягнення в навчанні *суб'єкт-суб'єктної взаємодії*. Цей вид організації навчання передбачає, що учень не пасивний об'єкт, яким учитель може маніпулювати, а активний суб'єкт пізнання. Такі моделі навчання називають евристичними (А. Хуторської), інтерактивними.

За допомогою *інтерактивних методів* відбувається цілеспрямоване навчання, кожна дитина стає зацікавленим суб'єктом, здатним до активної взаємодії, діалогу в парі, групі або класі.

Під *мультимедійними засобами* розуміють сукупність приладів і програмних продуктів, які забезпечують сприймання людиною інформації одночасно кількома органами чуття: аудіоінформація (звукова), відеоінформація, анімація (мультиплікація, оживлення образу).

У початковій школі поширюється використання електронних підручників, мультимедійних дошок, комп'ютерів, які, будучи дуже ємкісними носіями, активізують різні процеси мислення та сприймання навчальної інформації.

Окрему групу становлять методи, які здобули назву *арт-терапія*. До цієї групи належать методи навчання, виховання, розвитку, зцілення людини, дитини засобами мистецтва. Простір арт-терапії досить широкий: використання музики, танцю, імпровізації, піскової терапії, казкотерапії, кольоротерапії тощо. Арт-терапія пов'язана з розкриттям творчих здібностей і сутнісного потенціалу людини, мобілізацією внутрішніх механізмів саморегуляції в процесі вільного самовираження й самопізнання.

Незалежно від класифікації кожний метод зберігає свої істотні зовнішні ознаки в різних умовах навчання, у різних класах.

3. Методи усного викладу навчального матеріалу

Словесні методи включають усний виклад навчального матеріалу самим учителем (розповідь, опис, виклад, пояснення, інструкція, лекція) і діалогічну форму (різні форми бесіди).

У дидактиці визначено такі *функції методів усного викладу*:

- створення психологічної установки на засвоєння нового матеріалу, мотивація пізнавальної діяльності учнів під час вивчення певної теми, постановка перед учнями проблемної ситуації;
- розкриття змісту фактичного матеріалу, опис природного середовища, певного об'єкта, повідомлення про події, явища;
- розкриття причинно-наслідкових та інших зв'язків між предметами та явищами навколишнього середовища;
- систематизація набутих знань;
- інструктування учнів щодо їхньої діяльності¹.

Широкі функції методів усного викладу знань зумовлюють їх місце в навчальному процесі. Вони можуть застосовуватися *на всіх етапах навчання*: під час підготовки до вивчення нового матеріалу, у процесі його пояснення, засвоєння, застосування та узагальнення. Словесні методи як супровідні використовуються в усіх інших методах.

Методи зазначеної групи спрямовані як на формування й засвоєння понять, так і на формування та відтворення чуттєвих образів. У першому випадку вчитель спирається на словесно-логічний апарат мислення учнів, а в другому — на конкретно-образне мислення, їхній особистий чуттєвий досвід, інтелектуальні почуття.

Основними показниками успішного застосування словесних методів є правильне, усвідомлене відтворення учнями прослуханої інформації, наступне її розпізнавання й почасти застосування.

Розповідь — монологічна форма усного викладу навчального матеріалу, широко застосовувана в початкових класах. До розповіді вдаються, коли треба повідомити нові, яскраві відомості; висвітлити події, віддалені в часі; розповісти про те, що діти не можуть спостерігати безпосередньо, або про маловідомі факти. Розповідь — важливе джерело впливу на думку, уяву, емоції молодших школярів, розширення їхнього кругозору.

У початкових класах використовуються переважно три види розповіді: опис, художня розповідь, пояснення.

Опис — це чітка, виразна, образна характеристика предметів, явищ, подій, їхніх ознак, властивостей тощо. Його найдоцільніше використовувати для повідомлення фактичного матеріалу, наприклад на уроках природознавства, ознайомлення з навколишнім, трудового навчання. Учитель розповідає про зовнішній вигляд тварин, рослин, описує природні зони, водойми, гори тощо.

Художня розповідь, як правило, багата на образні засоби мовлення (порівняння, епітети), звернена до уяви та емоцій дітей. Цей вид розповіді широко використовують на уроках читання (розповіді про письменників, обставини написання творів, особисті враження, спогади тощо), мистецтва (ознайомлення з життям художників, розповіді про картини), ознайомлення з навколишнім, музики.

У початковій школі зміст розповіді має бути ретельно продуманим, щоб докладне пояснення, подробиці, незрозумілі слова не відвертали увагу дітей від сутності засвоюваного, а емоції не пригнічували розумових процесів. Ще К. Ушинський радив учителям: «Розповідаючи про якусь подію першого разу, ви повинні передати тільки головні її риси, дві-три цікаві, яскраві деталі. Якщо ви першого ж разу прив'яжете до події дуже багато пояснень і деталей, то все оповідання розвалиться в дитячій голові. Закріпіть у ній спочатку небагато, але міцно, і потім уже потроху будуйте на цій міцній основі, що вкорінилася»¹. Він же сформулював основні вимоги до цього методу: цікавий зміст, чітка й

послідовна форма викладу, яка сприяла б усвідомленню та запам'ятовуванню матеріалу.

Усі види розповідей, які використовуються з навчальною метою, повинні мати чітку структуру: початок, розвиток подій, кульмінаційну та заключну частину.

Щоб активізувати учнів під час слухання розповіді, слід подбати про емоційний настрій дітей, підтримання їхньої уваги. Розповідь у початкових класах має бути короткою — у межах 2-3 хвилин, інколи до 5 хвилин. Якщо вона триваліша, її потрібно поєднувати з іншими методами та прийомами: включення наочності, елементів бесіди, запис опорних слів на дошці тощо.

Інколи в початкових класах (зокрема, на уроках читання, музики, мистецтва, етики, природознавства) доцільно використати **розповідь-доповнення**, яка розширює, поглиблює відомості, що їх учні отримали з підручника або іншого джерела, сприяє виникненню бажання більше знати, розвиткові естетичних і патріотичних почуттів.

Розповідь-пояснення використовується тоді, коли треба не просто передати певну інформацію, а розкрити в логічній послідовності, доказово розповісти про певні причинно-наслідкові зв'язки, залежності між об'єктами, розкрити сутність способів дій, які потрібно чітко запам'ятати. Пояснення може включати елементи бесіди, опору на схеми, ілюстрації, зорові образи. Цей метод навчає школярів стежити за думкою вчителя, вибирати й запам'ятовувати найістотніше.

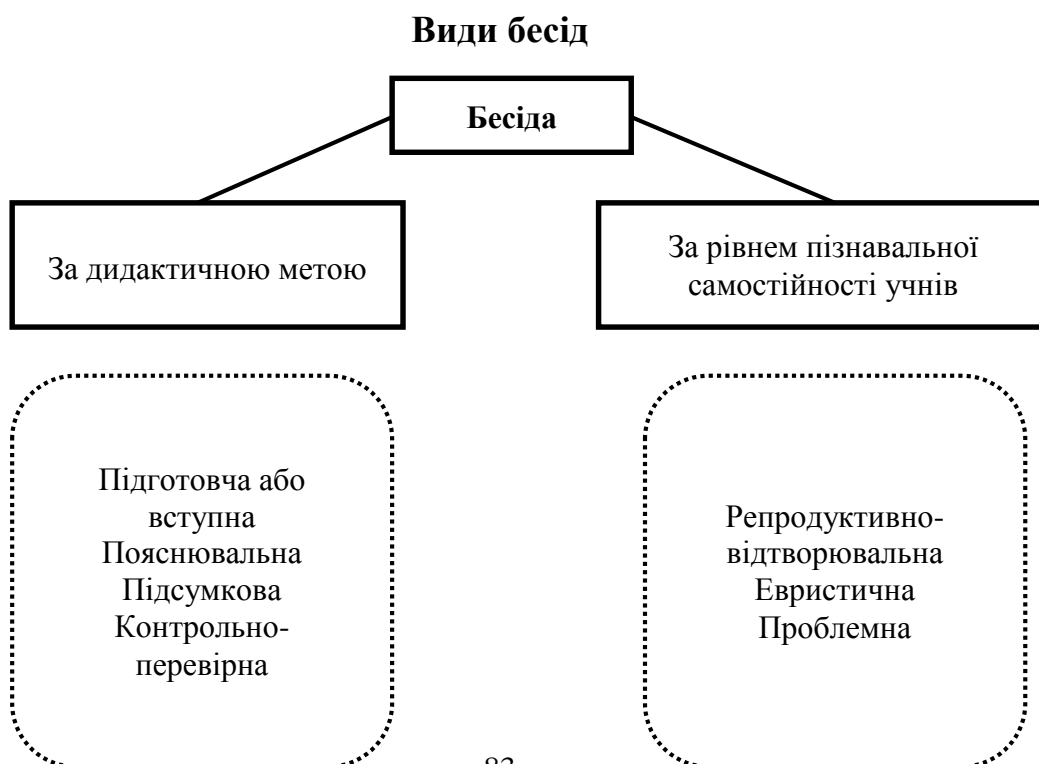
Пояснення — послідовний, логічний, чіткий, зрозумілий дітям виклад способів дій, складних питань, що поєднується зі спостереженнями учнів за демонструванням, дослідом. Пояснення найчастіше застосовують, ознайомлюючи учнів із правилами, способами дій на уроках математики, мови, художньої праці, фізичної культури, технологій, природознавства. Цей метод нерідко поєднується з **інструкцією** щодо способів виконання певних навчальних завдань. Скажімо, як виконувати вправу, як заучувати вірш, як організувати робоче місце. Інструкції для молодших учнів мають бути чіткими, містити не

більше 4-5 завдань, формулюватися невеликими, доступними за змістом реченнями.

Широко застосовуються в початковому навчанні на всіх уроках різні види інструкцій як самостійний або допоміжний метод. Залежно від змісту навчального матеріалу й мети завдання інструкції можуть містити різну кількість дій. Їх мета — чітко й доступно визначити послідовність роботи учнів, розповісти, що за чим і як виконувати.

Бесіда — метод навчання, за якого вчитель, спираючись на знання та практичний досвід учнів, за допомогою запитань підводить їх до розуміння нового або уточнення, поглиблення, розширення відомого (див. схему 2). Бесіда має великі можливості для керування пізнавальною діяльністю школярів, активної участі кожного в аналізі явищ, фактів, їх порівнянні й зіставленні, у формулюванні висновків, узагальнень. Значною є виховна роль бесіди: вона вчить колективного пошуку істини, допомагає формувати переконання, дає змогу яскравіше виявитись індивідуальності учня, розвиває критичність, самостійність, уміння доводити, переконувати. Метод бесіди цінується за його рухливість, гнучкість. Він практикується на заняттях з усіх предметів і може застосовуватися для виконання будь-якого дидактичного завдання.

Схема 2

Бесіда – це діалог: запитання вчителя й відповіді учнів. Навчання за допомогою запитань і відповідей дуже поширене в початковій школі. Застосування методу бесіди доцільне для засвоєння учнями складного теоретичного матеріалу, коли за допомогою запитань він розчленовується на ряд відносно самостійних елементів, що полегшує шлях пошуку відповіді або набуття нових знань. Запитання мають бути короткими, точними, логічно послідовними, активізувати процес мислення. Важливо, щоб запитань було небагато, однак достатньо для досягнення мети бесіди. Рекомендується адресувати запитання всьому класові, після чого зробити невеличку паузу для обдумування і вже потім викликати учня для відповіді.

Правильність відповідей учнів, їх цікавість до навчання значною мірою залежать від повноцінності запитань учителя. Тож *запитання вчителя мають відповідати таким вимогам*: логічна послідовність і чіткість; просте й коротке формулювання, щоб усі учні правильно його зрозуміли; кожне запитання має пов'язуватися з попередніми та темою бесіди в цілому; змістовність запитання, його точність, однозначність за змістом і формою.

Отже, запитання вчителя під час бесіди можуть актуалізувати різні пізнавальні процеси: 1) мнемічні – коли запитання потребує передусім діяльності пам'яті, спрямоване на відтворення або закріплення матеріалу (Що таке добуток?); 2) репродуктивно-пізнавальні – запитання спонукають до відтворення знань у звичних ситуаціях без їх розширення чи поглиблення (Чому дорівнює добуток 20×15 ?); 3) продуктивно-пізнавальні – запитання спонукають до продуктивного мислення, розв'язування пізнавальних і проблемних задач, що дає учням новий пізнавальний результат (Чи можна в цьому виразі прибрати дужки, не порушуючи порядку дій: $80 - (60 : 5)$?).

Бесіда, порівняно з іншими словесними методами, дає більші можливості для застосування індивідуального підходу до учнів. Диференціюючи запитання залежно від підготовки учнів, можна залучати всіх до активної участі в роботі.

Бесіда допомагає поєднати вивчення нового матеріалу із закріпленням і перевіркою раніше вивченого.

Підготовча бесіда проводиться з метою актуалізувати знання дітей, що є опорними для роботи над новим матеріалом. Готуючись до проведення бесіди, потрібно чітко визначити її мету, поняття, способи дій, які треба відтворити, опорні слова для розвитку мовлення дітей (якщо бесіда відбувається на уроках читання, природознавства).

Пояснювальна бесіда має на меті організацію засвоєння нового навчального матеріалу через діалог учителя з учнями. Бесіда, у процесі якої учні засвоюють новий матеріал, може будуватися *індуктивним* шляхом (від окремих фактів, прикладів, спостережень до загальних висновків) і *дедуктивним* (від загального положення, твердження, висновку до окремого випадку, конкретного факту, прикладів, які ілюструють або підтверджують загальне). Індуктивний шлях доречний, коли в дітей достатньо знань, спостережень і в учителя є підстави спрямовувати їх до формулювання певних висновків, понять тощо. Дедуктивний шлях застосовують, коли правило, висновок формулює вчитель, а учні добирають до них приклади.

Під час пояснювальної бесіди можуть використовуватися елементи пояснення, застосовуватися наочність, ігрові ситуації. Дуже ефективно використання такої бесіди з 6-річними першокласниками.

Підсумкова бесіда, як правило, завершує вивчення нового матеріалу або є розгорнутим підсумком уроку. Під час такої бесіди вчитель пропонує запитання для узагальнення матеріалу уроку, виявлення емоційного ставлення дітей до вивченого, висловлення оцінювальних суджень про роботу всього класу та окремих учнів.

Функції **контрольно-перевірної бесіди** очевидні з її назви. У процесі такої бесіди вчитель проводить контроль якості засвоєних знань у вигляді фронтального опитування. При цьому результативною є така бесіда, у якій запитання й завдання не тільки напружують пам'ять, а й пробуджують інтерес,

змушують установлювати причинно-наслідкові зв'язки, визначати істотні ознаки предмета, доводити правильність висловленої думки.

За рівнем пізнавальної активності учнів найбільші переваги мають *евристична* й *проблемна бесіди*, роль яких незамінна для розвитку творчих здібностей. Під час такої бесіди діти проходять під керівництвом учителя весь шлях пошуку нового знання аж до його відкриття: створення проблемної ситуації, усвідомлення проблеми у вигляді проблемних запитань і, нарешті, їх поетапне вирішення. За умов попередньої підготовки діти різного рівня розвитку можуть брати активну участь в евристичній бесіді, що позитивно впливає не тільки на якість знань, а й на оволодіння пошуковими вміннями.

Отже, методи усного викладу навчального матеріалу в початковій школі дуже різноманітні. їх застосовують у вигляді різних видів розповідей (опис, художня розповідь, інструкція, доповнення, розповідь- пояснення), бесід (підготовча, пояснювальна, підсумкова, контрольна-перевірні) тощо. Цю групу методів об'єднує те, що провідним засобом їх реалізації є мовлення вчителя, а додатковими — різні види ілюстрацій, схем, пояснень. Ось чому ці методи усного викладу в дидактиці об'єднують ще назвою «пояснювально-ілюстративні».

4. Наочні методи навчання

Сприймання і розуміння молодшими школярами навчального матеріалу відбувається глибше, доступніше, емоційніше, якщо в процесі навчання вчитель доцільно використовує наочний матеріал. Це зумовлено передусім віковими особливостями дітей, які прагнуть до конкретного, образного, яскравого. Наочність не лише сприяє доступності навчання, а й робить його більш емоційним і яскравим для дітей.

Зауважимо, що в повсякденному житті активно застосовується *знакова мова*, коли один знак, символ передає значний обсяг інформації, зрозумілої багатьом людям. Зорове сприймання, зорова пам'ять активізують асоціативне та

образне мислення, мовлення, надзвичайно ущільнюють інформацію, дають опору для мислення й мовлення.

У початкових класах застосування наочності має на меті:

- збагачення й розширення безпосереднього чуттєвого досвіду учнів;
- розвиток спостережливості;
- пізнання конкретних властивостей предметів під час практичної діяльності;
- створення умов для переходу до абстрактного мислення;
- опору для самостійного навчання й систематизації навчального матеріалу.

Відповідно до функцій наочності засоби унаочнення також дуже різноманітні: предмети та явища навколишньої дійсності; дії вчителя й учнів, що демонструють, як треба виконувати ту чи іншу операцію та як і яким обладнанням користуватися; зображення реальних предметів — різноманітні іграшки, предметні малюнки, картини, образні моделі з паперу, картону й символічні зображення — карти, таблиці, схеми, креслення, картки.

У початкових класах застосовується **природна, малюнкова, об'ємна, звукова і символічно-графічна наочність як на паперових, так і на електронних носіях**. Кожний вид має свої плюси і мінуси, і це слід враховувати, визначаючи їх роль на уроці.

До наочних засобів належить також інформація, яку учні сприймають за допомогою технічних засобів навчання: кінофільмів, діафільмів, звукозапису, телепередач. Ці види наочності називаються **аудіовізуальними**, оскільки інформацію вони передають через звук і зображення. Особливу увагу привертає використання **комп'ютерів і мультимедійних дошок**. Ці технічні засоби комплексно поєднують різні види сприймання, динамікою і яскравістю зображень викликають інтерес дітей.

Навчальні програми з предметів, як правило, містять рекомендований перелік наочних засобів і навчального обладнання.

Використання наочності відіграє переважно допоміжну роль, однак іноді навчальний матеріал (наприклад, явища, предмети, які учні не можуть безпосередньо спостерігати) має такий характер, що без унаочнення правильне уявлення про новий об'єкт узагалі неможливе. Щоб запобігти звуженню або розширенню поняття, доцільно використовувати різні зразки зображення об'єкта. Це допоможе учням розпізнати типове, зробити крок від конкретного до абстрактного, перейти від уявлення до поняття. Отже, важливо не тільки правильно підібрати наочність до уроку, а й продумати, як поставити запитання, щоб створюваний в учнів зоровий образ активно «працював» на досягнення мети уроку.

Як відомо, найперша властивість сприймання — *вибірковість*. Завдяки запитанням учителя, попередньому досвіду учень вихоплює зором, слухом ті чи інші ознаки спостережуваного. І чим менша дитина, тим більше значення мають конкретність та особистісна значущість установки вчителя на сприймання. Не можна залишати поза увагою і вплив середовища на якість сприймання. Наголосити на цьому спонукає поширене серед класоводів прагнення всіляко прикрашати класну кімнату, роздавальний матеріал (квіточки, замальовки, аплікації). Але ж це відволікає увагу учнів! Навчальна сутність картки, таблиці має чітко проглядатися. Водночас на схемах-опорах добре використовувати смислорозрізнявальні властивості кольорів, умовні позначення для виділення основного, зв'язків між елементами схеми.

Дидактичні функції схематичної наочності — педагогічна підтримка міркувань учнів на етапі первинного сприймання, опора для дітей, які не встигають, використання опори під час самостійної роботи й повторення. З огляду на це схеми можуть бути різноманітними, в арсеналі багатьох учителів поряд із відомими є також свої опори з різних предметів.

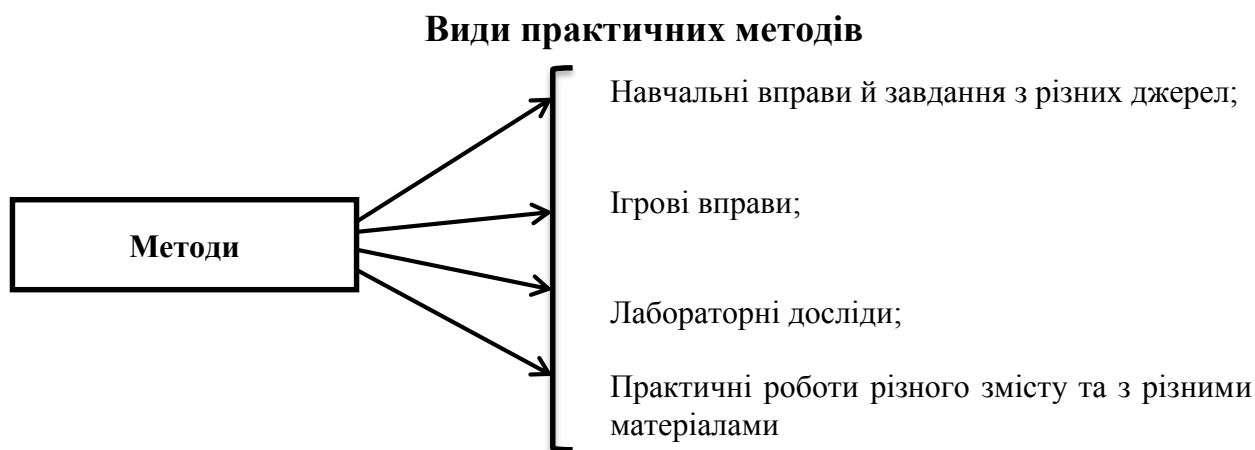
Вчасно використана виразна наочність — це змістове й емоційне підживлення процесів сприймання, мислення, пам'яті молодших учнів.

Отже, у початкових класах наочні методи навчання дуже різноманітні (природні, малюнкові, об'ємні, звукові, символічно-графічні). Вони використовуються на різних етапах навчального процесу як на паперових, так і на електронних носіях. їх роль — забезпечити всебічне, реальне або образне сприймання об'єктів, дати опору для розвитку сенсорики, мислення, спостережливості й уяви молодших школярів.

5. Практичні методи навчання

Для успішного навчання словесного сприймання й споглядання наочності недостатньо. Особливого значення в навчанні молодших школярів, які за своєю природою прагнуть діяти, набувають практичні методи (див. схему 3). Більше того, у формуванні різноманітних умінь і навичок вони є основним засобом. Жоден урок мови, читання, математики, малювання, музики, фізичного виховання, трудового навчання, основ здоров'я не може бути цікавим, ефективним без застосування цих методів.

Схема 3

Практичні методи використовуються у взаємодії слова вчителя з різними видами унаочнення. Основним видом практичних методів у початковій школі є **навчальні вправи й завдання, функція яких — багаторазове повторення навчальних дій з метою формування та вдосконалення в молодших школярів умінь і навичок.** Вправи можуть мати різну психологічну основу

виконання. В одних домінують розумові дії, в інших — практичні; одні тренують слухові, інші — зорові або тактильні вміння. Особливість вправ — їх *частотність і чіткість виконання*. Однак просте відтворення дій, які формують певне вміння чи навичку, не завжди ефективно й цікаве для молодших учнів.

Дидактичні вимоги до організації виконання учнями вправ передбачають:

- 1) мотивацію учнів;
- 2) доведення до свідомості дітей мети виконання певних дій;
- 3) урахування рівня самостійності учнів;
- 4) передбачення часу уроку на їх виконання;
- 5) аналіз якості роботи учнів, виявлення причин помилок;
- 6) пошук можливостей удосконалення вмінь і навичок з урахуванням індивідуальних досягнень школярів;
- 7) залучення учнів до самоконтролю й удосконалення дій.

Формування вмінь у процесі вправляння відбувається на основі поступового ускладнення умов виконання вправ. Спочатку діти засвоюють спосіб дії *за зразком*, який показує і коментує вчитель, потім вправляються з *опорою на різні види педагогічної підтримки* (зразок, пам'ятка виконання аналогічних дій); після цього *виконують вправи без підтримки, зберігаючи в пам'яті спосіб виконання*, і нарешті, *виконують вправи на застосування засвоєного способу дії в нових умовах*.

У системі уроків, метою яких є формування певних умінь, способів дій, треба добирати різні види вправ так, щоб відповідати дидактичним критеріям оптимізації: **цілеспрямованість, системність і міра**. Учитель має подбати про те, щоб система вправ: 1) була спрямована на розвиток і закріплення різних якостей знань і умінь (повноти, міцності, усвідомленості, гнучкості); 2) забезпечувала достатню повторюваність вправ за видами й кількістю протягом вивчення всієї теми; 3) передбачала економну форму пред'явлення, коли до

одного запису, малюнка, об'єкта тощо можна поставити кілька тренувальних завдань; 4) включала різні форми керування роботою учнів залежно від ступеня засвоєння ними матеріалу та рівня готовності (опора на зразок, таблицю, поопераційне коментування, контроль кінцевих результатів тощо).

Важливе значення в методиці початкового навчання надається оволодінню учнями дослідницькими та практичними вміннями, потрібними для вивчення природи. Згідно з програмою, завершуючи початкове навчання, учні 4 класу повинні вміти: орієнтуватися на місцевості за сонцем і компасом; користуватися простим планом; визначати відстань за масштабом; розрізнити рослини; спостерігати за рослинами, тваринами, погодними умовами (вимірювати температуру, визначати напрямок вітру) тощо. Опануванню цих та інших практичних умінь сприяє проведення предметних уроків, на яких учнів ознайомлюють з об'єктами та явищами природи на основі дослідницьких методів, посилення ролі самостійної роботи під час визначення сталих ознак природних об'єктів.

У процесі формування й закріплення природничих понять важливий вид практичних завдань — схематичне малювання й креслення. Особливо корисною є ця робота під час формування понять: «план, масштаб, карта, низовина, височина, пагорб»; «джерело, струмок, річка»; «озеро, болото»; «Земля-планета»; «доба, рік».

Звичайно, самостійне виконання малюнків-схем потребує від дітей певних навичок. Тому добре, щоб розповідь учителя супроводжувалася малюванням на дошці, щоб учні могли бачити зразок правильного виконання схематичного малюнка.

На уроках природознавства цікавою і життєво важливою є різноманітна робота практичного характеру — із рулеткою, термометром, терезами, флюгером, виготовлення макетів тощо.

Спостереження, виконання дослідів у поєднанні із самостійною практичною діяльністю поступово формують у дітей практичні вміння

користуватися навчальними приладами (гномоном, флюгером, снігомірною рейкою, компасом, термометром, рулеткою тощо).

Формування широкого кола практичних умінь (художніх, конструктивних, креслярських, проєктувальних) передбачають уроки з художньої праці, образотворчого мистецтва, малювання, трудового навчання. Сучасні програми з цих предметів (особливо з художньої праці) дають учителям можливість поєднувати різні види навчальної та ігрової діяльності: художнє слово, музику, кольорознавство, ритмічні рухи тощо для формування практичних умінь і навичок (В. Тищенко).

Отже, практичні методи — важливий і незамінний засіб формування в молодших учнів різноманітних умінь, навичок, практичних дій. Вони реалізуються переважно через систему навчальних, дослідницьких і тренувальних завдань, які застосовуються в процесі закріплення, повторення, а також на предметних уроках і екскурсіях під час виконання практичних робіт.

6. Інтерактивні методи та прийоми навчання

Особливість інтерактивного навчання полягає в тому, що за його методикою кожен учень має стати активним суб'єктом навчання.

Розвиток сучасної української школи відбувається на засадах особистісно зорієнтованого навчання. Зазначена методологія передбачає чітку орієнтацію на потреби навчання та розвитку кожної дитини, урахування можливостей її найближчого розвитку. Це відбувається в умовах переходу від авторитарного до особистісно зорієнтованого спілкування, освоєння варіативної побудови уроків. Водночас критерієм якісного навчання стає обов'язкове засвоєння учнями вимог Державного стандарту до навчальних досягнень, що потребує спеціальної уваги вчителя до організації взаємодії з учнями й між собою, що поступово виходить на рівень їх взаємонавчання, взаємоконтролю та взаємопідтримки. Такий підхід створює передумови для постійного зворотного зв'язку між суб'єктами навчання, що сприяє їх активності, закріпленню інформації, виправленню помилок.

Отже, *інтерактивні методи* — це методи, метою яких є організація такого співнавчання та взаємонавчання (колективного, групового, парного), що спонукає всіх дітей до взаємодії, взаємо- й самоконтролю, рефлексії думок і поведінки.

У початкових класах набула поширення така сукупність інтерактивних методів і прийомів: ігрові методи, проектна діяльність, навчання в малих групах (парах і трійках) змінного складу, групова робота (кооперативна форма навчання), «мозковий штурм», «акваріум», «мікрофон», «незакінчене речення», «асоціативний куш», «тематична павутинка» та ін. У їх реалізації є різні варіанти, що визначаються метою використання, специфікою предмета, віком дітей.

Значний розвивальний ефект у початковій ланці дає застосування на уроці **групових форм навчальної роботи**, коли діти виконують якесь завдання в парі або по троє-четверо. Це виховує вміння співпрацювати в колективі, організовуватися на співпрацю. Діти на уроці в процесі виконання групових завдань прагнуть спілкуватися, тож треба не гальмувати цю природну схильність, а використати її для взаємного навчання. Тим більше, що в дитячому садку малюки дуже часто працювали в малих групах.

Щоб цей процес був успішним, треба дотримуватися таких дидактичних умов:

1) *учні* мають бути мотивовані на взаємне навчання: 1) приймати мету роботи; 2) слухати й розуміти один одного; 3) бути відповідальними; 4) розуміти свою роль у групі;

2) *учитель*: 1) «створює» взаємозалежність членів групи (одна мета, досягти якої можна лише спільними зусиллями, єдиний навчальний ресурс, одне заохочення); 2) комплектує групи з учнів, які мають різні навчальні можливості, із хлопчиків і дівчаток; 3) передбачає зміну ролей для учнів, щоб у груповій роботі на різних уроках діти могли виконувати різні ролі; 4) визначає місце й тривалість групової роботи на уроці.

Робота в групах здійснюється в чітко визначений час, має обов'язково закінчуватися чітким висновком (результатом), який один з її учасників презентує як *спільний, узгоджений результат*.

Якщо дозволяє площа класу, для групової роботи доцільно змінювати розташування класних меблів, створюючи спеціальні зони (кола), щоб діти сиділи поруч і бачили обличчя всіх учасників. У таких групах має бути *лідер* (керівник), який повідомляє завдання, пропонує по черзі висловлюватися, підбиває підсумок роботи; *секретар*, який виконує певні записи; *посередник*, що стежить за тривалістю роботи; *доповідач*, який має чітко сказати про одержаний результат.

У процесі оцінювання результатів групової роботи поряд із навчальними досягненнями учнів учителю потрібно оцінювати й соціальні досягнення (уміння співпрацювати, допомогу слабшим учням, внесок у спільну справу). Важливо, щоб діти спочатку висловили своє ставлення до одержаного результату, поміркували, що їм треба врахувати надалі.

Інших засоби інтерактивного навчання.

«*Мозковий штурм*» — форма роботи, що спонукає всіх дітей вільно висловити будь-яку пропозицію щодо вирішення певної проблеми. Її треба записати на дошці, вона має бути сформульована коротко й зрозуміло дітям. Усі висловлені під час обговорення ідеї мають братися до уваги, а потім аналізуватися. Треба вчити дітей толерантно вислуховувати один одного, спільно приходити до узгодженого рішення.

«*Акваріум*» — це робота дітей у групі, яка розміщена окремо, найкраще в центрі класу. Вона наче ізольована в «акваріумі» й зосереджено обговорює своє завдання, а потім «випливає на поверхню» і повідомляє своє рішення. Після неї ці місця займає інша група. У такій групі має бути *лідер*, який повідомляє завдання, стежить за часом; *секретар*, що робить відповідні записи; результати коротко повідомляє *доповідач*.

«Мікрофон» — це різновид загальногрупового (або колективного) обговорення питання (проблеми, задачі), коли кожен учасник висловлює свою думку, тримаючи в руках уявний «мікрофон». Ним може бути будь-який предмет, який віддалено нагадує мікрофон (олівець, красива паличка тощо). Цей уявний «мікрофон» передається по черзі кожному учасникові групи. Вимога до учнів: говорити коротко, чітко, по суті, не обов'язково повними реченнями (прийом «Незакінчені речення»), не перебивати один одного, не повторювати сказане.

Застосування в початкових класах таких інтерактивних методів, як «Дебати», «Суди», «Дерево рішень» та інших, є недоцільним через великі витрати часу на уроці, значну підготовчу роботу й недостатній рівень пізнавальних можливостей дітей молодшого шкільного віку.

У процесі застосування групової роботи важливо створювати ситуації успіху для всіх груп, продумувати стратегії для заохочення дітей (без балів). Це можуть бути усні вислови («Мені подобається, як ти про це сказав...»), «Ми радіємо, що вам вдалося так цікаво це зробити...», «Я пишаюся своїм учнем...», «Дякую, що ти спробував розв'язати складніше завдання...», «Саме це я хотіла почути...» тощо), заохочувальний погляд, дотик, вчасна допомога і т. ін.

Отже, інтерактивні методи не є самоціллю дидактичних інновацій. Вони мають органічно вплітатися в канву уроку, поєднуючись зі словом учителя, практичними методами, творчими завданнями. їх основна функція — навчити кожну дитину активно та вільно мислити на уроці, набувати індивідуального досвіду толерантної співпраці.

Лекція №2

Тема. Форми організації процесу навчання

Мета. Ознайомити студентів з поняттям «форми організації навчання», навчити розрізняти та характеризувати різні форми організації навчання та навчальної

діяльності; розвивати професійну компетентність студентів; виховувати позитивне ставлення до навчального процесу.

Ключові поняття: форма навчання, урок, індивідуальні, групові, колективні форми навчання, засоби навчання.

Обладнання: мультимедійна презентація, схема, таблиці, відеофайли.

План

1. Загальне поняття про форми організації навчання як дидактичну категорію.
2. Історія розвитку форм організації навчання.
3. Форми організації навчання та форми навчальної діяльності школярів (індивідуальні, індивідуально-групові, індивідуально-фронтальні, колективно-групові, колективно-фронтальні), їхній взаємозв'язок.
4. Урок – основна форма організації навчального процесу в школі.
5. Вимоги до уроку в сучасній загальноосвітній національній школі України
6. Засоби навчання

Література:

1. Бондар В. І. Дидактика. – К., 2007. – 386с.
2. Максимюк С.П. М17 Педагогіка : Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005. – 667 с.
3. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. - К., «Грамота», 2012. - 502с.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Загальне поняття про форми організації навчання як дидактичну категорію.

Класно-урочна система навчання — це така організація навчального процесу, при якій учні групуються по класах і основною формою навчання є урок. Зміст навчання в кожному класі визначається навчальними планами і програмами. Уроки проводяться за розкладом, складеним на основі навчального

плану. Навчальні приміщення в школі називаються класними кімнатами, навчальними кабінетами, лабораторіями, майстернями, агроділянками.

2. Історія розвитку форм організації навчання.

Творцем класно-урочної системи справедливо вважають **Яна Амоса Коменського**, який перевіряв, удосконалив і використовував її основні принципи при організації шкіл у Чехії і Польщі. У "Великій дидактиці" і в "Законах упорядкованої школи" (1633-1638) він узагальнив величезний досвід, оформив контури класно-урочної системи, яка вже понад 350 років панує як форма організації навчально-виховного процесу в школах усього світу.

У XVI ст. на територіях Правобережної України і Білорусії почався розвиток братських шкіл, де індивідуальна форма навчання замінювалася поступово класно-урочною системою навчання.

Розвиток класно-урочної системи в XIX ст. тісно пов'язаний з ім'ям **К. Д. Ушинського**, який у своїх працях представив урок як невіддільну і головну форму класно-урочної системи. Розроблена Ушинським теорія уроку заснована на його дидактичному вченні про систематичність, послідовність і міцність засвоєння знань, про наочність і активність учнів у навчанні, на врахуванні психофізіологічних законів і особливостей розвитку дитини.

В останнє десятиріччя класно-урочна система навчання збагатилася новими теоріями цілісності, проблемно-розвиваючого та програмованого навчання, крупноблочної системи викладання, особистісно-орієнтованого навчання, диференціації та індивідуалізації навчальної роботи, самостійної роботи учнів та ін. У систему навчальних занять міцно ввійшли спостереження, демонстрації і різноманітні лабораторні роботи, екскурсії, використання технічних засобів навчання, опорних таблиць-сигналів, навчальні модулі, стандартизація, 12-бальне оцінювання та тематичний облік знань учнів, діалог.

Класно-урочна система має в школах України такі організаційні ознаки:

1. Комплектування класів у межах єдиного віку та чисельності згідно з положеннями про загальноосвітню середню школу та інші навчально-виховні заклади.
2. Основною формою організації навчального процесу є урок.
3. До уроків додаються інші форми навчання в класі.
4. Відвідування уроків школярами є обов'язковим.
5. Навчальний рік поділяється на семестри, між якими є канікули.

Ці організаційні ознаки потрібно сприймати як фундамент організації всієї діяльності школи, а класно-урочну систему як одну із започаткованих людством ознак культури не тільки в освіті, а й в науці.

До позаурочних форм навчання належать:

Домашня навчальна робота. Вона доповнює діяльність учнів на уроках, відрізняється великою самостійністю, проводиться без керівництва учителя.

Існують різноманітні види домашніх завдань: а) робота з текстом підручника; б) виконання різноманітних вправ і розв'язування задач; в) виконання письмових і графічних робіт.

У нормативних документах про школу вказано норми часу для виконання домашнього завдання: 1 клас – до 1 години; 2-3 класи – до 1,5; 4-5 класи – до 2; 6-7 класи – до 2,5; 8 клас – до 3; 9-11 класи – до 4.

З метою розвитку в учнів навчальних можливостей, попередження і подолання неуспішності в школі проводяться **індивідуальні і групові консультації та додаткові заняття.**

Семінарські заняття для учнів IX — XI класів — одна з поширених форм організації повторення і контролю за вивченим матеріалом.

Практикуми — це лабораторні і практичні заняття в лабораторіях, майстернях, навчальних кабінетах, на дослідних ділянках, у навчально-виробничих

комбінатах, бригадах. Під час практикумів учні проявляють більше самостійності, творчості, завдання дається всім однакове або для груп учнів.

Факультативні заняття проводяться на добровільних засадах, за вибором учнів, це місток між навчальним предметом і наукою. Вони проводяться для учнів VII — XI класів.

Нетрадиційні форми навчання

Нестандартний урок – це імпровізоване учбове заняття, яке має нетрадиційну (невстановлену) структуру.

Проводячи нестандартні уроки вчитель дотримується таких вимог:

- ігрове завдання збігається з навчальних;
- зміст нетрадиційного уроку є посилюючим для кожної дитини;
- підсумок завжди є чіткий і справедливий. Поряд з навчальними завданнями реалізуються і виховні.

В процесі нестандартних завдань вчителька вчить учнів зосереджуватись, самостійно думати, розвивати увагу, кмітливість мислення. Під час проведення занять освітня, розвиваюча і виховна функції діють у тісному взаємозв'язку.

У шкільній практиці при вивченні нового матеріалу вчителі активно використовують такі нетрадиційні уроки, як: урок – ділова гра, урок – гра, урок – семінар, урок – подорож, урок – прес-конференція, урок – змагання, урок – КВК, урок – взаємонавчання учнів, урок винахідництва, урок – творчий звіт, урок — аукціон, комп'ютерні уроки, урок — залік, урок — екскурсія, урок — розв'язування задач (по-новому), урок — телеміст, урок — патент, урок — інтерв'ю, урок "Що? Де? Коли?", урок — "Поле чудес", інтегровані і бінарні уроки. *(Д.з описати нетрадиційні уроки. Як їх використовують під час у років в поч.шкл)*

Засоби навчання

Засоби навчання - допоміжні матеріальні засоби школи з їх специфічними дидактичними функціями.

Найістотнішим засобом навчання є слово вчителя, за допомогою якого педагог організовує засвоєння знань учнями, формування в них практичних умінь і навичок. Важливим засобом навчання є підручник, який допомагає учневі у відновленні, повторенні та закріпленні знань, здобутих на уроці, виконанні домашнього завдання, повторенні пройденого матеріалу.

Необхідним чинником засвоєння знань є спеціальні технічні засоби навчання (ТЗН). До них належать: дидактична техніка (кіно- і діапроектори, телевізори, відеомагнітофони, електрофони), аудіовізуальні засоби, екранні посібники статичної проєкції (діафільми, діапозитиви, транспаранти, дидактичні матеріали для проєкції), окремі посібники динамічної проєкції (кінофільми, кінофрагменти та ін.), фонопосібники (грамо- і магнітофонні записи), відеозаписи, радіо- і телепередачі. Аудіовідеотехніка дає змогу самостійно створювати навчальні фільми.

Пропонується такий порядок розроблення комплексу ТЗН: вибір теми заняття - визначення засобів навчання, які необхідні для вивчення даної теми, - створення навчальних посібників, яких бракує, - визначення дидактичних функцій, ролі й місця кожного навчального посібника при вивченні теми - з'ясування характеру можливої роботи учнів з кожним посібником - визначення можливого способу викладу навчального матеріалу на кожному етапі вивчення теми - монтаж засобів навчання відповідно до плану заняття з урахуванням сили емоційного впливу на учнів.

Ефективному використанню засобів навчання сприяє кабінетна система навчання, що передбачає проведення занять з усіх предметів, а також позаурочних занять у навчальних кабінетах, обладнаних посібниками, літературою, дидактичними матеріалами, технічними засобами.

Ефективність технічних засобів навчання в сучасній школі підвищується у зв'язку з використанням комп'ютерної техніки, яке спричинило розвиток нових інформаційних технологій навчання.

Оптимальне використання комп'ютера в навчально-виховному процесі залежить від програмного забезпечення. Програми, які використовують у закладах освіти, поділяють на:

- 1) навчальні - спрямовують навчання залежно від наявного рівня знань та індивідуальних здібностей учнів, а також сприяють засвоєнню нової інформації;
- 2) діагностичні (тестові) - призначені для діагностування, перевірки й оцінювання знань, умінь, навичок і здібностей;
- 3) тренувальні - розраховані на повторення і закріплення пройденого матеріалу;
- 4) імітаційні - представляють певний аспект реальності за допомогою певної кількості параметрів для вивчення його основних структурних, функціональних характеристик;
- 5) моделюючі - відображають основні елементи і типи функцій, моделюють певну реальність;
- 6) типу "мікросвіт" - подібні до імітаційно-моделюючих, однак вони не відображають реальність, а забезпечують створення віртуального навчального середовища;
- 7) бази даних - сховища інформації з різних галузей знань, у яких за допомогою запитів на пошук знаходять необхідні відомості;
- 8) інструментальні програми засобів - забезпечують виконання конкретних операцій, наприклад оброблення текстів, складання таблиць, редагування графічної інформації.

Водночас педагоги повинні враховувати, що робота з комп'ютером швидко стомлює учнів, може погано впливати на зір або навіть спричинювати розлад нервової системи. Комп'ютеризоване навчання не розвиває здатності учнів чітко і образно висловлювати свої думки; істотно обмежує можливості усного мовлення; формуючи логіку мислення, шкодить збагаченню емоційної сфери.

Заняття з комп'ютером сприяє розвитку інтелектуального, духовного та морального потенціалу учнів, виховує вміння планувати й раціонально організовувати трудові операції, окреслювати цілі діяльності, формує акуратність, точність і обов'язковість.

Лекція №3

Тема. Контрольно-оцінювальна діяльність учителя

Мета. Ознайомити студентів з поняттям «контроль і оцінювання» знань учнів, навчити розрізняти та характеризувати різні форми і методи контролю навчальної діяльності учнів початкової школи; розвивати професійну компетентність студентів; виховувати позитивне ставлення до навчального процесу в школі.

Ключові поняття: оцінка, контроль і оцінювання навчальних досягнень, види і форми контролю.

Обладнання: мультимедійна презентація, схема, таблиці, відеофайли.

План

1. Місце і роль аналізу й оцінки знань, умінь та навичок учнів у системі навчального процесу.
2. Види контролю знань, умінь і навичок учнів.
3. Методи контролю знань, умінь та навичок.
4. Оцінювання знань за 12-ти бальною шкалою.
5. Норми оцінок.
6. Зарубіжна практика контролю успішності учнів.
7. Правила і техніка контролю успішності навчальної діяльності.

Література:

1. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. - К., «Грамота», 2012. - 502с.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Місце і роль аналізу й оцінки знань, умінь та навичок учнів у системі навчального процесу

Система аналізу й оцінки знань, умінь та навичок учнів передбачає виконання таких основних функцій: навчальної, стимулюючої, виховної, діагностичної.

Навчальна функція полягає, у забезпеченні зворотного зв'язку як передумови підтримання дієвості й ефективності процесу навчання. У ньому беруть участь два суб'єкти: учитель й учні. Тому система навчання може функціонувати ефективно лише за умов дії прямого і зворотного зв'язків. У процесі навчання добре проглядається, в основному, прямий зв'язок (учитель знає, який обсяг знань має сприйняти й усвідомити учень), а складно, епізодично налагоджується зворотний зв'язок (який обсяг знань, умінь і навичок і як засвоїв кожний учень)

Діагностична функція аналізу й оцінки знань, умінь та навичок передбачає виявлення прогалин у знаннях учнів, процес учіння має форму концентричної спіралі. Якщо на нижчих рівнях учіння трапилися прогалини, то буде порушена закономірність спіралеподібної структури учіння. Тому так важливо своєчасно виявити прогалини, усунути їх і лише потім рухатися вперед.

Стимулююча функція аналізу й оцінки навчальної діяльності учнів зумовлюється психологічними особливостями людини, що проявляється у бажанні кожної особистості отримати оцінку результатів певної діяльності, зокрема навчальної. Це викликано ще й тим, що у процесі навчання студенти і школярі щоразу пізнають нові явища і процеси. Через недостатній рівень соціального розвитку та самооцінки учням важко об'єктивно оцінити рівень і якість оволодіння знаннями, вміннями та навичками. Учитель своїми діями і має допомогти учням усвідомити якість і результативність навчальної праці, що психологічно стимулюватиме школярів до активної пізнавальної діяльності.

Виховна функція полягає у впливі аналізу й оцінки навчальної діяльності на формування в учнів ряду соціально-психологічних якостей: організованості,

дисциплінованості, відповідальності, сумлінності, працьовитості, дбайливості, охайності, наполегливості та ін.

Процес аналізу й оцінки навчальної діяльності учнів має спиратися на вимоги принципів систематичності, об'єктивності, диференційованості й урахування індивідуальних особливостей учнів, гласності, єдності вимог, доброзичливості. Використовуючи оцінку, учитель має володіти педагогічним тактом, мати високий рівень педагогічної культури. Адже "найголовніше заохочення, - зауважував В.О. Сухомлинський, - і найсильніше (та не завжди діє) покарання в педагогічній праці - оцінка. Це найгостріший інструмент, використання якого потребує величезного вміння і культури.

2. Види контролю знань, умінь і навичок учнів

Залежно від дидактичної мети використовують різні види контролю за навчанням: попередній, побіжний, повторний, тематичний, періодичний, підсумковий, комплексний.

Попередній контроль має діагностичний характер. Напередодні вивчення певної теми, засвоєння якої має ґрунтуватися на раніше вивченому матеріалі, учитель має з'ясувати рівень розуміння опорних знань, актуалізувати їх, аби успішно рухатися вперед.

Побіжний контроль передбачає перевірку якості засвоєння знань у процесі вивчення конкретних тем.

Повторний контроль спрямований на створення умов для формування умінь і навичок. При цьому треба виходити з позиції, яку визначив ще К.Д. Ушинський: хороші дидактики те й роблять, що без кінця повторюють і кожен раз додають щось нове. Повторна перевірка якнайкраще сприяє переведенню знань з короткотермінової до довготривалої пам'яті.

Тематичний контроль пов'язаний із перевіркою рівня знань, умінь та навичок учнів у межах певного розділу чи великої теми конкретної навчальної дисципліни.

Періодичний контроль має на меті встановити, яким обсягам знань володіють учні з тих або інших проблем, орієнтуючись на вимоги програм.

Підсумковий контроль має на меті з'ясувати рівень засвоєння учнями навчального матеріалу в кінці навчального року або по завершенню вивчення навчальної дисципліни він проводиться у формі заліків, екзаменів.

Комплексний контроль передбачає перевірку рівня засвоєння знань, умінь та навичок з кількох суміжних дисциплін, щозабезпечують комплексний підхід до формування світогляду учнів.

3. Методи контролю знань, умінь та навичок.

Основні методи контролю знань, умінь і навичок учнів:

- усна перевірка, письмова перевірка,
- графічна перевірка,
- практична перевірка,
- тестова перевірка.

Дещо умовно до методів перевірки можна віднести спостереження.

Усна перевірка поки що займає провідне місце в школах та вищих навчальних закладах. Техніка усної перевірки полягає в тому, що учитель пропонує учням певні запитання, учні мають дати на них відповіді, використовуючи усне мовлення. Цей метод сприяє розвитку в учнів уміння мислити, грамотно висловлювати думки в логічній послідовності, розвивати культуру усного мовлення. Використання цього методу вимагає від учителя значних зусиль і майстерності, потрібно: грамотно формулювати запитання, спонукаючи учнів до активного мислення, будувати систему запитань у певній логічній послідовності, уважно слухати відповіді учнів, враховувати індивідуальні особливості школярів. Проте цей метод не позбавлений недоліків: він призводить до неефективного використання часу на уроці.

Письмова перевірка порівняно з усною більш ефективна, оскільки всі учні класу отримують завдання для підготовки письмових відповідей на них. Це

сприяє підвищенню самостійної пізнавальної діяльності учнів, формуванню культури писемного мовлення, ефективності використання навчального часу.

Графічна перевірка спрямована, на виявлення вмінь і навичок учнів у процесі виконання різних видів графічних робіт з різних дисциплін навчального плану. Це робота з контурними картами, побудова таблиць, схем, графіків, діаграм та ін. Такий метод набув широкого використання у середніх і особливо у старших класах, оскільки спрямований на узагальнення знань, систематизацію певних процесів, технологій. Все це сприяє підвищенню самостійності учнів у процесі учіння, оволодіння методами навчальної діяльності.

Практична перевірка тісно пов'язана із залученням учнів до конкретної практичної діяльності, під час якої перевіряються вміння учнів застосовувати знання на практиці, а також рівень сформованості вмінь і навичок. Логічно така перевірка впливає із сутності процесу пізнання, в якому практика має спонукальну і контролюючу роль.

Тестова перевірка швидко набуває свого поширення. Сутність цього методу полягає у визначенні завдань (запитань), до яких подані альтернативні відповіді. Учень має обрати правильну відповідь, аргументувати свій вибір. Можуть бути завдання для конструювання відповіді. Тестова перевірка може здійснюватися машинним і безмашинним способом.

4. Оцінювання знань за 12-ти бальною шкалою

З метою забезпечення об'єктивного оцінювання рівня навчальних досягнень учнів вводиться 12-бальна шкала, побудована за принципом урахування особистих досягнень учнів.

При визначенні навчальних досягнень учнів аналізу підлягають:

- характеристики відповіді учня: елементарна, фрагментарна, неповна, повна, логічна, доказова, обґрунтована, творча;
- якість знань, правильність, повнота, осмисленість, глибина, гнучкість, дієвість, системність, узагальненість, міцність;

- ступінь сформованості загально навчальних та предметних умінь і навичок;

- рівень оволодіння розумовими операціями: вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, абстрагувати, узагальнювати, робити висновки тощо;

- досвід творчої діяльності (вміння виявляти проблеми, формулювати гіпотези, розв'язувати проблеми);

- самостійність оцінних суджень.

На основі цих орієнтирів виділяється чотири рівні навчальних досягнень учнів, які характеризуються такими показниками:

I рівень – початковий. Відповідь учня при відтворенні навчального матеріалу – елементарна, фрагментарна, зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення;

II рівень – середній. Учень відтворює основний навчальний матеріал, здатний розв'язувати завдання за зразком, володіє елементарними вміннями навчальної діяльності;

III рівень – достатній. Учень знає істотні ознаки понять, явищ, закономірностей, зв'язків між ними, а також самостійно засвоює знання в стандартних ситуаціях, володіє розумовими операціями (аналізом, абстрагуванням, узагальненням тощо), вміє робити висновки, виправляти допущені помилки. Відповідь учня повна, правильна, логічна, обґрунтована, хоча їй і бракує власних суджень. Він здатний самостійно здійснювати основні види навчальної діяльності;

IV рівень – високий. Знання учня є глибокими, міцними, узагальненими, системними; учень вміє застосовувати знання творчо, його навчальна діяльність має дослідницький характер, позначена вмінням самостійно оцінювати різноманітні життєві ситуації, явища, факти, виявляти і відстоювати особисту позицію.

Зазначеним рівням відповідають критерії оцінювання навчальних досягнень учнів за 12-бальною шкалою.

Рівні навчальних досягнень	Бали	Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів
I. Початковий	1	Учень може розрізнити об'єкт вивчення і відтворити деякі його елементи
	2	Учень фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу, має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення, виявляє здатність елементарно викласти думку
	3	Учень відтворює менше половини навчального матеріалу; з допомогою вчителя виконує елементарні завдання
II. Середній	4	Учень знає близько половини навчального матеріалу, здатний відтворити його відповідно до тексту підручника або пояснення вчителя, повторити за зразком певну операцію, дію
	5	Учень розуміє основний навчальний матеріал, здатний з помилками й неточностями дати визначення понять, сформулювати правило
	6	Учень виявляє знання і розуміння основних положень навчального матеріалу. Відповідь його правильна, але недостатньо осмислена. З допомогою вчителя здатний аналізувати, порівнювати, узагальнювати та робити висновки. Вміє застосовувати знання при розв'язуванні задач
III. Достатній	7	Учень правильно, логічно відтворює навчальний матеріал, розуміє основоположні теорії і факти, вміє наводити окремі власні приклади на

		підтвердження певних думок, застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, частково контролює власні навчальні дії
	8	Знання учня є достатньо повними, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, вміє аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки і залежності між явищами, фактами, робити висновки, загалом контролює власну діяльність. Відповідь його повна, логічна, обґрунтована, але з деякими неточностями
	9	Учень вільно володіє вивченим матеріалом, застосовує знання в дещо змінених ситуаціях, вміє аналізувати і систематизувати Інформацію, використовує загальновідомі докази у власній аргументації
IV. Високий	10	Учень володіє глибокими і міцними знаннями, здатний використовувати їх у нестандартних ситуаціях. Самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності, критично оцінює окремі нові факти, явища, Ідеї
	11	Учень володіє узагальненими знаннями з предмета, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях, уміє знаходити джерело Інформації та аналізувати її, ставити і розв'язувати проблеми. Визначає програму особистої пізнавальної діяльності; самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особисту позицію щодо них

	12	Учень має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності, вміє ставити і розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію, виявляє власне ставлення до неї. Розвиває свої обдарування і нахили
--	----	--

Відповідно до розглянутих загальних критеріїв до кожного навчального предмета розроблені конкретні критерії, які слугують нормами оцінок.

5. Норми оцінок

Норми оцінок — конкретні вимоги, які регулюють виставлення оцінок з різних навчальних предметів за усну відповідь чи письмову роботу.

На виставлення оцінки не повинні впливати й *«ефекти суб'єктивізму»*:

- сукупності — учень має високі оцінки з багатьох предметів, і вчителю «незручно» виставляти нижчу, або навпаки, особливо коли йдеться про підсумкові оцінки;
- контрасту — клас слабенький, а один учень дещо вирізняється рівнем знань, і йому нерідко виставляють завищені оцінки;
- соціального стану — буває, на оцінці позначається те, дитина яких батьків відповідала;
- ідеалу — вчителі подекуди керуються принципом, що «математику один Господь знає на п'ятірку, вчитель — на четвірку, а прості смертні — тільки на нижчі оцінки»;
- голосу — роздратованість надто голосною чи тихою відповіддю учня;
- очікування — вчитель сподівався на кращу чи гіршу відповідь;
- надмірної поблажливості чи суворості та ін.

Такі суб'єктивні моменти перешкоджають об'єктивному оцінюванню знань, умінь та навичок учнів.

Суб'єктивізм і формалізм у перевірці та оцінюванні знань учнів можна подолати, виставляючи оцінку лише за наявний рівень знань, умінь та навичок, а не за інерцією, зважаючи на попередні успіхи або невдачі; не допускаючи впливу на оцінку інших чинників (поведінки на уроці та ін.); подоланням хаотичності у виставленні оцінок заради оцінок; не допускаючи невмотивованості оцінок; використанням результатів перевірки для вдосконалення навчального процесу; подоланням орієнтування на середній бал; веденням тематичного обліку знань, умінь і навичок.

Загалом зміст і методика контролю на всіх етапах навчання мають спонукати учнів до пізнавальної діяльності, сприяти їх самостійності та активності, свідомому засвоєнню знань, умінь і навичок.

На початку кожного семестру учні мають змогу побачити результати своєї навчальної діяльності за семестр на тлі класу і всієї школи; складання для кожного класу психолого-педагогічної карти, в якій повинні бути відображені природні задатки та можливості учнів.

Порівняння даних про учня з цієї карти з результатами якісного рейтингу дає змогу зробити висновок, в якому режимі він працює, впливати на його роботу з метою наближення її до оптимального рівня; складання таблиці якості знань учнів з кожного предмета за кожний семестр і за рік для характеристики роботи вчителів; систематичне проведення контрольних зрізів знань, які допомагають порівняти показник їх якості, поданий учителем у попередній таблиці, з результатами даної перевірки. Це спонукає вчителів до об'єктивності в оцінюванні знань учнів; анонімне анкетування учнів з метою визначення рейтингу предметів та рейтингу вчителів, сильних і слабких сторін роботи школи, потреби та участі учнів у позаурочних заходах, їх пропозицій щодо вдосконалення навчально-виховного процесу.

6.Зарубіжна практика контролю успішності учнів

У зарубіжних країнах для перевірки й оцінювання знань учнів використовують різноманітні тести. За формою ці тести складають таким чином,

щоб учень міг вибрати варіант відповіді з пропонуванних, а саме: написання дуже короткої відповіді, вписування пропущеного слова, дописування пропущених букв та ін. Тести друкують у вигляді окремих збірників, вони також можуть входити до комплекту навчально-дидактичних матеріалів з окремої навчальної дисципліни й видаватися разом з підручником. Усну перевірку багато педагогів вважають лише допоміжним засобом контролю сумлінності учня в процесі навчання і оцінки за неї майже ніколи не виставляють.

Система оцінювання знань у різних країнах має свої особливості. Наприклад, 100-бальна система підсумовування очок, якими окремо оцінюють завдання різної складності: легкі — 5, важчі — 20 очок та ін. Цікавою є система оцінювання знань у Німеччині. Найвища оцінка — 1, найнижча — 6. Кожній оцінці відповідає певна кількість балів з урахуванням так званої тенденції оцінки. Наприклад, бали 15, 14, 13 відповідають відмінній оцінці «1»; 12, 11, 10 — «2»; 9, 8, 7 — «3»; 6, 5, 4 — «4»; 3, 2, 1 — «5»; 0 балів сигналізує про цілковиту відсутність знань з предмета і означає оцінку «6». Під час атестації учнів оцінки виставляють лише в балах.

У школах США великого значення надають інформуванню учнів про їхні успіхи в навчанні, можливості порівняти свою роботу з роботою однокласників, розкривши загальну картину розподілу виставлених (за тестуванням) оцінок. Кожен учень може переконатися, до якої категорії потрапляють результати виконаного ним тесту. Наприклад:

- 90 – 100 балів – 3 учні;
- 80 – 89 – 7 учнів;
- 70 – 79 – 16 учнів;
- 60 – 69 – 2 учні;
- 50 – 59 – 1 учень (всього у класі 29 учнів).

Такий розподіл оцінок за категоріями демонструє учневі його становище порівняно з іншими. Ця картина може бути детальнішою і кориснішою для учнів, якщо оперувати інтервалами в п'ять, а не в десять балів. Середній бал можна

виводити кожному учневі за тиждень чи за Інший період. Відтак на дошці розподіляють «середні» оцінки всього класу. Таким чином, кожен учень має чітке уявлення про свою успішність порівняно з іншими.

У школах США дітей не викликають до дошки, не опитують. Закони деяких штатів забороняють повідомляти будь-кому оцінки учня без письмового дозволу батьків.

7.Правила і техніка контролю успішності навчальної діяльності

У процесі аналізу й оцінки навчальної діяльності варто дотримуватися таких правил.

1. Пам'ятайте, що аналіз й оцінка знань, умінь та навичок учнів - шлях забезпечення зворотного зв'язку у процесі навчання.
2. Дотримайтесь систематичності в аналізі й оцінці знань, умінь і навичок учнів.
3. Створюйте ситуацію значимості процесу перевірки й оцінки навчальної діяльності учнів.
4. З повагою ставтесь до навчальної праці вихованців.
5. Не витрачайте часу на з'ясування в учнів, що було задано додому?
6. Створюйте позитивний емоційний настрій учнів під час опитування.
7. Перевіряючи виконання учнями домашнього завдання, зосереджуйте увагу на результативності цієї роботи за рівнем оволодіння новими знаннями, вміннями і навичками.
8. Чітко формулюйте запитання, яке спонукало б учнів до активних мислительних дій, витримуйте паузу, яка дає змогу всім учням зібратися з думками; лише після цього запрошуйте конкретного учня для відповіді.
9. Уважно слухайте відповідь учнів, схвальним словом, жестом і мімікою стимулюйте розумову активність вихованців.
10. Не перебивайте монологічну відповідь учил; аналіз робіть після закінчення відповіді.

11. Враховуйте індивідуальні особливості учнів (повільність, темперамент, мовні дефекти та ін.).

12. залучайте учнів до перевірки рівня оволодіння знаннями, виконання письмових робіт інших учнів класу.

13. Короткі відповіді учні можуть робити, не піднімаючись з місця.

14. Аналізуйте якість відповіді учнів, а не його особистість.

15. Після завершення відповіді робіть короткий аналіз, аргументовано й об'єктивно оцінюйте.

16. Залишайте за учнями можливість повторно опрацювати навчальний матеріал, виконати навчальне завдання відповідно до їх індивідуальних розумових можливостей.

17. Під час відповідей учень може користуватися опорними схемами, іншими наочними матеріалами.

18. Забезпечуйте оптимальні умови для всебічної перевірки знань, умінь і навичок учнів за допомогою різноманітних методів.

Лекція №4

Тема. Навчально-виховний процес у малочисленій початковій школі

Мета. Ознайомити студентів з діяльністю малочисельної школи, навчити розрізняти та характеризувати різні форми і методи навчальної діяльності учнів у малочисельній школі; розвивати професійну компетентність студентів; виховувати позитивне ставлення до навчального процесу в школі.

Ключові поняття: малочисельна школа, клас-комплект, нові типи ЗНЗ.

Обладнання: мультимедійна презентація, схема, таблиці, відеофайли.

План

1. Особливості організації навчально-виховного процесу в малочисленій початковій школі.
2. Специфіка побудови уроків у класах-комплектах.

3. Нові типи ЗНЗ.

Література:

1. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. - К., «Грамота», 2012. - 502с.
2. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання. - Х., 2002. – 287с.
3. Фіцула М. М. Педагогіка: Посібник. - К., 2006. – 312с.
4. Ягупов В. И. Педагогіка. - К., 2002. – 372с.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Особливості організації навчального процесу у малочисельній початковій школі.

В сучасних умовах розвитку освіти в Україні особливої актуальності набуває проблема функціонування сільських малочисельних шкіл, для яких характерні особливості, зумовлені соціальними, територіальними, економічними, географічними та демографічними процесами. За статистичними даними, кількість учнів молодшого шкільного віку в сільській місцевості щорічно зменшується. Як свідчить практика, малочисельні школи суттєво ускладнюють здобуття якісної початкової освіти. Проте, на даному етапі ми не можемо відмовитись від таких шкіл, тим часом вони потребують пошуку нових шляхів удосконалення їх роботи. Протягом багатьох років організація навчально-виховного процесу в малочисельних школах здійснювалася за індивідуальною формою (за наявності менше 5 учнів у класі) або в класах-комплектах. Досвід роботи переконує, що ні оновлення змісту освіти, ні використання нових технологій не забезпечують оптимальну реалізацію освітніх завдань у малочисельній школі.

Досліджуючи стан функціонування сільських малокомплектних шкіл, В. В. Мелешко вказує на їх типові труднощі:

- штатний розклад таких шкіл, як правило, не передбачає посад заступника директора з навчально-виховної роботи, помічника з господарчої частини, педагога-організатора, бібліотекаря, секретаря;

- складно забезпечити системну методичну роботу в межах школи чи міжшкільних методичних об'єднаннях через віддаленість шкіл від районних методичних кабінетів, опорних шкіл, культурних центрів, а це, в свою чергу, не сприяє підвищенню кваліфікації вчителя, погіршує умови для самоосвітньої роботи педагога;

- незначний виховний та розвивальний вплив здійснюють заклади культури, які в умовах малих сіл майже не працюють;

- учителі недостатньо забезпечені навчально-методичною та довідковою літературою;

- немічна матеріально-технічна база, складні соціально-побутові умови життєдіяльності педагогів.

Мала наповнюваність класів, на думку науковця, повинна б мати позитивні наслідки в якості знань учнів, в організації навчально-виховного процесу в цілому, проте на практиці маємо низку серйозних психолого-педагогічних проблем. Так, у малочисельних школах здебільшого використовуються ті ж методи навчання, які зорієнтовані на класно-урочну систему, розраховану на традиційний клас (25 - 30 учнів), а тому вони не завжди виявляються ефективними. На недоцільності перенесення вчителем методів і прийомів роботи з великим колективом у малочисельну школу акцентує увагу також О. Івлєва. Аналізуючи навчально-виховний процес у малочисельній школі, науковець визначає такі характерні для нього ознаки:

- сповільнений темп роботи учнів і вчителя;
- гіперопіка і гіперконтроль вчителя за діяльністю учнів;
- слабка організація самостійної роботи учнів;
- недостатнє спілкування та обмін інформацією між учнями, при цьому частину часу на уроці займає спілкування з учителем;

- відсутність в учителя методик, які відображають специфіку роботи в класі та знижують негативні явища малочисельності;
- надмірна психічна та емоційна напруженість учителя та учня.

Дослідники даної проблеми вважають, що малочисельність класів, у яких 2 - 5 учнів, мають як позитивні сторони, так і недоліки. Позитивним є те, що вчитель має змогу краще вивчити індивідуальні особливості учня, умови життя і на цій основі забезпечити індивідуальний підхід до кожного учня. Уроки в малочисельних класах менше заорганізовані. Проте мотивація до навчання та пізнавальні інтереси сільських школярів порівняно з міськими розвинені значно слабше, а також вони часто поступаються рівнем навчальних досягнень і якістю освіти. Ці проблеми зумовлені низкою причин: відсутністю змагальності між учнями, обмеженістю кола спілкування школярів, психологічною незахищеністю дітей, постійним тиском учителя на учнів; напруженістю від того, що вчитель поставить чергове запитання, обмеженою можливістю у виборі предметів, занять, педагога; одноманітністю обстановки, контактів, форм спілкування. На організацію навчального процесу в сільській малочисельній школі великий вплив має соціальне оточення.

На нашу думку, мала наповнюваність класів сільських шкіл, порівняно з міськими, має забезпечити вищі можливості для побудови та реалізації моделі особистісно орієнтованого навчання, яка, на відміну від традиційної авторитарної, спрямована на природовідповідні технології навчання, задоволення базових потреб дитини, соціалізацію особистості, підтримку учнів з різним рівнем навчальних можливостей, що дасть їм змогу виходити за межі програми з улюбленого предмета, працювати у власному режимі. Як бачимо, класична модель навчання в сільських малочисельних школах поступово вичерпує себе.

Сучасна сільська школа може стати дієвим засобом розвитку особистості, якщо перевести освітній процес на більш високий рівень не лише технологічної, а й організаційної структури навчальної діяльності.

Початкова сільська школа може бути однокомплектною, двокомплектною, трьохкомплектною, повнокомплектною, а також входить до навчально-виховного об'єднання з дошкільними закладами (початкова школа - дитячий садок"). Вона може мати різні структурні елементи: школа, в якій навчаються до 10 учнів; великі початкові школи, в яких навчається від 60 до 100 учнів; найбільш поширеними є школи з кількістю учнів від 14 до 30.

Характерними особливостями роботи малокомплектної початкової школи, на нашу думку, є такі.

Це зумовлено віддаленістю сільських населених пунктів від районних центрів, великих педагогічних колективів. Учителі не мають можливості оперативної дізнатися про нову психолого-педагогічну та методичну літературу, літературу з різних проблем життя суспільства, придбати її; обмежені можливості участі у засіданнях методичних об'єднань, відвідуванні відкритих уроків, педагогічному наставництві, нарадах, семінарах тощо.

Відвідування театрів, концертів, інших культурно-мистецьких заходів є рідкісним явищем для сільських педагогів.

Початкові школи в сільській місцевості переважно однокомплектні та двокомплектні, тому в таких умовах не діють такі важливі мотиви росту педагогічної майстерності вчителя, як перспектива одержати подяку від адміністрації школи, заслужити визнання всього педагогічного колективу. Працюючи в малокомплектній школі, вчитель роками залишається один на один з учнівським колективом, не відчуваючи повсякденної уваги керівництва, щоденно не спілкуючись з колегами.

Велика зайнятість учителів і батьків. Учитель початкових класів щоденно готується до проведення 4 - 12 уроків, до організації і проведення виховної роботи з учнями. Крім цього він зайнятий і веденням власного підсобного господарства.

Учні початкових шкіл позбавлені можливостей відвідувати позашкільні навчальні заклади, оскільки вони знаходяться в містах і райцентрах.

Дослідження науковців засвідчують, що у місті близько 20% дітей відвідують позашкільні заклади, а у сільській місцевості - лише 3 - 5% школярів. В умовах сільських населених пунктів, в яких знаходиться малокомплектна початкова школа, такі можливості відсутні.

Посилена увага жителів населеного пункту до особи вчителя. Характерним є велика шанованість доброго педагога.

Низький показник охоплення дітей у сільській місцевості суспільним дошкільним вихованням. За статистикою в Україні суспільним дошкільним вихованням у сільській місцевості охоплено 19% дітей. Аналіз результатів анкетування, проведеного у Тернопільській області, показав, що кількість дітей, які регулярно відвідували дитячі дошкільні заклади у 2000 році, становила 14%. У сільському населеному пункті, де функціонує початкова школа, цей показник значно нижчий.

Підвищена емоційна чутливість учнів сільської школи до краси природи. Ще С.Т. Шацький стверджував, що розуму дитини сільської місцевості властиво мислити образами, захоплюватися явищами природи, відчувати їх красу. Тому він радив педагогам використовувати цю можливість для їх всебічного розвитку.

Яскравим прикладом використання можливостей природи у вихованні молодших школярів є "школа під голубим небом" В.О. Сухомлинського, в якій діти вчилися спостерігати красу рідної природи, захоплюватися нею, створювати нові казкові образи." Я прагнув, - писав В.О. Сухомлинський, - щоб перш ніж розгорнути книжку, прочитати по складах перше слово, діти прочитали сторінки найпрекраснішої в світі книги - книги природи".

Навколишня природа - поля, ліси, луги, а також свіже повітря, чиста вода створюють сприятливі можливості для фізичного і естетичного розвитку, виховання і навчання дітей.

Сільська школа має більше можливостей вести навчальний процес у безпосередній близькості з сільськогосподарською працею. Вже з раннього дитинства батьки залучають дитину до посильної фізичної праці у підсобному

домашньому господарстві, передають їй власний досвід, виховують на засадах хліборобського способу життя, шанобливе ставлення і любов до сільськогосподарської праці, до людей праці. Виховний вплив праці на сільську дитину надзвичайно великий. Сільська школа має значні можливості для формування трудових навичок, тим більше, що переважна більшість сільських малокомплектних шкіл має навчально-дослідні ділянки.

У сільській місцевості у великій мірі ще збереглися національні традиції виховання, властива українському народу ментальність. Учні сільської місцевості тісніше пов'язані з старовинними обрядами, легендами, піснями, традиціями, що побутують у даному селі.

Діти сільської школи мають можливість виховуватися на численних традиціях родинно-побутової культури - шанобливе ставлення до батька і матері, дідуся і бабусі, інших родичів. У цьому криється великий виховний потенціал, бо в духовно-моральній єдності батьків, дітей, дідів, онуків, як відзначав М.Г. Стельмахович, мудрість природи, вічність самого дерева життя, безсмертя народу, нації, Їх минуле, сучасне та майбутнє.

У специфічних умовах перебуває учень малокомплектної початкової школи порівняно з міською.

Він перевантажений на уроці самостійною роботою; працює за підручниками масової школи; перебуває під надмірним контролем учителя, оскільки кількість учнів у класі мала, а це породжує нервозність і дискомфорт у навчальній роботі; працює у зоні підвищеної слухової чутливості і розподілу уваги / уважно виконувати своє завдання, не слухаючи відповідей учнів іншого класу/; обділені емоційними враженнями у зв'язку з обмеженими можливостями у використанні наочних посібників, ТЗН.

Охарактеризуємо особливості роботи навчально-виховного об'єднання "початкова школа - дитячий садок", яке на сьогодні найбільш повно відповідає соціальним та економічним потребам села, враховує демографічну ситуацію в ньому.

Соціально - економічні завдання закладів "початкова школа - дитячий садок" надзвичайно широкі. В більшості населених пунктів сільської місцевості відсутні дошкільні заклади, тому відкриття там установ "початкова школа - дитячий садок" дає змогу охопити дошкільнят суспільним дошкільним вихованням дітей села.

Він виступає переважно єдиним соціально-культурним центром у сільському населеному пункті, організатором виховного середовища шляхом включення у виховну діяльність дошкільнят, учнів школи, їх батьків, а також жителів села.

У навчально-виховному комплексі "початкова школа - дитячий садок" створюються реальні можливості для забезпечення наступності в роботі дошкільних груп і початкових класів. Діти мають можливість отримати належну психологічну підготовку до школи, спокійно, без страху перед невідомим сісти за шкільну парту. Дотримання принципу наступності значно полегшує адаптацію до виконання нової ролі - школяра. В.О. Сухомлинський вказував, що "школа не повинна вносити різкий перелом у життя дітей. Нехай, ставши учнем, дитина продовжує робити сьогодні те, що вона робила вчора. Нехай вона з являється в її житті поступово і не приголомшує зливою вражень".

У різновіковому колективі дітей комплексу "початкова школа - дитячий садок" докорінно змінюється статус учнів початкових класів; вони виступають не тільки як об'єкт виховного впливу, але і як суб'єкт виховання у відношенні до дошкільнят. Турбота про малюків-дошкільнят сприяє вихованню у молодших школярів таких якостей, як турботливість, товариськість, гуманізм, ніжність. Дошкільнята намагаються у всьому бути такими, як старші діти, які служать взірцем для близьких за віком людей. Наявність у такому закладі двох підсистем - дошкільної і шкільної - сприяє посиленню різноманітних стосунків між дошкільнятами і школярами.

Навчальний заклад "початкова школа - дитячий садок" створює можливості для раціонального використання навчальних приміщень, інвентаря.

Фізкультурний майданчик або спортивний зал / кімната/, шкільна майстерня або кімната трудового навчання є спільними для дошкільнят та учнів початкових класів.

Таким чином, врахування вчителем особливостей організації навчального процесу в умовах малочисельної початкової школи сприятиме покращенню індивідуалізації навчальної роботи на уроці.

2. Специфіка побудови уроків у класах-комплектах.

Урок у школі з малою наповнюваністю учнів проводиться за єдиним планом, складеним для всіх класів комплекту. Тому для структури уроку (на відміну від структури в умовах роботи з одним класом) характерні не назви етапів, а переходи: "з учителем – самостійно", "самостійно – з учителем" та спільні завдання для обох класів.

Кількість переходів та їх зміст визначаються: 1) завданнями вивчення теми в кожному класі; 2) кількістю класів у комплекті; 3) змістом предметів, поєднаних на уроці; 4) рівнем сформованості в учнів прийомів самостійної роботи.

Майже на всіх уроках у кожному класі комплекту здійснюються пояснення нового матеріалу, закріплення, повторення, узагальнення знань. Для підвищення ефективності уроку в малокомплектній школі важливо правильно визначити, який етап у кожному класі проводитиметься під керівництвом учителя, а на якому діти працюватимуть самостійно.

Для роботи з учителем можна рекомендувати: коротку фронтальну чи вибіркочу перевірку рівня якості знань учнів; деякі підготовчі вправи (наприклад, фонетичні), пояснення нового матеріалу на основі попередньої самостійної роботи (або навчальної бесіди чи розповіді вчителя); евристичні бесіди; дидактичні ігри; первинне закріплення з перевіркою ступеня усвідомленості виучуваного матеріалу, показ раціональних прийомів застосування набутих знань під час виконання різноманітних вправ; тематичне й міжтематичне узагальнення матеріалу.

Для самостійної роботи учнів доступні й ефективні такі види занять: підготовчі вправи до вивчення нового матеріалу (повторення за підручником, робота з картками, таблицями тощо); самостійне засвоєння нового матеріалу, аналогічного вивченому, за детальною інструкцією; вправи на закріплення з метою засвоєння способів дії з опорою на алгоритмічні таблиці і пам'ятки; різноманітні тренувальні вправи з різних джерел.

Основна функція вчителя в умовах одночасної роботи з двома-трьома класами – пояснення нового матеріалу.

Засвоєння нових понять – процес складний і поступовий, який залежить від психологічних закономірностей розвитку дітей, їхньої здатності аналізувати й узагальнювати. Щоб у дітей сформувалося нове поняття, треба розглянути ознаки, особливості ряду предметів одного типу, зосередивши увагу учнів на основних, потім розкрити зв'язки й співвідношення нового поняття з іншими, підвести дітей до висновків, дати доступне визначення нового поняття.

У класах-комплектах можливі різні форми організації засвоєння нових знань: 1) учитель пояснює, розповідає, показує, а учні стежать за його міркуваннями; 2) діти набувають знань у процесі пошукової діяльності, евристичної бесіди, спостереження, аналізу й порівняння ряду фактів під керівництвом учителя; 3) діти оволодівають новими способами дії за зразком та аналогією; 4) діти опановують нові знання самостійно за програмованими завданнями чи алгоритмічними приписами, працюючи за підручником, таблицею, з дидактичним матеріалом.

У роботі під керівництвом учителя провідними є словесні методи – різні бесіди, розповідь, пояснення, що цілком природно, адже в умовах обмеженого спілкування з учителем дуже важливо організувати таку діяльність, коли діти чують зв'язне, логічне пояснення, емоційну розповідь або самі міркують уголос.

Найефективнішим при опрацюванні нового матеріалу в умовах школи з малою наповнюваністю учнів є поєднання методів пояснення і бесіди. У ході бесіди вчитель, спираючись на наявні в учнів знання, підводить їх до сприймання

нового матеріалу, пояснює його, показує прийоми застосування теоретичних знань у практичних діях.

Пояснення нового матеріалу в класі-комплекті бажано завершувати його первинним закріпленням, що забезпечує осмисленість і повноту сприймання, а отже, й успішне виконання наступної самостійної роботи. І ще одна істотна деталь: приступаючи до виконання самостійних вправ, школярі мають коротко повторити теоретичні відомості, правила, необхідні для цієї роботи.

Як відомо, урок у першому класі з 6-річними учнями триває 35 хв. 3 – 4 хв. відводяться на активну фізкультхвилинку. Отже, реально лишається 30 хв. навчального часу, тому не варто дрібнити урок. Найдоцільніше передбачати 5 – 6 етапів, щоб домогтися певної цілісності уроку й не порушувати увагу дітей.

Складніше планувати уроки математики для комплекту, коли в обох його класах треба розв'язувати задачі. Молодші школярі часто не вміють записати умову задачі, повільно включаються в роботу, а тому не завжди встигають розв'язати її у відведений час, або, не вміючи проаналізувати умову задачі, неправильно виконують дії. Тому, перш ніж визначити структуру такого уроку, треба ретельно продумати, як підготувати учнів до самостійного розв'язування задач.

Аналіз особливостей планування уроку для комплекту з двох класів, один з яких – 1-й, свідчить, що оптимальною кількістю переходів "з учителем – самостійно" для нього можна вважати 5 – 6. Проте в другому півріччі, коли рівень самостійності першокласників зростає, кількість таких переходів можна зменшити до 4 – 5. На уроці більше часу слід приділяти заняттям з першокласниками, хоч у деяких випадках, залежно від складності матеріалу, можна поступитися цим принципом на користь 2-го чи 3-го класу. У комплекті з 4 класом більше уваги приділяти учням 4-го класу.

Визначаючи зміст етапів уроку, вчитель записує не тільки види роботи, а й запитання для бесіди, хід розв'язування задач, прикладів, вказує спосіб перевірки виконаної роботи тощо.

На однопредметних уроках (наприклад, математика – математика, природознавство – природознавство, українська мова – українська мова) вчителі іноді проводять один етап уроку спільно для всіх класів комплекту.

Спільні етапи уроків можуть бути присвячені на уроках мови роботі: за картиною чи кадрами кінофільму, коментуванню, творчим завданням, різним видам граматичного розбору; на уроках математики – усній лічбі, складанню задач за однаковими даними, розв'язуванню задач на кмітливість; на уроках природознавства – роботі з щоденниками спостережень за природою та працею, перегляду відеоуроків, кадрів презентацій.

Аналогічний конспект уроку складає вчитель при роботі з 3-ма класами. Кожний клас з першої хвилини починає працювати. Один – з учителем, два – самостійно. Завдання посильні, але не спрощені (на повторення, перевірку домашньої роботи за аналогією або творчі, для підготовки сприймання нового).

З одним класом учитель працює інтенсивно: повторення, пояснення нового, часткове закріплення, спроба застосування нових знань в інших умовах. Наприкінці пояснює наступну самостійну роботу.

Тепер учитель «переходить» до класу, де вже частково відбулася самостійне ознайомлення з новим матеріалом. Тут обов'язкові перевірки головного завдання, актуалізація опорних знань (спільне завдання – за темою), і розпочинається закріплення, вироблення вмінь. На завершення – самостійна робота і завдання додому за темою уроку.

Учитель починає працювати з 3 класом, де закріплюється попередній матеріал. Перевірка завдання, усні вправи, застосування набутих знань у нових умовах. Обов'язково підсумовується урок: протягом 3-5 хв. діти узагальнюють, систематизують вивчене, а класовод акцентує увагу на головному.

У початковій школі переважають різноманітні методи навчання, як-от: наочний, практичний, словесний, репродуктивний, та за будь-якого з них важливо зацікавити учнів значущістю знань, що опановуються, розкрити перспективу пізнавальної діяльності. З огляду на це доцільно розпочинати урок

з усіма класами дидактичною грою. Щоб унаочнити сприймання, варто застосувати аудіовізуальні посібники. Кожний клас завдяки цьому діставатиме посилені конкретні завдання.

Зрозуміло, що єдиної і постійної структури уроку бути не може, - вона залежить від його змісту, дидактичної, виховної і пізнавальної мети.

3. Нові типи ЗНЗ

Типи загальноосвітніх навчальних закладів. Відповідно до освітнього рівня, який забезпечується загальноосвітнім навчальним закладом (початкова загальна освіта, базова загальна середня освіта, повна загальна середня освіта) існують різні типи загальноосвітніх навчальних закладів I-III ступенів:

- середня загальноосвітня школа - загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів (I ступінь - початкова школа, II ступінь - основна школа, III ступінь - старша школа, як правило, з профільним спрямуванням навчання);

- спеціалізована школа (школа-інтернат) - загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів;

- гімназія - загальноосвітній навчальний заклад 11-III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів відповідно до профілю;

- ліцей - загальноосвітній навчальний заклад III ступеня з профільним навчанням і допрофесійною підготовкою;

- колегіум - загальноосвітній навчальний заклад III ступеня філологічно-філософського та (або) культурно-естетичного профілів;

- загальноосвітня школа-інтернат - навчальний заклад з частковим або повним утриманням за рахунок держави дітей, які потребують соціальної допомоги;

- спеціальна загальноосвітня школа (школа-інтернат) - загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку;

- загальноосвітня санаторна школа (школа-інтернат) - загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів з відповідним профілем для дітей, які потребують тривалого лікування;

- школа соціальної реабілітації - загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують особливих умов виховання (створюється окремо для хлопців і дівчат);

- вечірня (змінна) школа - загальноосвітній навчальний заклад II-III ступенів для громадян, які не мають можливості навчатися у школах з денною формою навчання.

Інші навчальні заклади системи загальної середньої освіти:

- позашкільний навчально-виховний заклад - навчальний заклад для виховання дітей та задоволення їх потреб у додатковій освіті за інтересами (науковими, технічними, художньо-естетичними, спортивними тощо);

- міжшкільний навчально-виробничий комбінат навчальний заклад для забезпечення потреб учнів загальноосвітніх навчальних закладів у профорієнтаційній, допрофесійній, професійній підготовці;

- професійно-технічний навчальний заклад - навчальний заклад для забезпечення потреб громадян у професійно-технічній і повній загальній середній освіті;

- вищий навчальний заклад MI рівнів акредитації - навчальний заклад для задоволення потреб громадян за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста і бакалавра з одночасним завершенням здобуття повної загальної середньої освіти.

За організаційно-правовими формами загальноосвітні навчальні заклади можуть бути державної, комунальної та приватної форм власності.

Лекція №5

Тема. Підготовка вчителя до уроку

Мета. Ознайомити студентів з вимогами до підготовки ефективного сучасного уроку, навчити застосовувати різні форми і методи у підготовці до уроку; розвивати професійну компетентність студентів; виховувати позитивне ставлення до навчального процесу в школі.

Ключові поняття: структура уроку, алгоритм уроку, поурочний план-конспект.

Обладнання: мультимедійна презентація, схема, таблиці, відеофайли.

План

1. Особистісні якості вчителя як невід’ємний компонент педагогічної діяльності.
2. Етапи підготовки вчителя до уроку.
3. Структура поурочного плану.

Література:

1. Бондар В. І. Дидактика. – К., 2007. – 386с.
2. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. - К., «Грамота», 2012. - 502с.
3. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання. - Х., 2002. – 287с.
4. Фіцула М. М. Педагогіка: Посібник. - К., 2006. – 312с.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

1. Особистісні якості вчителя як невід’ємний компонент педагогічної діяльності.

«Учитель готується до кожного уроку все життя... Така духовна і філософська основа нашої професії і технологія нашої праці: щоб дати учням іскорку знань, вчителеві треба ввібрати ціле море світла» – ці слова В. Сухомлинського відображають сутність професійної діяльності педагога, яка зумовлює необхідність щоденно і систематично працювати над собою: розвивати свої інтелектуальні можливості, опановувати значні пласти інформації з різних галузей наук, оволодівати основами педагогічних технологій, педагогічної техніки.

Підготовка вчителя до уроку – це велика праця, яка починається з усвідомлення мети уроку й засобів її досягнення.

2. Етапи підготовки вчителя до уроку.

Успішне проведення уроку неможливе без ґрунтовної попередньої підготовки вчителя, в якій виділяють попередній і безпосередній етапи.

Попередня підготовка до уроку передбачає детальне ознайомлення зі змістом та вимогами навчальної програми з предмета, роботу з підручником чи посібником, психолого-педагогічною та методичною літературою, вивчення досвіду роботи інших учителів, самоаналіз результатів власної діяльності. Цей етап розпочинається зі створення календарно-тематичного плану, в якому визначають терміни вивчення тем, типи уроків, інші форми організації навчання.

Безпосередня підготовка полягає насамперед у створенні поурочного плану-конспекту, який допомагає цілеспрямовано провести урок.

Ефективність уроку значною мірою залежить від ретельності та грамотності його підготовки. У підготовці вчителя до уроку виділяють декілька етапів.

1. Ознайомлення з навчальною програмою, визначення місця конкретної теми уроку в системі й структурі навчальної дисципліни.

До початку навчального року вчителеві варто ретельно вивчити навчальну програму, ознайомитися з її особливостями, структурою, здійснити розподіл матеріалу за уроками.

У програмі передбачено основні змістовні лінії, обсяги навчального матеріалу, подається перелік державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, здійснено розподіл годин за темами, описано критерії оцінювання учнів з математики.

Все перелічене вчитель не тільки повинен знати, а постійно використовувати в щоденній практиці. Незнання програми вчителем та її компонентів досить часто призводить до ситуацій, коли вчитель не може визначити навчальну та розвивальну мету уроку, об'єктивно оцінити відповідь учня, сформулювати вимоги до рівня навченості школярів.

2. Ознайомлення з навчальними підручниками з погляду повноти розкриття змісту теми відповідно до вимог програми.

3. Опрацювання методичної літератури щодо оптимізації навчально-виховного процесу в ході опрацювання конкретного навчального матеріалу.

4. Добір і опрацювання додаткового фактичного матеріалу теми заняття.

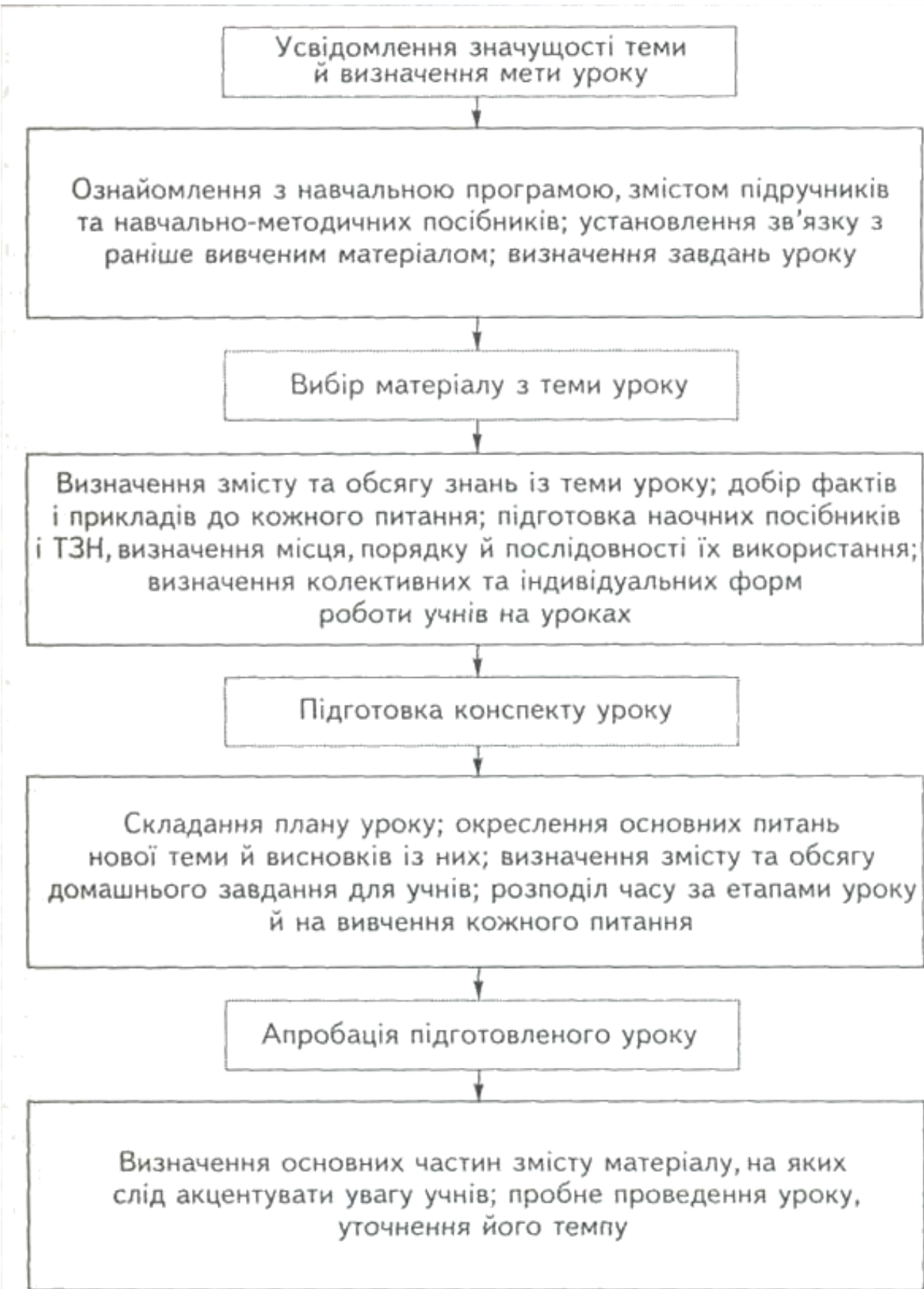
5. Підбір засобів навчання: таблиць, схем, моделей, предметів, роздаткового матеріалу.

6. Вибір оптимальних методів і прийомів навчання:

а) Визначення типу і структури уроку;

б) Уявна режисура структури уроку відповідно до мети, дидактичних завдань, віку учнів;

в) Складання плану уроку, в якому потрібно передбачити визначення теми, мети (дидактичної, розвиваючої, виховної), виділення структурних компонентів відповідно до обраного типу, фіксація змісту уроку з достатнім методичним забезпеченням.

3. Структура поурочного плану.

План уроку вчитель складає, спираючись на тематичний план, зміст програми і своє знання учнів, рівня їхньої підготовки і розвитку, умов проведення занять.

Поурочний план містить, як правило, такі розділи:

I. Тема уроку .

1. Мета уроку:

- навчальна – які знання, уміння і навички мають засвоїти учні, які пізнавальні прийоми розумової діяльності та здібності будуть розвиватися;
- виховна – які якості особистості будуть формуватися;
- розвиваюча – які якості особистості повинні розвиватися.

Виховне значення уроку залежить перш за все від змісту навчального матеріалу, але вчитель може передбачити на будь-якому етапі уроку повідомлення додаткової інформації для підсилення впливу на учнів.

2. Тип уроку (вказується в тематичному плані). Залежить від дидактичної мети.

3. Методи, прийоми навчання.

4. У відповідності з типом уроку і методами навчання вчитель планує технічні засоби навчання, наочні засоби, джерела інформації (підручник, відеофільм, тощо).

II. Актуалізація опорних знань.

1. Опорні знання. Вчитель не просто називає, які раніше вивчені поняття треба відновити в свідомості учнів, але й встановлює зв'язок з минулим уроком, міжпредметні зв'язки, важливі для вивчення теми уроку; враховує досвід учнів.

2. Вчитель планує фронтальну (усну або письмову) самостійну роботу учнів, способи своєї роботи і засоби індивідуалізації навчання, звертаючи увагу на поглиблення раніше вивчених понять та вдосконалення вмінь і навичок, їх застосування в різних ситуаціях.

3. Важливо вказати способи формування мотивів, збудження інтересу учнів до теми уроку і створення емоційного настрою класу (повідомлення цікавого факту з історії науки, біографії вченого, показ практичної важливості знань, незвичайна постановка питання, нове формулювання завдання, створення проблемної ситуації тощо).

4. Вчитель передбачає форму контролю за навчальною діяльністю, прийоми самоконтролю та взаємоперевірки учнів, визначає учнів для оцінювання їхніх знань, виконання самостійних робіт.

III. Формування нових понять і способів діяльності. Третій розділ плану – найважливіший за змістом і формами роботи. Йому, як правило, приділяють більшу частину уроку.

1. Учитель вказує, які нові поняття підлягають вивченню, способи їхнього засвоєння.

2. Визначає пізнавальне завдання етапу засвоєння нових понять і способів діяльності; конкретно вказує, що саме мають засвоїти учні, які дії навчитися виконувати і як.

3. Визначає вид самостійної роботи або її зміст (наприклад, розв'язати задачу), можливі прийоми встановлення міжпредметних зв'язків. Вибирає учнів для виконання індивідуальних завдань і способи індивідуалізації (картки з завданнями).

4. Формулює проблемні та інформаційні запитання (для створення проблемних ситуацій) і передбачувані відповіді та запитання учнів.

5. Вказавши основну і додаткову проблеми уроку, вчитель може дати у плані варіанти їх формулювання та можливі способи розв'язання.

IV. Застосування.

Визначені в плані знання, вміння і навички учні повинні закріплювати у вправах і завданнях.

1. Учитель називає конкретні вміння і навички для вдосконалення (уміння формулювати питання або відповідь, розв'язувати типові задачі тощо).

2. У поурочному плані вказує види самостійних робіт учнів (фронтальних і диференційованих): усних, письмових.

3. Проектує способи отримання зворотного зв'язку на будь-якому етапі уроку (вибіркове опитування учнів, перевірка розв'язання завдань або виконання самостійних робіт), наводить прізвища учнів для оцінки їхніх знань і умінь.

V. Домашнє завдання. Вчитель планує загальне завдання з конкретизацією того, що треба повторити або приготувати до уроку (підручник, виконання вправ тощо); передбачає диференційовані завдання творчого характеру; вказує джерела інформації; визначає обсяг домашнього завдання, час його виконання учнями.

Схему поурочного планування не слід застосовувати шаблонно. У ній відображені основні питання, без врахування яких неможлива підготовка ефективного уроку. Але вчитель може творчо змінювати структуру плану, вносячи додаткові елементи залежно від предмету і особливостей учнів конкретного класу.

Запропонована схема вимагає детального планування уроку. Але досвідчені вчителі обмежуються варіантом плану уроку з виділенням:

- 1) дата проведення уроку і його номер за тематичним планом;
- 2) тема уроку і клас, у якому він проводиться;
- 3) мета і завдання уроку;
- 4) навчальне обладнання – засоби навчання;
- 5) структура уроку з визначенням послідовності його етапів та приблизного розподілу часу;
- 6) зміст навчального матеріалу;
- 7) методи і форми роботи на кожному етапі;
- 8) домашнє завдання;
- 9) підсумок уроку

Учителі математики записують також у поурочному плані-конспекті розв'язання задач, які будуть запропоновані учням на уроці.

Учителям-початківцям варто готувати розгорнуті плани-конспекти уроку.

Лекція №6

Тема. Вимоги до сучасного уроку в початковій школі

Мета. Ознайомити студентів з вимогами до сучасного уроку, навчити застосовувати різні форми і методи у підготовці та проведенні сучасного уроку; розвивати професійну компетентність студентів; виховувати позитивне ставлення до навчального процесу в школі.

Ключові поняття: сучасний урок, дидактичні вимоги до уроку, шляхи удосконалення уроку.

Обладнання: мультимедійна презентація, схема, таблиці, відеофайли.

План

1. Структура сучасного уроку.
2. Дидактичні та загально-педагогічні вимоги до уроку.
3. Засоби досягнення мети.
4. Шляхи удосконалення сучасного уроку.

Література:

1. Бондар В. І. Дидактика. – К., 2007. – 386с.
2. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. - К., «Грамота», 2012. - 502с.
3. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання. - Х., 2002. – 287с.
4. Фіцула М. М. Педагогіка: Посібник. - К., 2006. – 312с.

ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

«Урок – це дзеркало загальної і педагогічної культури вчителя, мірило його інтелектуального багатства, показник його світогляду, ерудиції»

(В. О. Сухомлинський)

Урок у всьому його різноманітті і в усіх різновидах – незвичайно складне педагогічне явище. Як отримати від кожної хвилини віддачу? Над чим питанням постійно б'ється наукова і вчительська думка. Урок – багатогранний кристал, в якому відбивається вся система навчання вчителів.

Метою результативного уроку є створення учнями разом з учителем певного освітнього продукту

1. Структура сучасного уроку.

Урок у системі особистісно орієнтованого навчання

Проектування навчального процесу в особистісно орієнтованій системі навчання не обмежується тільки спеціальним конструюванням навчального матеріалу, яке б забезпечувало учню свободу вибору в роботі з цим матеріалом. Важливо, як цей матеріал викладач використовує на уроці.

Функції та форми організації уроку

Урок був і залишається основним елементом навчального процесу, але в системі особистісно орієнтованого навчання суттєво змінюється його функція, форма організації. У цьому випадку урок підпорядкований не повідомленню та перевірці рівня знань (хоча й такі уроки потрібні), а виявленню досвіду учнів за ставленням до змісту матеріалу, який викладається.

Для цього вчитель, працюючи з групою у полілоговому режимі, виділяє різні індивідуальні семантичні «коди» та, спираючись на них, відбирає ті, які найбільше відповідають науковому змісту знань, що підлягають засвоєнню.

Відомо, що логічні суттєві ознаки, зафіксовані у понятті, не завжди особистісно значущі для учня. Часто учень і вчитель по-різному сприймають один і той самий зміст. Виникає необхідність погодження цих сприймань, перекладу того змісту, яким володіє учень, на науковий зміст, тобто відбувається своєрідне «окультурювання» суб'єктного досвіду учня. Саме таке завдання має вирішувати вчитель за допомогою всієї групи на уроці.

Робота на уроці з суб'єктивним досвідом учня вимагає від вчителя спеціальної підготовки: не просто вміння викладати свій предмет, а вміння аналізувати зміст того, чим уже володіє учень із запропонованої теми.

У цих умовах змінюється режисура уроку. Учні не просто слухають розповіді вчителя, а постійно співробітничать з ним у режимі діалогу, висловлюють свої думки, діляться своїм розумінням змісту, обговорюють те, що пропонують одногрупники, за допомогою викладача ведуть відбір змісту, закріпленого науковим знанням. Вчитель постійно звертається до групи із запитанням типу:

- що ви знаєте про це?
- які ознаки властивості ви можете виділити (назвати, перелічити тощо)
- де ці ознаки, властивості, на вашу думку, можна використати?
- з якими з них ви вже зустрічалися? тощо.

У перебігу бесіди немає правильних (неправильних) відповідей, є різні позиції, точки зору, виділивши які, викладач потім починає обробляти їх з позиції свого предмета, дидактичної мети. Він повинен не примушувати, а переконувати учнів прийняти той зміст, який він пропонує з позиції наукового знання. Учні не просто засвоюють готові зразки, а й усвідомлюють, яким чином вони отримані, чому в їх основі лежить той чи інший зміст, якою мірою він відповідає не тільки науковому знанню, а й особистісно значущим цінностям (індивідуальній свідомості). Таку роботу можна проводити тільки на уроці, на якому жорстко задано контекст та зміст бесіди, але їх передачу організовано як «зустріч» різного розуміння цього змісту, носієм якого є не тільки викладач, а й самі учні. Науковий зміст народжується як знання, яким володіє не тільки вчитель, а й учень. Відбувається своєрідний обмін знанням, колективний відбір його змісту. Учень у цьому процесі є учасником його породження.

У підлітковому віці, як правило, з'являється проблема падіння мотивації навчання. Проте, якраз у цьому віці є один важіль мотивації, причому досить вагомий, якщо вчитель може на нього спиратись. Це - провідна діяльність

підлітка, суть якої - суспільна значущість. Досвідчені педагоги активно включають комунікативний компонент у навчальну діяльність: посилюючи не інформаційний потенціал уроку, а ціннісний. Такий підхід до організації навчання називається особистісно орієнтованим.

При такому підході до навчання у центрі уваги вчителя при підготовці до уроку знаходиться не середній учень, а кожний як особистість самобутня і унікальна. Визнання учня головною фігурою навчально-виховного процесу є основою особистісно орієнтованого навчання. Як головні можна виділити такі його завдання:

- розвинути індивідуальні пізнавальні здібності кожної дитини;
- максимально виявити, ініціювати, використати індивідуальний досвід дитини;
- допомогти особистості пізнати себе, самовизначитись та самореалізуватись, а не формувати попередньо задані якості;
- сформувати в особистості культуру життєдіяльності, яка дає можливість продуктивно будувати своє повсякденне життя, правильно визначати його лінії.

Технологія особистісно орієнтованої дидактики дозволяє зберегти позитивне ставлення до навчання у підлітків. Завдання вчителя - об'єднати "хочу" і "можу" учня, в результаті чого відбувається психологічне новоутворення - спрямування особистості на діяльність, яка емоційно переживається як задоволення. Цього ефекту можна досягти шляхом застосування відповідних підходів до навчання, один з яких - апробований, цікавий, творчий - це інтерактивне навчання.

При інтерактивному навчанні процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове), де учень і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання. Педагог виступає лише в ролі організатора процесу навчання, лідера групи. Більшість педагогів і науковців у цілому світі сьогодні погоджуються з тим, що треба переходити від "передачі знань" до "навчання життю". Організація

інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем. Воно ефективно сприяє формуванню вмінь, навичок і цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії, дозволяє педагогу стати справжнім лідером учнівського колективу.

Тож, прості твердження Конфуція обґрунтовують необхідність використання в системі освіти активних методів навчання. Дещо змінивши слова великого філософа, можна сформулювати кредо інтерактивного навчання:

Те, що я чую, я забуваю.

Те, що я бачу і чую, я трохи пам'ятаю.

Те, що я чую, бачу і обговорюю-я починаю розуміти.

Коли я чую, бачу, обговорюю і роблю - я набуваю знань і навичок.

Коли я передаю знання іншим, я стаю майстром.

У сучасних, методичних віщаннях., які розкривають суть інтерактивного навчання та його переваги над іншими формами навчальної діяльності, ці слова відображаються у схемі, що дістала назву "Піраміда навчання".

Інтерактивні технології охоплюють чітко спланований очікуваний результат навчання, окремі інтерактивні методи й прийоми, що стимулюють процес пізнання, а також умови й процедури, за допомогою яких можна досягти запланованих результатів. Технологія інтерактивного навчання - така організація навчального процесу, за якої неможлива неучасть у процесі пізнання: або кожен учень має конкретне завдання, за виконання якою він повинен публічно відзвітуватись, або від його діяльності залежить якість виконання поставленого перед групою завдання.

Однак, розглядаючи інтерактивні технології як інноваційні, слід пам'ятати, що будь-яка педагогічна технологія буде мертвою, якщо реальні люди, котрі її втілюють, не сприйматимуть її як цілісну систему в єдності компонентів і взаємозв'язків. Розроблена і описана технологія ~ це одне, а її реалізація на уроці - зовсім інше, бо несе відбиток особистості, інтелекту конкретного викладача.

Саме такий урок можна назвати особистісно орієнтованим. Під час його проведення викладач не просто чуйний до учнів, а разом з ними здійснює рівноправну діяльність щодо пошуку та відбору наукового змісту знання, яке підлягає засвоєнню. За таких умов знання, які необхідно засвоїти, стають особистісно значущими.

2. Загально-педагогічні вимоги до уроку

1. Пріоритет особистості учня в організації освітнього процесу.
2. Врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів.
3. Орієнтація на процес навчання.
4. орієнтація на особистісні досягнення учнів.
5. Тривимірне навчання.
6. Створення емоційно-актуального фону уроку.
7. Педагогічний такт і культура мови.
8. Пізнавальна самостійність учнів.
9. Чітке визначення освітніх, виховних і розвиваючих завдань уроку.
10. Безперервний поступ.

Основні вимоги до уроку:

- пріоритет особистості учня в організації освітнього процесу;
- орієнтація та процес навчання;
- орієнтація на особистісні досягнення учнів;
- створення емоційно-актуального фону уроку;
- чітке визначення освітніх, виховних і розвивальних завдань уроку;
- раціональна єдність словесних, наукових і практичних методів навчання;
- використання активних методів навчання;
- зв'язок з раніше вивченим, досвідом, набутим учнем;
- формування вмінь учнів самостійно здобувати знання і застосовувати їх на практиці;
- заохочення прагнень учнів знаходити свій спосіб роботи з навчальним матеріалом.

3.Засоби досягнення мети

Метою особистісно орієнтованого уроку є створення умов для виявлення пізнавальної активності учнів.

Засобами досягнення вчителем цієї мети можуть бути:

- використання різноманітних форм і методів навчальної діяльності, які дозволяють розкрити суб'єктний досвід учнів;
- створення атмосфери зацікавленості кожного учня в результатах роботи всього класу;
- стимулювання учнів до висловлювань, використання різних способів виконання завдань без побоювань помилитися, отримати хибну відповідь тощо;
- використання протягом уроку дидактичного матеріалу, який дозволяє учневі обрати найбільш значущі для нього вид та форму змісту навчального матеріалу;
- оцінка досягнень учня протягом усього процесу його діяльності, а не тільки за кінцевим результатом;
- заохочення прагнень учня знаходити свій спосіб роботи, аналізувати протягом уроку роботи інших учнів, вибирати та освоювати найбільш раціональні з них;
- створення на уроці педагогічних ситуацій спілкування, які б дозволяли кожному учневі виявляти ініціативу, самостійність, виборність у способах роботи, створення обстановки для природного самовираження учня.

Виділення загальних завдань та засобів організації особистісно зорієнтованого уроку має бути конкретизоване викладачем у залежності від призначення уроку, його тематичного змісту.

Для того щоб бути суб'єктом навчальної діяльності, учень має оволодіти її етапами: Орієнтація - Визначення мети - Проектування - Організація - Реалізація - Контроль - Оцінка.

Орієнтовний поурочний план уроку вивчення нового матеріалу

Урок №..., дата проведення, клас чи група.

Тема. Мета та завдання уроку. Педагогічна технологія або методична мета уроку.

Тип заняття (вивчення нового матеріалу, закріплення отриманих теоретичних знань, відпрацювання вмінь і навичок, узагальнення навчальної інформації, оцінювання навчальних досягнень, комбінований урок тощо).

Форма організації (рольова гра, семінарське заняття, проблемна лекція тощо).

Домінуючі методи навчання, розвитку й виховання, що використовуються.

Міждисциплінарні та міжпредметні зв'язки.

Забезпечення уроку (заняття).

План заняття

I. Організаційна частина (1–2 хвилини). Перевірка присутніх, підготовка робочих місць тощо.

II. Повідомлення теми, мети та завдань (1–2 хвилини). Оголошення теми уроку, його місця в навчальній темі, постановка досяжних завдань перед учнями.

III. Актуалізація опорної навчальної інформації (5–7 хвилин). Виконання вправ, дидактичних ігрових завдань тощо, необхідних в якості опори для вивчення нового матеріалу уроку.

IV. Початкова мотивація навчальної діяльності учнів (2–3 хвилини). Зацікавленість вивченням даної теми (необхідна у професійній діяльності, у життєвій ситуації тощо).

V. Вивчення нового матеріалу (15–20 хвилин). Послідовний виклад навчального матеріалу теми уроку за певними педагогічними принципами („від простого до складного”; „від конкретного до загального” чи „від загального до конкретного” тощо) з можливою демонстрацією: натуральні об'єкти, наочні посібники, мультимедійні засоби тощо.

VI. Узагальнення та систематизація вивченого матеріалу (5–6 хвилин). Висновки з основних питань навчального матеріалу теми, закріплення отриманої

навчальної інформації шляхом виконання системи вправи, складання узагальнюючих таблиць тощо.

VII. Підсумкова частина заняття (3–5 хвилин). Підбиття підсумків заняття, рефлексія, виставлення та коментування оцінок.

VIII. Повідомлення домашнього завдання та його коментування (1–2 хвилини). Якщо є необхідність, хід виконання домашнього завдання слід розібрати або дати необхідні рекомендації з його виконання (у цьому випадку час на повідомлення домашнього завдання збільшити).

Дидактичні вимоги до уроку

1. Раціональне використання кожної хвилини уроку.
2. Раціональна єдність словесних, наукових і практичних методів навчання.
3. Використання активних методів навчання.
4. Зв'язок з раніше вивченим, досвідом, набутим учнем.
5. Формування вмінь учнів самостійно здобувати знання і застосовувати їх на практиці.
6. Індивідуалізація, диференціація та інтенсифікація навчального процесу.
7. Використання на рівні з предметами, що традиційно склалися, комплексних дисциплін.
8. Використання сценарних варіантів уроків, які забезпечуються різноманітними носіями інформації.
9. Заохочення прагнень учнів знаходити свій спосіб роботи з навчальним матеріалом.
10. Організоване закінчення уроку.

Психологічні вимоги

1. Врахування психологічних особливостей кожного учня.
2. Нормальний психічний стан і стійкий настрій вчителя і учнів.
3. Розумна вимогливість і доброзичливість учителя до учнів.
4. Педагогічна етика і психологічний такт.

Гігієнічні вимоги

1. Температурний режим.
2. Норми освітлення.
3. Провітрювання.
4. Відповідність нормативам шкільних меблів.
5. Чергування видів навчальної роботи і різноманітність методів навчання.

Самоаналіз уроку

- Місце даного уроку в темі;
- специфіка уроку;
- тип уроку;
- реалізація навчальної, розвиваючої, виховної мети уроку;
- розподіл навчального часу;
- використані методи навчання;
- використані форми навчання;
- здійснення диференційованого підходу до навчання;
- організація контролю за засвоєнням знань, умінь і навичок;
- використання навчально-матеріальної бази кабінету;
- психологічний клімат на уроці.

4. Шляхи удосконалення сучасного уроку

У процесі навчання, в результаті якого в учнів формується система знань, умінь і навичок, одночасно формуються пізнавальні здібності та мислення, які можуть бути ефективними тільки при умові їх пізнавальної самостійності, яка керується і спрямовується викладачами.

Тому одним із шляхів удосконалення уроків теоретичного навчання є формування в учнів пізнавальної активності. Умовою високого рівня пізнавальної активності є глибоке розуміння навчального матеріалу, свідоме виконання дій, високий рівень самостійності, усвідомлення необхідності вивчення навчального матеріалу, виконання завдань високої складності.

Способами підвищення пізнавальної активності учнів в процес теоретичного навчання можуть бути:

- ситуації пізнавальних проблем перед вивченням нового матеріалу;
- ув'язання навчального матеріалу з життям і досвідом учнів;
- проблемне викладання нового навчального матеріалу;
- проведення евристичних бесід;
- створення для учнів умов, в яких їм необхідно самостійно набувати знання;
- стимулювання і розвиток творчих інтересів і здібностей учнів;
- широке застосування питань продуктивного характеру;
- використання елементів програмованого навчання;
- комплексне використання різноманітних форм і методів з врахуванням цілей і змісту навчання.

Удосконалення уроків теоретичного навчання шляхом індивідуалізації самостійної роботи учнів. Проблема індивідуалізації навчання тісно пов'язана з задачею підвищення його навчального рівня. Навчання буде розвиваючим при умові відповідності рівню розвитку учнів і розвиток навичок самостійності роботи і пізнавальної активності. Індивідуальна самостійна робота характеризується безперервністю, тому проводити її слід на всіх етапах навчання в залежності від цілей уроку, складності матеріалу, рівня знань учнів.

Основними шляхами удосконалення уроків теоретичного навчання є посилення організаційної чіткості уроку, підвищення пізнавальної активності і самостійності учнів, формування у них мотивів навчання і мотивація навчальної діяльності, здійснення між- і внутріпредметних зв'язків, удосконалення технології та структури уроків.

Удосконалення уроків теоретичного навчання шляхом прогнозування виробничих ситуацій. Суттєвим моментом підготовки до професійної діяльності учнів є формування у них умінь передбачати, прогнозувати, розумово програвати ті наслідки, які можуть виникнути у виробничій ситуації. Навчання такому прогнозуванню є одним із аспектів підготовки учнів ПТНЗ до самостійної трудової діяльності. Навчання учнів прогнозуванню таких операцій дозволяє

розкрити наукові аспекти таких ситуацій і конкретизувати загальнотехнічні і професійні знання. Це, в свою чергу, сприяє формуванню інтересу до вивчення всіх навчальних дисциплін.

У більшості випадків дидактичні моделі виробничих ситуацій представляють собою інтелектуально-практичні завдання проблемного характеру. Вони реалізуються через різні форми: евристичні бесіди, пошукові справи, задачі та завдання, виконання яких базується на використанні емпіричних та інших знань.

Удосконалення уроків теоретичного навчання шляхом використання методів активного навчання. При використанні тематичної дискусії в учнів розвивається логічне мислення, уміння критично оцінювати і творчо засвоювати навчальний матеріал.

Розв'язання виробничих задач з використанням аналізу конкретних технологічних ситуацій, пов'язаних зі спеціальністю, характером виробництва особливостями робочого місця тощо, дозволяє значно підвищити активність учнів на уроці, сформувати професійні уміння, пов'язані з майбутньою професією учнів.

Використовуючи метод активного навчання - ділову гру - можна провести урок, на якому на протязі певного часу учні виконують ролі контролерів ВТК, нормувальників, інструкторів з охорони праці, технологів чи бригадирів учнівських бригад, в процесі якого вирішують виробничі задачі з реальними діями в межах своїх посадових функцій.

Усе частіше вчителі, які готуються та проводять відкриті уроки, звертаються до різноманітних мультимедійних презентацій. Це не тільки данина моді. Медіапрезентації на уроці роблять його не тільки ефектним, а й у перше чергу ефективним.

При підготовці навчальних мультимедійних презентацій необхідно враховувати, з одного боку, загальнодидактичні принципи та вимоги, що диктуються психологічними особливостями сприйняття інформації з екрану та

на друкованій основі (оскільки будь-який текст можна вивести за допомогою принтера на папір), а з іншим, максимально використовувати можливості, які надають нам засоби телекомунікаційної мережі та сучасних інформаційних технологій. Відштовхуватися, природно, треба від дидактичних і пізнавальних цілей і завдань, бо засоби інформаційних технологій – суть засобу реалізації дидактичних задач уроку.

Інакше кажучи, ефективність мультимедійних презентацій залежить від якості використаних матеріалів про навчальні дисципліни чи курси й майстерності педагога, який організує педагогічний процес. Тому педагогічна, змістовна складова мультимедійних презентацій як на етапі проектування презентації, так і у процесі її використання є пріоритетною. Звідси впливає важливість обґрунтування вибору концептуальних педагогічних положень, на яких передбачається будувати сучасний урок з використанням мультимедійних презентацій.

Таким чином, всі методи, які приводять до позитивних результатів і спрямовані на формування професійних умінь і навичок мають право на їх використання в навчальному процесі.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИ ЗАНЯТЬ

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи дидактики

Практичне заняття № 1(2год).

Тема. Сутність і завдання дидактики. Категорії дидактики.

План

1. Сутність поняття «дидактика».
2. Мета і завдання дидактики.
3. Категорії дидактики.
4. Зв'язок дидактики з іншими науками.
5. Актуальні проблеми сучасності у дидактиці.

Література:

1. Бондар В. І. Дидактика. – К., 2007. – 386с.
2. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Навч. посібник. 3.є видання, доповнене.– К.,2008.– 608с.
3. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. - К., «Грамота», 2012. - 502с.

Завдання:

1. *Довести положення про те, що дидактика – теоретична і нормативно-прикладна наука.*
2. *Охарактеризувати основні функції дидактики: теоретичну і практичну.*
3. *Обґрунтувати взаємозв'язки між компонентами дидактичної теорії.*
4. *Проаналізувати традиційні дидактичні системи (Я. Коменський, Й. Песталоцці, Й.Гербарт та ін.) і педоцентричні (Дж. Дьюї).*
5. *Охарактеризувати предмет і завдання сучасної дидактики.*
6. *Що забезпечує розвиток дидактичної теорії на сучасному етапі?*

7. *Що спільного і відмінного між дидактикою і предметними методиками?*
8. *Які елементи дидактичних систем минулого збереглися в сучасній українській школі?*

Питання для обговорення

1. Виникнення та етапи розвитку дидактики. Основні джерела наукової дидактики.
2. Завдання дидактики на сучасному етапі розвитку України.
3. Предмет дидактики. Дидактика як система.
4. Навчання і розвиток у гуманістичній дидактиці.
5. Зв'язок дидактики з іншими науками.
6. Категорії дидактики: принципи, методи, зміст, форми організації навчання.
7. Загальна теорія навчання та спеціальні методики викладання окремих дисциплін, характер їх взаємозв'язку.
8. Методи досліджень в дидактиці.
9. Цілепокладання в дидактиці. Ціль і мета: їх сутність. Мета і завдання: їх співвідношення.

Практичне заняття № 2(2год.)

Тема. Особливості змісту початкової освіти. Характеристика Державного стандарту початкової освіти.

План

1. Розвиток змісту початкової освіти в Україні: методологічний, законодавчий, дидактичний аспекти
2. Поняття про Державний стандарт початкової освіти. Мета і функції Державного стандарту
3. Базовий навчальний план початкової школи. Характеристика освітніх галузей

4. Навчальні плани та програми для початкових шкіл.

Література:

1. Бондар В. І. Дидактика. – К., 2007. – 386 с.
2. Волкова Н.П. Педагогіка : навч. посіб. 3-тє вид., стер. / Н. П. Волкова. – К.: Академвидав, 2009. – 616 с. (Серія «Альма-матер»).
3. Державний Стандарт початкової освіти.
4. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання: навч. посіб. / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – 2-ге вид., випр. і доп. / В.І. Лозова. – Харків: «ОВС», 2002. – 400 с.
5. Максимюк С.П. Педагогіка : навч. посіб. / С.П. Максимюк. – К.: Кондор, 2009. – 670 с.
6. Пальчевський С.С. Педагогіка : навч. посіб. 2-е вид. / С.С. Пальчевський. – К.: Каравела, 2008. – 496 с.
7. Пащенко М. І. Педагогіка : навч. посіб. / М. І Пащенко, І. В. Красноштан. – К. : "Центр учбової літератури", 2014. – 228 с.
8. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. - К., «Грамота», 2012. - 502с.
9. Фіцула М. М. Педагогіка: Посібник. - К., 2006. – 312с.
10. Чайка В. М. Основи дидактики : навч. посіб. / В. М. Чайка. - К. : Академвидав, 2011. - 240 с. (Серія «Альма-матер»).

Таблиця 1

Базовий навчальний план початкової школи

Найменування освітньої галузі	Кількість годин у класах на тиждень				
	1	2	3	4	Разом
<i>Інваріантна складова</i>					
Мови і літератури	8	9	9	9	35
Математика	4	4	4	4	16
Природознавство	2	2	2	2	8
Суспільствознавство	-	-	1	1	2

Здоров'я і фізична культура	4	4	4	4	16
Технології	1	2	2	2	7
Мистецтво	2	2	2	2	8
Усього:	21	23	24	24	92
<i>Варіативна складова</i>					
Додаткові години на вивчення предметів освітніх галузей та курсів (на вибір), індивідуальні консультації та групові заняття	2	2	2	2	8
Гранично допустиме тижневе навчальне навантаження на учня	20	22	23	23	88
Сумарна кількість навчальних годин інваріантної та варіативної складових, що фінансується з бюджету (без урахування поділу класів на групи)	23	25	26	26	100

Завдання:

1. Охарактеризуйте основні шляхи гуманізації змісту освіти в сучасній загальноосвітній школі.
2. Розкрийте шляхи вдосконалення змісту освіти згідно із “Законом про освіту” і програмою “Освіта” (Україна XXI ст.).
3. Дайте характеристику освітніх галузей за ДС початкової освіти.
4. Проаналізуйте навчальну програму з предмета початкової школи (на вибір) та підручник.
5. Яким вимогам повинен відповідати зміст освіти?
6. Які об’єктивні і суб’єктивні фактори впливають на зміст шкільної освіти?
7. Яким чином забезпечується єдність і взаємозв’язок загальної, політехнічної і професійної освіти в школі?

8. *Які конкретні завдання постають перед учителем при здійсненні аналізу навчального матеріалу підручника?*

Питання для обговорення

1. З історії розвитку змісту початкової освіти..
2. Поняття про Державний стандарт початкової освіти.
3. Базовий навчальний план початкової освіти.
4. Характеристика овітніх галузей.
5. Навчальні плани та програми для початкових шкіл.
6. Підручники для початкової школи

Практичне заняття № 3(2год).

Тема. Процес навчання.

План

1. Процес навчання як система.
2. Структура процесу навчання.
3. Розвивальний потенціал початкового навчання.
4. Компетентнісний підхід як чинник модернізації навчального процесу
5. Дидактична одиниця процесу навчання.
6. Гуманізація навчання.
7. Диференціація та індивідуалізація навчання.

Завдання:

1. *Розкрити взаємозв'язок основних функцій навчання.*
2. *Охарактеризувати взаємозв'язки компонентів процесу навчання.*
3. *Визначити основні способи мотивації учіння учнів молодшого, середнього і старшого шкільного віку.*

4. Скласти порівняльну таблицю сильних і слабких сторін основних видів навчання.
5. Виявити причини слабкої мотивації учіння сучасного школяра.
6. Довести, що процес навчання є системою.

Питання для роздумів

1. Які способи доцільно використовувати для стимулювання учнів до активної навчальної діяльності.
2. В чому полягає виховна функція навчання і якими засобами її можна реалізувати?
3. В чому полягає розвивальна функція навчання і якими шляхами вона реалізується?
4. Чому в практиці роботи багатьох учителів не використовується в достатній ступені проблемне навчання?
5. Які способи доцільно використовувати для стимулювання учнів до активної навчальної діяльності.
6. В чому полягає виховна функція навчання і якими засобами її можна реалізувати?
7. В чому полягає розвивальна функція навчання і якими шляхами вона реалізується?
8. Чому в практиці роботи багатьох учителів не використовується в достатній ступені проблемне навчання?

Питання для обговорення

1. Процес навчання як система.
2. Структура процесу навчання.
3. Розвивальний потенціал початкового навчання.
4. Компетентнісний підхід як чинник модернізації навчального процесу.
5. Дидактична одиниця процесу навчання.

6. Гуманізація навчання.
7. Диференціація та індивідуалізація навчання.

Практичне заняття № 4(2год).

Тема. Закономірності й принципи навчання.

План

1. Принцип навчання як дидактична категорія.
2. Класифікація принципів навчання та їх реалізація.
3. Системний підхід до реалізації принципів навчання.
4. Особливості реалізації принципів навчання у практиці сучасної початкової школи.
5. Правила навчання.

Завдання:

1. *Визначте співвідношення понять “закономірність”, “закон”, “дидактичний принцип”, “правило навчання”.*
2. *Назвіть основні правила реалізації дидактичних принципів.*

Питання для роздумів

1. *Чому існує різна кількість принципів навчання?*
2. *Яке практичне значення має уявлення вчителя про принципи навчання як дидактичну систему?*
3. *Чому правильне застосування дидактичних принципів несумісне з будь-яким формалізмом і догматизмом в роботі?*
4. *Яким чином Ви зможете реалізувати пораду В. Сухомлинського про те, що наочність – стежина пізнання і світло, яке осяває цю стежину?*

5. Прокоментуйте цитату В. Сухомлинського “Немає ні однієї педагогічної закономірності, немає ні однієї істини, яка була б абсолютно однаково застосована до всіх дітей”.

Питання для обговорення

1. Принцип навчання як дидактична категорія.
2. Номенклатура принципів навчання та їх реалізація.
3. Системний підхід до реалізації принципів навчання.
4. Особливості реалізації принципів навчання у практиці сучасної початкової школи.
5. Правила навчання.

Практичне заняття № 5 (2год).

Тема. Уміння учнів учитись як ключова компетентність шкільної освіти.

План

1. Сутність і структура уміння вчитися.
2. Вікова та індивідуальна характеристика молодших школярів як суб'єктів навчання.
3. Розвиток в учнів процесів сприймання.
4. Мотивація учіння молодших школярів.
5. Формування структурних компонентів уміння вчитися.

Література:

1. Байбара Т. Компетентнісний підхід в початковій ланці освіти: теоретичний аспект // Початкова школа. – 2010. – № 8. – С. 46-50.
2. Бібік Н. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти // Початкова школа. – 2010. – № 9. – С. 1-4.

3. Булигіна О. Ігрові технології: шляхи забезпечення умов для інтелектуального, соціального, морального розвитку молодших школярів // Початкове навчання та виховання. – 2009. - № 19. С. 2 – 21.
4. Вашуленко О. Читацька компетентність молодшого школяра: теоретичний аспект // Початкова школа. – 2011. - № 1.
5. Грицюк О. Інтерактивні технології навчання молодших школярів // Початкове навчання та виховання. – 2011. - № 8. С. 2 -10.
6. Державний стандарт початкової загальної середньої освіти // Початкова освіта. – 2011. - № 18.
7. Дідик О. В. Компетентнісно орієнтовне навчання // Х.: Основа. – 2010.
8. Додусенко Н. Теоретичні аспекти проектної діяльності молодших школярів // Початкове навчання та виховання. – 2010. № 24. С. 2 – 9.
9. Марецька Н. Компетенція чи компетентність: що ми формуємо у молодших школярів // Початкова школа. – 2007. - № 9. – С. 51-54.
10. Онищенко Л. Формування освітньої компетентності « уміння вчитись» шляхом упровадження методики С. М. Лисенкової // Початкове навчання та виховання. 2009. - № 13. С. 14 – 18.
11. Пономарьова К. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів української мови // Початкова школа. – 2010. - № 12. – С. 49-52

Питання для обговорення

1. Сутність і структура уміння вчитися.
2. Вікова та індивідуальна характеристика молодших школярів як суб'єктів навчання.
3. Розвиток в учнів процесів сприймання.
4. Мотивація учіння молодших школярів.
5. Формування структурних компонентів уміння вчитися.

Змістовий модуль 2. Методи та форми організації навчання

Практичне заняття № 1(2год).

Тема. Методи навчання.

План

1. Сутність і функції методів навчання.
2. Класифікація методів навчання.
3. Методи усного викладу навчального матеріалу.
4. Наочні методи навчання.
5. Практичні методи навчання.
6. Інтерактивні методи та прийоми навчання.

Завдання:

1. *Охарактеризуйте систему методів навчання одного із педагогічно-новаторів.*
2. *Розкрийте сутність найбільш обґрунтованих факторів, які покладено в основу класифікації методів навчання.*
3. *Визначте переваги і вади класифікації методів навчання за джерелом знань.*
4. *Визначте переваги і вади класифікації методів навчання за рівнем пізнавальної діяльності учнів.*
5. *Визначте переваги і вади класифікації методів навчання за логікою засвоєння навчальної інформації.*
6. *Запропонуйте поєднання найбільш ефективних методів навчання для формування в учнів теоретичних знань, охарактеризуйте їх.*
7. *Запропонуйте поєднання найбільш ефективних методів навчання для формування в учнів фактичних знань, охарактеризуйте їх.*
8. *Запропонуйте поєднання найбільш ефективних методів навчання для формування в учнів практичних умінь і навичок, охарактеризуйте їх.*

9. *Запропонуйте поєднання найбільш ефективних методів навчання для розвитку в учнів пізнавальних інтересів, охарактеризуйте їх.*
10. *Запропонуйте поєднання найбільш ефективних методів навчання для формування в учнів теоретичних знань, охарактеризуйте їх.*
11. *Запропонуйте поєднання найбільш ефективних методів навчання для формування в учнів фактичних знань, охарактеризуйте їх.*
12. *Запропонуйте поєднання найбільш ефективних методів навчання для формування в учнів практичних умінь і навичок, охарактеризуйте їх.*
13. *Запропонуйте поєднання найбільш ефективних методів навчання для розвитку в учнів пізнавальних інтересів, охарактеризуйте їх.*

Питання для обговорення

1. Метод навчання як дидактична категорія.
2. Історичний характер методів навчання як дидактичного явища.
3. Функції методів навчання.
4. Критерії вибору методів навчання.
5. Прийоми навчання.
6. Основні підходи до класифікації методів навчання.
7. Методи навчання за джерелом знань: загальна характеристика, класифікація.
8. Характеристика окремих методів навчання.
9. Народна дидактика та проблема методів навчання.
10. Поняття технології навчання.

Практичне заняття № 2(2год).

Тема. Технологія інтерактивного навчання у ПШ.

План

1. Загальна сутність поняття «інтерактивна технологія», «інтерактивний метод».
2. Класифікація інтерактивних методів.

3. Методика проведення уроку з використанням інтерактивних технологій.

**Порівняльна характеристика
пасивного й інтерактивного навчання**

Таблиця 13

Критерій порівняння	Пасивне навчання	Інтерактивне навчання
Обсяг інформації	За короткий проміжок часу можна «пройти» великий обсяг матеріалу	Невеликий обсяг інформації потребує значного часу
Глибина вивчення змісту	Здебільшого зорієнтоване на рівень знання і розуміння	Учні засвоюють матеріал на всіх рівнях пізнання (знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінювання)
Відсоток засвоєння	Як правило, невисокий	Як правило, високий
Контроль за процесом навчання	Викладач добре контролює обсяг і глибину вивчення, час і перебіг навчання. Результати роботи передбачувані	Викладач має менший контроль над обсягом і глибиною вивчення, тривалістю й перебігом навчання. Результати роботи тих, хто навчається, менш передбачувані
Роль особистості педагога	Особисті якості педагога залишаються в тіні, він виступає як «джерело» знань	Педагог сильніше розкривається перед учнями, стає лідером і організатором
Роль учнів	Пасивна; учні не приймають важливих рішень щодо процесу навчання	Активна; учні приймають важливі рішення щодо процесу навчання
Джерело мотивації учіння	Зовнішнє (оцінки, педагог, батьки, суспільство)	Внутрішнє (інтерес самого учня)

Методика проведення уроку з використанням інтерактивних технологій

Інтерактивний урок музичного мистецтва та методика його проведення

Тема: Жанри українських народних пісень. Колискові пісні.

Мета: Навчити учнів розрізняти жанри українських народних пісень, поглибити уявлення учнів про жанр колискової пісні, розвивати в учнів уміння творчо мислити, діяти, стежити за розвитком музичного образу, розвивати вокально-хорові дані, виховувати інтерес до жанру колискової, любові до народної пісенної творчості.

Музичний матеріал: Л.Ревуцький «Колискова», А.Авдієвський «Колискова», українська народна пісня «Ой ходить сон».

Тип уроку: урок поглиблення теми.

Обладнання: музичний інструмент – акордеон, магнітофон, інтерактивна дошка, портрети композитора Л.Ревуцького і А.Авдієвського.

Хід уроку

I. Організаційний момент

- Музичне вітання

- Який у вас настрій? (**Хороший**)

- А в мене? Послухайте, з який характером інтонації прозвучить моє вітання (**Вітаюся**) Характер інтонації веселий, життєрадісний, бадьорий, енергійний, прозвучав дзвінко.

- Отже, спробуйте передати свій хороший настрій відповідним характером інтонації, але при цьому повторимо один з елементів музичної мови – **штрих**.

Ми знаємо з вами 2 штрихи:

Legato, staccato

(**Вітаємося**)

II Актуалізація опорних знань.

- Пригадайте, як же звучить тема наших уроків? («**Музика мого народу.**»)

- А чому ми повинні вивчати музику нашого народу?

- Хто ми є такі?
- Де ми з вами живемо?
- Яке наше завдання?

(Ми є українці і живемо з вами в чудовому, квітучому, співучому краї – в Україні, наше з вами завдання – вивчати, зберігати, шанувати нашу українську культуру, мову, пісню)

В народі кажуть: «Той народ, який забув свої пісні – вмирає наполовину, а який забув ще й свою мову – вмирає назавжди, зникає з лиця землі».

Український народ має ніжну, співучу душу, любить музику, танці. Пісня – душа народу, правдиве дзеркало його життя і побуту. В піснях відображаються героїчна історія народу, його думки, мрії про щастя.

Всі українські пісні можна поділити на 5 жанрів.

- Що таке жанр? (Жанр – це різновидність в музиці.)
- Отже, українські народні пісні розділяються за жанрами.
- Що це означає? (Тобто. Розподіл пісень за своїм змістом)

(На інтерактивній дошці показую жанри українських пісень)

1. Календарно-обрядові пісні.
2. Історичні пісні.
3. Колискові пісні.
4. Ліричні пісні.
5. Жартівливі пісні.

III. Основна частина:

1. Бесіда

Сьогодні наш урок незвичайний і потребує особливої уваги і зібраності. Я пропоную вам попрацювати в групах. (Учитель об'єднує учнів у три групи).

Давайте спробуємо дати назви вашим групам, які будуть виходити з елементів музичної виразності. (Діти пригадують «Засоби музичної виразності»)

1. Мелодія

2. Ритм.

3. Темп.

4. Тембр.

5. Динаміка.

6. Лад та обирають назву своєї групи та капітана). Наш урок присвячений знайомству українських народних пісень.

2. Слухання музики.

Зараз ви прослухаєте музичний твір, назву якого я вам не повідомлю. В кожній групі є картка-завдання, яке треба виконати після прослуховування твору. Завершивши роботу учасники групи мають підняти руки.

Відповідатимуть капітани групи.

Картка№1

I група - Хто виконував цей твір?

II група - Яку музичну форму має цей твір?

III група - До якого з музичних «китів» належить цей твір?

Картка-завдання №2

Учитель – Як ви думаєте, як можна назвати цю пісню? (Колискова)

Картка-завдання №3

Слідуюче завдання полягає у тому, щоб написати якнайбільше асоціацій, які викликає колискова. У кожної групи лежить картка, яка називається «Асоціативний кущ»

(на кожному промінчику групи записують свої асоціації пов'язані з колисковою).

Після зачитання своїх асоціацій, потрібно відзначити найцікавіші та неповторні з іншими групами асоціації. КОЛИСКОВА

ПІДСУМОК УРОКУ:

Ми знайомимося з найдавнішим жанром українських пісень – колискові пісні.

- Хто співає колискові пісні?

- Чи співали вам в дитинстві колискові?

- Які колискові ви знаєте?

Колискова – це пісня материнської душі, діалог двох сердець: дитячого й матусиного. **Презентація пісні «Ой ходить сон»**

Давайте зараз уявимо, як це було колись дуже-дуже давно. Електрики тоді не було. **(Учитель запалює свічку)**

Матуся при світлі свічки колише свою дитину.

(Виконують пісню «Ой ходить сон»).

ДІТИ: У вас на партах в кожній групі лежать кольорові фішки (жовта, зелена, червона, блакитна) визначте з якою колірною гамою асоціюється пісня «Ой ходить сон». Групи відповідають.

- Чому саме ці кольори?

Вокально-хорова робота.

1. Розпівка. Виконання впар на округле і протяжне звучання голосних, чітку вимову приголосних.

2. Розучування пісні. (Тексти пісень демонструю на інтерактивній дошці).

– Звернути увагу на особливості пісні. Визначити важкі для виконання місця, з'ясувати особливості пісні. При виконанні пісні підкреслити пластичними рухами її характер.

3. А зараз ми проведемо конкурс на краще виконання колискової пісні

(Для більш емоційного підсилення використовуємо ляльку під час 39 інсценізації пісні.). З кожної групи виходять найяскравіші виконавці і виконують пісню по 2 куплети). Проводиться оцінювання співу.

-Чиє виконання вам сподобалося найбільше? Чому?

IV. Підбиття підсумків уроку.

Підсумок урок проведемо у вигляді ступенів рефлексії

(Кожна група отримує Картку №3 у вигляді таблиці і у відповідні частини цієї таблиці записують інформацію)

!	+	?
– інформація, яку діти знають	+ – нова інформація	? – інформація, яка викликала захоплення

ОЦІНЮВАННЯ

Ви були сьогодні активними, емоційними, гарно співали. (Учитель оцінює роботу учнів на уроці).

ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ: Навести приклади календарно-обрядових пісень.

Практичне заняття № 3(2год).

Тема. Форми організації процесу навчання.

План

1. Загальне поняття про форми організації навчання як дидактичну категорію.
2. Історія розвитку форм організації навчання.
3. Форми організації навчання та форми навчальної діяльності школярів (індивідуальні, індивідуально-групові, індивідуально-фронтальні, колективно-групові, колективно-фронтальні), їхній взаємозв'язок.
4. Урок – основна форма організації навчального процесу в школі.
5. Вимоги до уроку в сучасній загальноосвітній національній школі України.
6. Засоби навчання.

Завдання:

1. *Охарактеризуйте основні форми організації навчання, що мали місце в історії розвитку школи.*
2. *Назвіть основні вимоги до сучасного уроку.*
3. *Обґрунтуйте переваги і вади уроку як основної форми організації навчання в сучасній школі.*
4. *Охарактеризуйте зв'язки між дидактичною метою уроку, його типом і основними ланками процесу навчання.*
5. *Назвіть основні типи уроків і їх структури.*

6. Побудуйте дидактичну модель комбінованого уроку (мікро– і макроструктуру). Визначіть і обґрунтуйте тип уроку, основні етапи уроку, методи, форми, домінуючі принципи навчання. Запропонуйте інший варіант дидактичної моделі даного уроку, визначіть його доцільність.

Вихідні дані завдання:

Тема уроку: :

Мета уроку: :

Тип уроку: :

Етапи уроку	Дидактичні завдання	Зміст навчального матеріалу	Метод навчання		Форми організації навчання	Домінуючі принципи
			За зовнішньою формою	За рівнем пізнавальної діяльності учня		

7. Охарактеризуйте особливості факультативних занять.

8. Охарактеризуйте особливості навчальних екскурсій.

Питання для роздумів

1. Які основні етапи виділяють в підготовці вчителя до уроку?
2. Які особливості педагогічного самоаналізу уроку?
3. Чим зумовлено використання в сучасній школі спеціальних (додаткових) форм організації навчання?
4. Як досягнути того, щоб під час проведення уроків учні були уважними?
5. Чому при перевірці виконання домашнього завдання треба уникати запитань, які передбачають цілком точне відтворення учнями того, що викладав учитель, чи того, що зафіксовано в підручнику? Наведіть приклади трансформації таких контрольних запитань (за фахом).

Питання для обговорення

1. Загальне поняття про форми організації навчання як дидактичну категорію.

2. Форми організації навчання та форми навчальної діяльності школярів (індивідуальні, індивідуально-групові, індивідуально-фронтальні, колективно-групові, колективно-фронтальні), їхній взаємозв'язок.
3. Історія розвитку форм організації навчання.
4. Урок – основна форма організації навчального процесу в школі.
5. Вимоги до уроку в сучасній загальноосвітній національній школі України
6. Таксономія уроків різних типів.
7. Проект уроку як оптимальної системи.
8. Мета уроку та вибір його типу.

Література:

1. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. - К., «Грамота», 2012. - 502с.
2. Фіцула М. М. Педагогіка: Посібник. - К., 2006. – 312с.
3. Ягупов В. И. Педагогіка. - К., 2002. – 372с.

Практичне заняття № 4 (2 год).

Тема. Контрольно-оцінювальна діяльність учителя.

План

1. Основні поняття контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів ПШ.
2. Дидактичні вимоги до організації контрольно-оцінювальної діяльності вчителя.
3. Нові форми контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів.

Завдання:

1. Здійснить диференціацію понять “контроль”, “перевірка”, “оцінювання”, “оцінка”, “облік”.
2. Визначте мету і функції контролю знань.
3. Охарактеризуйте принципи контролю знань.
4. Порівняйте основні види контролю, їх дидактичні функції.

5. Порівняйте критерії оцінювання знань і критерії оцінювання навчальних досягнень учнів.
6. Охарактеризуйте пошуки передових учителів в галузі контролю і перевірки знань учнів.

Питання для роздумів

1. Чим зумовлені зміни у підходах до оцінювання навчальних досягнень учнів?
2. Які вади мають п'ятибальна та дванадцятибальна системи оцінювання знань?
3. Чому В. Сухомлинський не радить учителеві ставити оцінку учневі за погану відповідь, доповнення, письмову роботу тощо?
4. Які особливості тестової методики контролю?
5. Що визначає основні вимоги до оцінки знань?
6. Яких правил необхідно дотримуватися під час створення діагностичних тестів.

Питання для обговорення

1. Ретроспективний аналіз проблеми контролю й оцінювання успішності учнів.
2. Концептуальне й нормативне забезпечення контрольно-оцінювальної діяльності вчителів в умовах державного суверенітету України.
3. Складові навчальних досягнень.
4. Мета, завдання, функції контролю.
5. Мотивація оцінки. Підстави для оцінки відповіді школяра.
6. Оцінка-бал.
7. Нові форми контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи: тестові завдання та освітні портфоліо.

Література:

1. Бондар В. І. Дидактика. – К., 2007. – 386с.
2. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. - К., «Грамота», 2012. - 502с.
3. Фіцула М. М. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – Тернопіль: “Навчальна книга – Богдан”, 1997. – 192 с.

Практичне заняття № 5(2год).

Тема. Особливості організації навчального процесу у малочисельній початковій школі.

План

1. Особливості організації навчального процесу у малочисельній початковій школі.
2. Нові типи ЗНЗ.
3. Специфіка побудови уроків у класах-комплектах.

Завдання:

1. Яку школу називають малочисельною?
2. Які умови треба враховувати, складаючи розклад занять у класі-комплекті?
3. Які особливості роботи з різновіковим колективом у класі-комплекті?

Творче завдання

Розкрийте особливості побудови однотемних уроків на прикладі змісту предметів літературного читання й природознавства.

Питання для обговорення

1. Особливості організації навчально-виховного процесу в малочисельній початковій школі.
2. Специфіка побудови уроків у класах-комплектах..
3. Оптимізація в сучасній дидактиці.
4. Реалізація принципу оптимізації навчання.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

САМОСТІЙНА РОБОТА №1

Завдання 1

Назвіть учених, які зробили вагомий внесок у розвиток дидактики як науки:

1) представники вітчизняної педагогічної думки: а) ...
2) представники зарубіжної теорії навчання: а)

Завдання 2

1. Який зміст ви вкладаєте в поняття “теорія навчання”, “теорія освіти”? Чи змінився зміст цих понять порівняно з минулим?

2. Доведіть залежність рівня знань, умінь і навичок сучасних школярів від завдань науково-технічного прогресу.

Завдання 3

Які основні проблеми створення навчального плану мають дискусійний характер? Як вони розв’язуються протягом найближчих 20 років.

Завдання 4

Перерахуйте і поясніть зміст, принципи системи освіти, сформульовані у Державній національній програмі “Освіта” (“Україна XXI ст.”).

Завдання 5

Які з наведених нижче визначень є правильним і чому:

а) принцип навчання – це вихідні положення, що визначають діяльність вчителя і характер пізнавальної діяльності учнів;

б) принцип навчання – це система найважливіших вимог, додержання яких забезпечує ефективне й якісне функціонування навчального процесу;

в) принципи навчання – це норми дидактичної поведінки додержання яких дає змогу вчителю ознайомити учнів з основами систематичних знань про світ, розвивати їхні пізнавальні інтереси і здібності, формувати їхній світогляд, а також залучати до самоосвіти.

Завдання 6

Зробіть порівняльний аналіз основних методів навчання:

Метод	Сильні сторони	Слабкі сторони	Дидактичне значення
1	2	3	4
Виклад			
Бесіда			
Спостереження			
Демонстрація			
Вправа			
Робота з підручником			
Самостійна робота			
Лабораторна робота			
Моделювання			
Проблемний виклад			
Проблемні ситуації			
Програмування			

Завдання 7

Чому на вашу думку важливими є такі засоби навчання як слово вчителя, підручник та ТЗН.

Завдання 8

Ознайомтесь з методикою перевірки й оцінювання знань, умінь і навичок, розробленою Ш. О. Амонашвілі й В. Ф. Шаталовим. Порівняйте її з існуючими

видами і формами перевірки й оцінювання знань учнів. Укажіть позитивні і негативні сторони існуючих методик.

Завдання 9

Дайте характеристику знахідкам передових учителів по вдосконаленню методики перевірки і оцінки успішності.

Завдання 10

Яким є Ваше ставлення до пропозиції про виключення “2” із системи оцінок? Яку систему оцінок запропонували б Ви?

Завдання 11

Проаналізуйте сильні і слабкі сторони так званого “безоцінкового” типу навчання (Ш. О. Амонашвілі):

сторони	
сильні	слабкі
1.	1.
...	...

Завдання 12

Складіть аргументований прогноз розвитку й удосконалення організаційних форм навчання до 2020 року з урахуванням засад педагогіки співробітництва.

САМОСТІЙНА РОБОТА №2

Завдання 1

1. Виберіть найбільш вдале визначення. Аргументуйте свій вибір:

а) навчання – це цілеспрямована послідовна змінювана взаємодія викладача й учнів, в ході якої вирішується завдання освіти, виховання й загального розвитку тих, кого навчають (Ю. К. Бабанський);

б) навчання – це цілісний обопільний процес педагогічної діяльності вчителя і навчально-виховної діяльності учня, спрямований на досягнення навчально-пізнавальних завдань (В. О. Онищук);

в) процес навчання охоплює численні підпорядковані загальній меті пари актів викладання й учіння (дії вчителя й учня) і навіть їхні сукупності (дії вчителя – дії учня) (Ч. Куписевич);

г) навчання – цілеспрямований процес..., що забезпечує підростаючому поколінню можливість засвоєння окремих сторін досвіду людства (С. П. Баранов).

2. Чи є різниця у поняттях “процес навчання” і “навчальний процес”.

Завдання 2

I. У чому виявляється співвідношення пізнання й учіння:	
спільне	відмінне
1.	1.
...	...
II. Які філософські вчення є методологічною основою процесу навчання в школі:	
спільне	відмінне
1.	1.
...	...
III. Як трактуються рушійні сили навчального процесу в педагогіці:	
спільне	відмінне
1.	1.
...	...
IV. Які ознаки характеризують процес пізнання і процес навчання:	
спільне	відмінне
1.	1.
...	...

Завдання 3

Які основні переваги й недоліки сучасних підручників ви можете назвати.

Завдання 4

Чи є кількість принципів навчання постійною, замкненою? Аргументуйте свою позицію.

Завдання 5

Визначте роль комп'ютера у школі. Позитивні і негативні моменти роботи учнів з комп'ютером.

Завдання 6

Проаналізуйте в порівняльному плані різні підходи до класифікації методів навчання:

- на основі зовнішніх форм їхнього вияву,
- на основі їхньої внутрішньої психологічної суті,
- на основі внутрішнього логічного шляху засвоєння знань учнями.

Завдання 7

Запропонуйте можливі класифікації видів дидактичного контролю.

Завдання 8

Чому на вашу думку у США надають великого значення інформуванню учнів про їх успіхи у навчанні.

Завдання 9

Охарактеризуйте умовний поділ учнів відповідно до їх навчальних можливостей, на такі групи:

- з дуже високими навчальними можливостями;
- з високим рівнем навчальних можливостей;
- із середніми навчальними можливостями;
- з низькими навчальними можливостями.

Завдання 10

Проаналізуйте пояснювальну записку навчальної програми з трудового навчання для початкової школи. Сформулюйте головні завдання, що стоять перед цією навчальною дисципліною.

Завдання 11

На конкретних прикладах поясніть сутність диференціації навчально-виховного процесу у США.

Завдання 12

Охарактеризуйте неуспішність школярів.

САМОСТІЙНА РОБОТА №3

Завдання 1

У сучасній педагогічній науці інтенсивно розробляються різні моделі навчання. Одна з них подається в книжці польського дослідника В. Оконя “Процес навчання”. В ній автор визначає такі ланки, або моменти викладання, вивчення:

- 1) усвідомлення учнями навчальних цілей і завдань, постановка проблем, що формують в учнів інтерес до навчання, відповідний “внутрішній настрій”;
- 2) ознайомлення учнів з новим матеріалом через використання відповідних наочних, технічних засобів і живого або писемного слова, чому з боку учнів відповідає певна практична діяльність, спостереження, збирання матеріалу для розв’язування проблем і засвоювання готових знань;
- 3) керування процесами узагальнення і оволодіння учнями загальними поняттями і судженнями за допомогою відповідних розумових операцій;
- 4) закріплення знань учнів;
- 5) формування вмінь, навичок і звичок;
- 6) встановлення зв’язку теорії з практикою;
- 7) контроль та оцінка результатів навчання, в процесі учіння – самоконтроль.

На підставі поданої моделі сформулюйте потрібні дії вчителя та учня в процесі навчання. Заповніть таблицю:

Дії	
вчителя	учня
1.	1.
...	...

Завдання 2

Охарактеризуйте елементи освіти визначені І.Я. Лернером

Завдання 3

Проаналізуйте пояснювальну записку навчальної програми з музики для учнів початкової школи. Сформулюйте головні завдання, що стоять перед цією навчальною дисципліною

Завдання 4

З метою встановлення зв'язків як окремих, так і узагальнених, як поодиноких, так і сукупних, учитель мови запропонував учням пізнавальне завдання: “Чому тим самим словом у таких сполученнях позначено різні ознаки: глуха людина, глухий сплеск води, глухий ліс”.

З яких дидактичних принципів виходить учитель, пропонуючи на уроці пізнавальні завдання подібного типу? Як ви розумієте суть понять “системність знань”? Якими є шляхи досягнення систематичності знань школярів?

Завдання 5

Які, на вашу думку, є принципові утруднення, що заважають сучасній дидактиці сконструювати єдину класифікацію методів навчання. Ранжуйте їх за значущістю:

1.	2.
...	...

Завдання 6

Проаналізуйте методи навчання в зарубіжній теорії і практиці.

Завдання 7

Дайте характеристику змісту принципів навчання, а також умов застосування їх:

Принцип	Умови
Наочності навчання	1. ...
Доступності навчання у його зв'язку з індивідуальними та віковими особливостями учнів	1. ...
Активності, самостійності і свідомості навчання	1. ...
Систематичності навчання	1. ...
Зв'язку навчання з життям	1. ...
Емоційності навчання	1. ...
Індивідуалізації та диференціації навчання	1. ...
Науковості навчання	1. ...

Чи є кількість наведених у картці і принципів постійною, замкненою?

Аргументуйте свою позицію.

Завдання 8

За яких умов оцінка стає ефективним засобом підвищення успішності.

Завдання 9

Ознайомтесь з методикою перевірки й оцінювання знань, умінь і навичок, розробленою Ш. О. Амонашвілі й В. Ф. Шаталовим. Порівняйте її з існуючими видами і формами перевірки й оцінювання знань учнів. Укажіть позитивні і негативні сторони існуючих методик.

Завдання 10

Чи вважаєте ви, що ставлення до оцінок у невстигаючих і відмінників є однаковим? Обґрунтуйте відповідь.

Завдання 11

На конкретних прикладах поясніть сутність диференціації навчально-виховного процесу у США.

Завдання 12

Проаналізуйте пояснювальну записку навчальної програми з музичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл. Як на вашу думку, в ній реалізуються принципи науковості, систематичності і доступності навчання?

САМОСТІЙНА РОБОТА №4

Завдання 1

Доведіть, що дидактика відноситься до методики, як теорія до практики і також як теорія до теорії.

Завдання 2

Змодельуйте схему шляху пізнання.

Завдання 3

Розкрийте проблеми сучасної дидактики.

Завдання 4

Заповніть таблицю “Основні критерії і показники якості змісту освіти”:

Критерії	Показники
1.	1.
...	...

Завдання 5

Перерахуйте і поясніть зміст, принципи системи освіти, сформульовані у Державній національній програмі “Освіта” (“Україна ХХІ ст.”).

Завдання 6

На сторінках педагогічної газети в дискусії щодо загальнодоступності середньої освіти були висловлені різні думки.

Дехто вважав, що педагоги міркували про загальнодоступність навчання ще з часів Я. А. Коменського, і цю тему вже вичерпано.

Деякі автори листів пропонували повернутися ледь чи не до довоєнних програм, зокрема з точних наук, мотивуючи свою думку тим, що сучасний науковий рівень навчального матеріалу є невідповідним для школярів.

Було висловлено й таку пропозицію: оскільки середню освіту дістають усі, треба зробити її легшою, простішою, адже не кожен поступатиме до вузу, а на підприємстві або в колгоспі особливі наукові мудрощі не потрібні. Той же, хто прагне поглиблених знань може відвідувати факультативи, займатися в різних гуртках тощо.

Проаналізуйте висловлювання педагогів. Яким є ваш погляд на суть принципу доступності? Чи можна вважати доступність і науковість рівнозначними поняттями? В якій залежності перебувають поняття “доступність” і “перевантаження”? Чи є поняття “доступність” соціально й історично зумовленим? Якщо так, то що з цього випливає.

Завдання 7

Розмежуйте суть понять “методи навчання” і ”методи дидактичного дослідження”.

Методи	
навчання	дидактичного дослідження
Спостереження	Спостереження
Моделювання	Моделювання
Інші	Інші

Завдання 8

Визначте роль комп’ютера у школі. Позитивні і негативні моменти роботи учнів з компютером.

Завдання 9

Обґрунтуйте і розмежуйте традиційні і сучасні форми дидактичного контролю:

Традиційні	Сучасні
Методи	
Форми	

Завдання 10

Чи не гальмують низькі оцінки розвиток особистості дітей?

Завдання 11

Класифікуйте основні причини суб’єктивного оцінювання педагогом знань, вмінь і навичок учнів. Як, на Вашу думку, можна цього уникнути?

Завдання 12

Проаналізуйте пояснювальну записку навчальної програми з образотворчого мистецтва учнів загальноосвітніх шкіл. Сформулюйте головні завдання, що стоять перед вашою навчальною дисципліною.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РЕФЕРАТУ

У рефераті мають бути висвітлені найважливіші питання, пов'язані з темою дисертаційної роботи вступника до аспірантури. Назва роботи має відповідати її змісту.

Обов'язковими структурними елементами реферату є:

- титульний аркуш;
- зміст;
- вступ;
- основна частина;
- висновки (заклучна частина);
- додатки (за необхідності);
- список використаних джерел.

Титульний аркуш реферату має містити повне найменування ХДУ, прізвище, ім'я, по батькові автора; назву реферату; шифр і найменування спеціальності; назву кафедри; місто і рік.

Зміст подають на початку реферату. Він містить найменування та номери початкових сторінок усіх розділів, підрозділів та пунктів (якщо вони мають заголовки), зокрема вступу, висновків до розділів, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел.

У **вступі** мають бути обов'язково відображені: актуальність теми, ступінь розробленості проблеми, мета і зміст поставлених завдань, очікувана наукова новизна.

Основна частина реферату має містити виклад самостійно виконаного дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

У розділах основної частини подають:

- огляд наукової літератури за темою і вибір напрямів дослідження;
- виклад загальної методики та основних методів дослідження;
- експериментальну частину та методику дослідження;

- опис проведених теоретичних і (або) експериментальних досліджень;
- аналіз і узагальнення результатів дослідження.

Зазначена частина реферату складається з розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів. **Кожний розділ починають з нової сторінки.** Основному тексту кожного розділу може передувати передмова з коротким описом вибраного напрямку та обґрунтуванням застосованих методів досліджень. У кінці кожного розділу формулюють висновки із стислим викладенням наведених у розділі наукових і практичних результатів.

Зміст розділів основної частини має точно відповідати темі роботи і повністю її розкривати.

Висновки мають відповідати визначеним автором завданням дослідження.

Для дотримання бажаного стилю висновків корисно застосовувати в пунктах висновків такі слова та вислови, як проаналізовано..., встановлено..., виявлено..., що дало змогу..., доведено..., показано..., досліджено..., розроблено..., отримано..., запропоновано..., розроблено..., рекомендовано..., вважається за доцільне... тощо.

Ознайомлення з текстом висновків має дати можливість сформулювати уявлення про ступінь реалізації автором роботи поставленої мети і завдань.

Додатки. У разі потреби до додатків доцільно включати допоміжний матеріал, необхідний для повноти сприйняття роботи.

Додатки позначають великими літерами української абетки, починаючи з А, за винятком літер Г, Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ь. Після слова “Додаток” друкують літеру, що позначає його послідовність.

Якщо у роботі один додаток, то він позначається “Додаток А”.

Кожний додаток слід починати з нової сторінки із зазначенням у правому верхньому куті сторінки слова “Додаток” і його позначення.

Список використаних джерел слід розміщувати одним з таких способів: у порядку появи посилань у тексті (найбільш зручний для користування) або в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків.

Кількість позицій у списку має становити не менше 15 джерел.

По кожному джерелу слід наводити такі дані: прізвище та ініціали автора, повну назву книги, статті, журналу, місто, видання, назву видавництва, рік видання, номер журналу, сторінки (першу і останню), на яких стаття чи тези опубліковані або кількість сторінок у книзі. При посиланні на збірники праць - дані про автора, назву статті, повне найменування збірника, місто та видавничу організацію, рік та номери сторінок, на яких розташована ця стаття.

У тексті роботи, де використано джерело, в квадратних дужках проставляють номер джерела і сторінку, на яку зроблено посилання.

Технічні вимоги до реферату. Реферат за обсягом повинен складати 10-15 сторінок (формат А4). Текст має бути набраний шрифтом Times New Roman 14 кеглем через 1,5 інтервали. Поля: верхнє і нижнє – 2 см, лівє – 2,5 см, правє – 1,5 см.

Реферат необхідно подавати у поліпропіленовій папці-швидкозшивачі.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ПРЕЗЕНТАЦІЇ

При оцінці презентації враховуються такі позиції:

- Зміст
- Розкрито всі аспекти теми
- Матеріал викладений у доступній формі
- Слайди розташовані в логічній послідовності
- Заключний слайд із висновками
- Бібліографія з перерахуванням всіх використаних ресурсів

Елементи оформлення

- Зміна слайдів
- Дизайн
- Анімація: стандартні, установка ефектів при зміні слайдів
- Графіки, діаграми, малюнки

Елементи творчості

- Оригінальність і винахідливі приклади

Питання до екзамену

1. Характеристика бальної системи оцінювання учнів початкової школи.
2. Принцип свідомості і активності навчання. Ознаки розуміння навчального матеріалу.
3. Домашня учбова робота учнів, її види, особливості організації.
4. Принципи навчання, що виникли під впливом народної дидактики: гуманістичний характер навчання, навчання на загальнолюдських цінностях, на кращих традиціях і обрядах народу України.
5. Основні функції навчання (освітня, розвиваюча, виховуюча) та їх взаємозв'язок.
6. Педагогічні вимоги про перевірки та оцінки знань, умінь, навичок; її види, організація на різних ступенях навчання.
7. Вимоги сучасного уроку (організаційні, виховні, дидактичні, психолого-педагогічні, фізіологічні, управлінські).
8. Визначення принципів навчання як вихідних положень, що визначають характер пізнавальної діяльності учнів і технології діяльності учителя.
9. Різні підходи до класифікації методів: за джерелами знань, за особливостями діяльності учителя, за характером пізнавальної діяльності учня.
10. Індивідуальний підхід до оцінки успішності учнів.
11. Характеристика методів організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності (за класифікацією Ю.К.Бабанського)
12. Передовий педагогічний досвід. Педагогічні знахідки вчителів-новаторів країни, області.
13. Закономірності навчання. Системно-структурний підхід до аналізу закономірностей навчання.
14. Види навчальних підручників і посібників для початкових класів України (вимоги до змістової частини підручника).

15. Виникнення і розвиток дидактики як теоретичного компонента педагогіки. Загальна теорія навчання і методика викладання окремих предметів, взаємозв'язок часткових методів.
16. Шляхи підвищення активності молодших школярів у навчальній діяльності.
17. Тематичне та поурочне планування учбового матеріалу. Особливості підготовки уроку у початкових класах.
18. Доступність навчання. Залежність доступності навчання від вікових та індивідуальних особливостей дитини.
19. Нові навчальні книги для учнів початкових класів шкіл України, їх характеристика.
20. Гра як метод спілкування і діяльності молодших школярів. Класифікація ігор. Педагогічні вимоги до організації дидактичної гри.
21. Систематичність і послідовність в навчанні.
22. Основні форми організації навчального процесу (урок як основна форма, екскурсія, домашні завдання, додаткові завдання та ін.); їх характеристика.
23. Викладання як діяльність вчителя; учіння як пізнавальний процес, що здійснюється учнями за безпосереднього та опосередкованого керівництва учителем.
24. Роль підручників та навчальних книг для учнів початкових класів України в організації самостійної роботи учнів.
25. Навчальний процес, його ознаки, особливості навчального процесу в початковій школі, його залежність від загальних закономірностей пізнання навколишнього світу як відображення суті навчання.
26. Наукові критерії відбору змісту освіти в початковій школі.
27. Визначення методу навчання. Основні функції методів навчання. Прийоми як складова частина методу.
28. Особливості підготовки учителя до уроків в сільській малокомплектній школі.
29. Структура уроку та її елементи (на прикладі комбінованого уроку).

30. Принцип міцності знань, умінь і навичок. Характеристика умов міцності знань. Шляхи і засоби здійснення цього принципу в процесі навчання.
31. Характеристика методів контролю і самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності
32. Оцінка успішності учнів, її призначення. Критерії якості знань, умінь, навичок учнів.
33. Нетрадиційні (нестандартні) заняття в початкових класах, їх характеристика.
34. Наочність в навчанні. Розуміння принципу наочності в історії педагогіки і сучасній науці.
35. Основні компоненти процесу навчання та їх характеристика.
36. Освітнє, виховне і розвиваюче значення перевірки і оцінки знань, умінь, навичок учнів початкових класів.
37. Традиційна типологія уроків. Підготовка учителя до уроків різних типів.
38. Науковість навчання. Наукові знання як відображення закономірностей оточуючого світу.
39. Методи за характером пізнавальної діяльності учнів: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемний, частково-пошуковий, дослідницький.
40. Особливості оцінювання знань і умінь 6-річних школярів.
41. Проблеми оновлення освіти і навчання в початковій школі в період розбудови Української держави.
42. Програмоване навчання і програмований контроль знань, умінь, навичок молодших школярів.
43. Українська народна дидактика, її мета, завдання, зміст.
44. Специфіка організації самостійної роботи в школах-інтернатах та групах продовженого дня.
45. Мотивація учіння школярів (види мотивів, їх вивчення, формування та розвиток); формування пізнавальної активності учнів початкових класів.

46. Форми організації навчального процесу. Виникнення і розвиток класно-урочної системи навчання.
47. Логічні методи (індукція, дедукція, аналогія) та їх характеристика.
48. Навчання як вид пізнавальної діяльності учнів, його основні ознаки: організація навчального пізнання, врахування темпів індивідуального психічного розвитку учнів, оволодіння пізнавальними закономірностями оточуючого світу.
49. Психолого-педагогічні особливості 6-річних школярів та їх урахування в організації навчання.
50. Навчальні програми, принципи їх побудови; вимоги до програм початкових класів.
51. Навчання і спілкування. Роль педагогічної техніки у процесі навчання.
52. Основні категорії дидактики: процес навчання, організаційні форми навчання, принципи навчання, зміст освіти, методи навчання.
53. Методи навчання за джерелом знань: пояснення, розповідь, бесіда, спостереження та ілюстрація; практичні методи. Педагогічні вимоги до їх організації.
54. Наукові основи змісту освіти в цивілізованому суспільстві. Зміст освіти в початкових класах.
55. Навчальний план початкової школи в різних типах загальноосвітніх шкіл України. Науково-педагогічні основи навчального плану, принципи його побудови.
56. Характеристика методів стимулювання та здійснення навчально-пізнавальної діяльності.
57. Основні етапи оволодіння: сприймання, усвідомлення, осмислення, систематизація та застосування знань і умінь у практичній діяльності.
58. Принцип виховуючого характеру навчання та його характеристика.
59. Класифікація наочних посібників. Педагогічні умови ефективності застосування їх у навчальному процесі.
60. Індивідуалізація навчання. Прийоми індивідуального підходу.

**Тест з дисципліни «Дидактика»
для студентів спеціальності
013 «Початкова освіта»**

1. Дидактика – це:

- а) наука про закономірності формування особистості дитини;
- б) розділ педагогіки, що вивчає процес виховуючого навчання;
- в) галузь педагогіки, яка розробляє теорію освіти та навчання;
- г) наука, що вивчає основні закономірності педагогічного процесу.

2. Предметом дидактики є:

- а) школяр;
- б) урок;
- в) вчитель;
- г) процес навчання.

3. Освіта – це:

- а) певна система засвоєних особистістю знань, умінь і навичок та пов'язані з нею рівень розвитку її розумово-пізнавальних сил, морально-естетичної культури;
- б) цілеспрямований процес і результат оволодіння системою знань, умінь і навичок, формування світогляду і розвитку здібностей;
- в) процес, який забезпечує засвоєння досвіду, виховання і розвиток особистості, що дозволяє цивілізовано жити й творчо працювати;
- г) процес навчання, результатом якого є диплом вищого навчального закладу, що дозволяє здійснювати професійну діяльність.

4. Завдання дидактики:

- а) удосконалення форм і методів навчання, розробка навчальних технологій;
- б) навчання підростаючого покоління, розвиток особистості;
- в) дослідження закономірностей і механізмів психічного розвитку особистості у процесі навчання;
- г) надання вчителям нових знань з метою вдосконалення навчального процесу.

5. Основні категорії дидактики:

- а) навчання, освіта, виховання, принципи виховання, закономірності виховання, соціалізація;
- б) освіта, навчання, викладання, учіння, знання, вміння, навички, принципи та методи навчання;
- в) навчання, виховання, розвиток, особистість, класний керівник, батьки, діти, школа, дитячий садок, суспільство;
- г) виховання, школа, перерва, урок, канікули, колектив, заохочення, покарання; власний приклад.

6. Зміст освіти – це:

- а) система знань, умінь і навичок, відібраних для вивчення в школі, оволодіння якими забезпечує розвиток мислення;
- б) система наукових знань, умінь і навичок, яка забезпечує широкий світогляд, системне мислення, творчу діяльність;
- в) перелік предметів, які вивчаються в школі, знання, уміння та навички, які кожен учень засвоює для свого розвитку;
- г) перелік основних тем, що входять до навчальних програм шкільних предметів та їх навчально-методичне забезпечення.

7. Зміст освіти конкретизується в:

- а) навчальних планах, навчальних програмах, підручниках і посібниках;
- б) діяльності директорів шкіл, учителів, працівників відділів народної освіти;
- в) спеціалізованих періодичних виданнях – газетах, журналах, методичних розробках;
- г) наказах Міністерства освіти, науки, молоді та спорту України.

8. Навчальний план – це:

- а) нормативний документ, який визначає перелік навчальних предметів, основні теми та кількість годин для їх вивчення, вимоги до знань та умінь, критерії оцінювання;

- б) нормативний документ, який визначає кількість навчальних предметів, зміст матеріалу з кожного предмета, поділений на розділи і теми із зазначеною кількістю годин на кожному;
- в) нормативний документ, в якому розкривається зміст навчального матеріалу з предметів, кількість годин на вивчення тем, розділів, початок і кінець навчального року;
- г) нормативний документ, який визначає перелік навчальних предметів, їх розподіл за роками навчання, кількість годин на тиждень, рік, структуру навчального року.

9. Навчальна програма визначає:

- а) перелік основних галузей знань за роками навчання, максимальне навантаження учнів за роками навчання, систему ціннісних орієнтацій учнів;
- б) мету і завдання предмета, тематичний зміст, тривалість і основні підходи до вивчення, кінцеві результати, орієнтири рівнів засвоєння;
- в) знання про людину, природу, суспільство; уміння та навички (розумові, практичні, загально навчальні, предметні), досвід творчої діяльності, систему цінностей, ставлення і поведінки людини;
- г) перелік основних предметів для кожного року навчання, їх розподіл за годинами, кількість годин на тиждень, рік, структуру навчального року.

10. Навчальний предмет – це:

- а) система знань, умінь, навичок з окремих галузей знань, а також міжпредметні загальнонавчальні уміння й навички;
- б) дисципліна, що вивчається у школі або іншому навчально-виховному закладі, необхідна для здобуття освіти.
- в) спеціально сконструйована форма змісту, яка адаптує основи певної науки до потреб шкільного навчання;
- г) реалізація у процесі навчання трьох цілей: освітньої, розвивальної, виховної, а також засвоєння способів поведінки.

11. Державний освітній стандарт включає:

- а) знання, уміння, навички, якими повинні оволодіти учні за певний період навчання, перелік підручників і посібників з кожного навчального предмету;
- б) цілі навчання, перелік найбільш доцільних форм, методів і засобів навчання, наперед визначені результати навчання, систему вимірників для оцінки якості засвоєного;
- в) знання, уміння, навички,
- г) базовий навчальний план, загальну характеристику освітньої галузі, зміст навчального предмета, вимоги до мінімального рівня засвоєння змісту за ступенями навчання, систему вимірників для оцінки якості засвоєного.

12. Процес навчання – це:

- а) взаємна діяльність учителя й учнів, що спрямована на вирішення навчально-виховних цілей;
процес сприймання, осмислення, запам'ятовування учнями нового матеріалу;
- б) процес сприймання, осмислення, запам'ятовування учнями нового матеріалу;
- в) передача учням інформації від учителя за допомогою підручників, дидактичних матеріалів, технічних засобів навчання;
- г) діяльність учнів з отримання знань, умінь, навичок та набуття досвіду творчої діяльності.

13. Процес навчання включає:

- а) шкільну, дошкільну, початкову та позашкільну освіту;
- б) діяльність учителя – викладання та діяльність учнів – учіння;
- в) діяльність учнів – самовиховання та діяльність вчителя – перевиховання;
- г) особистісні якості учителя та особистісні якості учнів;

14. Викладання та учіння являють собою:

- а) взаємопов'язані процеси в навчанні;
- б) самостійні процеси в навчанні;
- в) самостійні та незалежні процеси в навчанні;
- г) частково пов'язані процеси в навчанні.

15. Принципи навчання – це:

- а) вихідні положення організації навчання;
- б) засоби організації навчання;
- в) порядок проведення навчального процесу;
- г) методи, які використовує вчитель у процесі навчання.

16. До якого принципу Ви віднесете правила: від відомого до невідомого, від простого до складного?:

- а) зв'язку теорії з практикою;
- б) доступності;
- в) наочності;
- г) послідовності.

17. Хто з педагогів обґрунтував принцип наочності?:

- а) К.Д. Ушинський;
- б) Я.А. Коменський;
- в) Й.Г. Песталоцці;
- г) В.О. Сухомлинський.

18. Етапи діяльності вчителя:

- а) мотивація учіння школярів, актуалізація опорних знань, організація вивчення нового матеріалу, визначення результативності навчання, вдосконалення раніше вивченого;
- б) організація вивчення нового матеріалу, актуалізація опорних знань, мотивація учіння школярів, вдосконалення раніше вивченого, визначення результативності навчання;
- в) актуалізація опорних знань, мотивація учіння школярів, вдосконалення раніше вивченого, організація вивчення нового матеріалу, визначення результативності навчання;
- г) актуалізація опорних знань, мотивація учіння школярів, визначення результативності навчання; організація вивчення нового матеріалу, вдосконалення раніше вивченого,

19. Методи навчання – це:

- а) основні дидактичні принципи, що забезпечують результати навчання;
- б) шляхи організації навчання;
- в) основні дидактичні ідеї, що забезпечують ефективність навчання;
- г) керівництво учителя процесом навчання.

20. Методи класифікуються за такими ознаками:

- а) за рівнем складності для застосування вчителем;
- б) за місцем використання методу в структурі уроку;
- в) за ступенем активності вчителя в навчальному процесі;
- г) за рівнем пізнавальної самостійності учнів.

21. З перерахованих понять оберіть методи навчання:

- а) узагальнення, інструктаж, підведення підсумків;
- б) моральне виховання, особистісно-орієнтоване навчання;
- в) розповідь, демонстрація, бесіда;
- г) узагальнення, інструктаж, систематизація.

22. До методів усного викладу належать:

- а) монологічні і діалогічні;
- б) пояснювально-ілюстративні й інструктивно-репродуктивні;
- в) проблемного навчання та формування творчих можливостей;
- г) розповідь, бесіда, вправа, лабораторна робота.

23. Дайте визначення поняттю «форма організації навчання»:

- а) форма організації навчання як дидактична категорія означає побудову спілкування вчителя й учнів за встановленими принципами;
- б) форма організації навчання як дидактична категорія означає побудову вчителем навчальних занять, організацію навчальної діяльності вчителя й учнів;
- в) форма організації навчання як дидактична категорія означає зовнішню сторону організації навчального процесу, що пов'язана з кількістю учнів, часом і місцем навчання, а також порядком його здійснення;

г) форма організації навчання як дидактична категорія означає побудову вчителем навчальних занять, організацію навчальної діяльності вчителя й учнів, визначається розкладом занять, затвердженням дирекцією школи.

24. Основною формою навчання в сучасній початковій школі України є:

- а) практичне заняття;
- б) урок;
- в) навчальна екскурсія;
- г) лекція.

25. Назвіть основні типи уроків, виходячи з дидактичної мети:

- а) урок вивчення нового матеріалу; урок закріплення і застосування знань, умінь і навичок; урок повторення і узагальнення знань і вмінь; урок перевірки і контролю результатів навчання.
- б) урок заучування напам'ять, комбінований урок, екскурсія, індивідуальна робота з учнями, урок формування понять та умінь, демонстраційний урок;
- в) урок-лекція, урок формування умінь і навичок, урок індивідуальної роботи, урок ілюстрації навчального матеріалу, урок контролю знань, урок-диспут;
- г) урок вивчення нового матеріалу, інтегрований урок, урок формування понять та умінь, урок-бесіда; урок повторення і узагальнення знань і вмінь; урок перевірки і контролю результатів навчання.

26. Найбільш поширеним типом уроку в початковій школі є:

- а) урок засвоєння нових знань;
- б) урок формування вмінь;
- в) комбінований урок;
- г) урок-повторення.

27. Структура уроку залежить від:

- а) методів навчання, які використовує вчитель;
- б) мети, змісту, кількості годин на тему, вікових особливостей учнів;
- в) особистості вчителя, активності і самостійності учнів;
- г) вікових особливостей учнів та особливосте навчального предмету.

28. Екскурсія – це:

- а) форма навчання;
- б) метод навчання;
- в) засіб навчання;
- г) принцип навчання.

29. Визначальною ознакою педагогічної майстерності є:

- а) досвід, хороше ставлення до дітей і колег;
- б) освіта, ерудиція, здатність до емпатії;
- в) педагогічний досвід, бажання працювати, любов до дітей.
- г) досконале володіння педагогічною технікою.

30. Урок у класі-комплекті – це:

- а) урок у класі, що укомплектований сучасними матеріально-технічними засобами навчання, який проводиться в сучасному приміщенні;
- б) два або три зведені в один мікроуроки, що проводяться в одному приміщенні, одним учителем, в один час;
- в) урок в класі, де всі учні мають сучасні комплекти підручників, посібників і дидактичних матеріалів для вивчення навчальних предметів;
- г) урок в класі, де учні не мають сучасних комплектів підручників, посібників і дидактичних матеріалів для вивчення навчальних предметів.

ДИДАКТИЧНИЙ СЛОВНИК

Абстрактне мислення – один з різновидів людського мислення. Сутність його полягає у виробленні понять, суджень, умовиводів і здатності оперувати ними на ґрунті узагальнення даних емпіричного (чуттєвого) пізнання. Якщо відчуття дають відображення одиничного і конкретного, то мислення й слово відображають загальне й абстрактне. Саме завдяки абстрактному мисленню людина розкриває істотні зв'язки і відношення речей, об'єктивні закони розвитку явищ і подій.

Авторитарний – заснований на безпосередньому підкоренні когось(чогось) комусь; як такий, що претендує на авторитет, домагається утвердити свою перевагу, вплив, владу.

Авторитарний стиль спілкування – стиль диктату, коли підлеглий розглядається тільки як пасивний виконавець і йому фактично відмовлено у праві на самостійність та ініціативу. Його форми прояву: наказ, настанова, інструкція, вказівка тощо.

Адаптація навчання – процес активного і свідомого пристосування учня до нових для нього педагогічних умов, до вимог нового середовища, до вчителів, учнів, класу за допомогою різноманітних способів і засобів.

Актуалізація знань – відтворення в пам'яті системи провідних знань (понять, положень, правил, фактів, уявлень тощо), життєвого досвіду, а також раніше засвоєних способів учіння (умінь, навичок, логічних операцій, прийомів), які виступатимуть інструментом в одержанні та переробці нової інформації.

Активність пізнавальна – зацікавлене і діяльне ставлення учня в процесі навчання до пізнання об'єктів навколишнього світу; прагнення мислити у процесі сприймання, розуміння, відтворення та творчого застосування нових знань на практиці.

Алгоритмізація навчання – це використання у навчанні певної системи правил, дій в певній послідовності, яка веде до пізнання учнями нового, до розв'язання задач; полягає в тому, що учнів навчають не лише розумінню суттєвих ознак і властивостей об'єктів пізнання, а й алгоритмів, за якими ці ознаки і властивості поєднуються з діями, що необхідно для розв'язання практичних завдань.

Аналіз – подумки або реальне розчленування об'єкту на елементи; розкладання цілого на частини за допомогою практичних дій і мислительних операцій; уточнення логічної структури міркування; часто «аналіз» вживається як синонім наукового дослідження взагалі.

Базовий навчальний план – державний нормативний документ, в якому визначається перелік навчальних предметів; їх розподіл за роками навчання; кількість годин на тиждень, форми контролю і обліку знань, умінь і навичок, види і об'єм практики. Базовий план передбачає державний і шкільний компоненти.

Белл – ланкастерська система взаємного навчання – система організації і методів навчання у початковій школі, за якою старші добре підготовлені учні вели заняття з іншими. Виникли у XVIII столітті в Індії (Белл) у зв'язку з необхідністю масового навчання грамоти, згодом – в Англії (Ланкастер). До середини XIX століття втратила популярність.

Бесіда – 1) діалогічний різновид словесних методів навчання; це навчання за допомогою запитань і відповідей. Застосовується на всіх етапах навчання, у всіх вікових групах, у всіх навчальних закладах, в процесі вивчення будь – якого навчального предмету. Бесіда виступає важливим засобом організації колективної роботи і разом з тим засобом індивідуалізації навчання. Функції бесіди: навчальна, закріплююча, узагальнююча, контрольна. За характером пізнавальної діяльності учнів – репродуктивна (учень відтворює відомі знання, способи діяльності), евристична відбувається поелементно пізнавально – пошукова діяльність учнів, що веде до відкриття ними нових знань). 2) метод психолого – педагогічного дослідження з метою виявлення рівня сформованості певних якостей особистості, її індивідуальних особливостей.

Викладання – діяльність педагога, яка полягає в організації цілеспрямованого й систематичного впливу на учня з метою досягнення певної навчальної мети, з метою забезпечення навчально – пізнавальної діяльності учня (учіння) по засвоєнню нової інформації.

Варіативні підручники – підручники для навчального забезпечення однієї навчальної програми, які реалізують різні методичні підходи до її впровадження.

Вербальні методи – це словесні методи, в яких основним джерелом і засобом є слово. До них відносять усний виклад (опис, розповідь, пояснення, інструктаж, лекція), бесіда, диспут, роботу з підручником.

Вибір завдання – дидактичний прийом надання учням можливості вибрати для виконання одне з кількох завдань за певною ознакою (ідея вільного вибору!); стимулює пізнавальну активність учнів, самооцінку своїх навчальних

можливостей, що сприяє співпраці вчителя та учнів, здійсненню навчання на вірі в кожного учня.

Випереджальне навчання – організація вчителем попереднього вивчення найбільш складного для учнів матеріалу задовго до його проходження за навчальною програмою. Це пропедевтичне ознайомлення часте вживання понять майбутньої теми, опрацювання опорних понять тощо.

Відкритий урок – форма розкриття і передачі педагогічного досвіду, що дає можливість наочно ознайомитись з методикою роботи над певною темою; побачити нові технології навчання; індивідуальні особливості педагогічної майстерності окремого вчителя; спостереження й аналіз відкритого уроку є дійовим засобом розвитку педагогічного мислення вчителя.

Відтворення – один з процесів пам'яті, під час якого відбувається оживлення свідомості у вигляді образів об'єктів, що колись сприймалися, уявлень, думок, почуттів, дій. Відтворення здійснюються завдяки активізації раніше утворених тимчасових нервових зв'язків (асоціацій) у мозку людини. Воно може бути мимовільними, що відбувається без спеціальної мети – пригадати, і довільним, що цілеспрямовується завданням пригадати конкретно щось. Довільне відтворення, таким чином, має вибірковий характер, воно потребує мислительських і вольових зусиль.

Відчуття – психічний процес, що полягає у відображенні мозком властивостей предметів і явищ об'єктивного світу, а також станів організму при безпосередньому впливові подразників на відповідні органи чуття (аналізатори зору, слуху, дотику, смаку, нюху). Останні одержують, відбирають, накопичують інформацію і передають її в мозок. В результаті виникає адекватне відображення об'єктивного світу і стану самого організму.

Віковий підхід у навчанні – один із засобів реалізації принципу природовідповідності; передбачає врахування і використання закономірностей фізіологічного, психічного, соціального розвитку дітей в організації навчально – виховного процесу.

Вправа – навчальне завдання для багаторазового виконання учнями певних дій з метою вироблення й удосконалення вмінь і навичок. Розрізняють репродуктивні (або стандартні) вправи (за зразком, за алгоритмом, за схемою тощо), репродуктивні (видозмінені, інваріативні, але в своїй основі ще стандартні) та творчі (нестандартні, проблемні), які вимагають складної мислительної діяльності.

Всебічний розвиток особистості – головна мета виховання підростаючого покоління. Передбачає гармонійний розвиток кожної особистості, в духовному світі якої органічно поєднується висока ерудиція, творчі здібності, моральна чистота, духовна досконалість, фізичне загартування організму; здійснюється через оволодіння особою знаннями, соціальним досвідом, духовними цінностями, що їх виробило людство за свою багатовікову історію.

Готовність до шкільного навчання – сукупність фізіологічних і психологічних особливостей дітей старшого дошкільного віку, яка забезпечує успішне включення дитини в систематичне шкільне навчання.

Включає компоненти:

- мотиваційний (уміння діяти за зразком та здійснювати самоконтроль),
- розумовий (розвиток пізнавальних інтересів),
- комунікативний (здатність спілкуватися з дорослими і з однолітками),
- мовленнєвий, а також фізичний розвиток.

Гра – вид активної діяльності дітей, що полягає здебільшого у відтворенні ними оточуючого життя, дій дорослих та стосунків між ними. Гра соціальна за своїм походженням, за своєю природою, а отже, і за своїм змістом. Багато ігор носять національний характер і передаються від покоління до покоління. В них формуються і проявляються потреби дитини пізнати навколишній світ, впливати на нього. Ігри розвивають інтелектуальні, моральні, вольові, емоційні та фізичні якості, формують особистість в цілому. Гра є провідною діяльністю в дошкільному віці і значне місце посідає в початковій школі; в старшому віці – це освоєння через гру соціальних ролей в оточуючому світі.

Гра дидактична – спеціально створена або пристосована для цілей навчання. У сучасній початковій школі використовують предметні, настільно–друковані, словесні, ігри – заняття, ігри – змагання та ін.

Групова робота на уроці – форма організації навчання в малих групах (до 7 осіб) на основі співпраці з чітко розподіленими завданнями для учнів, об'єднаних спільною навчальною метою. Така форма виступає важливим засобом диференційованого навчання, сприяє формуванню вмінь співпрацювати, спілкуватися.

Гуманізація навчання – організація навчання з максимальним урахуванням індивідуальних особливостей, нахилів, інтересів, можливостей дітей; створення сприятливих однакових умов для розвитку духовних цінностей усіх учасників навчально – виховного процесу.

Дальтон–план – система індивідуального навчання; виникла на початку ХХ ст. в США у м. Далтоні, автор Олена Паркхерст. При організації роботи за цим планом учням надавалась свобода як у виборі занять, так і у використанні

свого навчального часу. Учень отримувал від учителя вказівки щодо планування його роботи на день, а потім працював самостійно.

Особлива увага приділялась обліку учнів за допомогою спеціальної системи облікових карток. За таких умов нехтувалась класно – урочна система навчання, а вчитель перетворювався на консультанта. В 20-ті роки ця система частково проникала у вітчизняну школу у формі бригадно – лабораторного методу.

Дедукція – перехід від загального до окремого, одиничного; це одна із форм умовиводу, при якій на основі певних правил логіки з одних істинних посилянь, положень виводиться як наслідок, висновок нове істинне положення. При чому в деякому смислі наслідки завжди можливо характеризувати як «окремі випадки» деяких загальних посилянь, положень.

Демократичний стиль спілкування ґрунтується на глибокій повазі до особистості кожного, передумовою для нього є довіра і орієнтація на самоорганізацію, самоуправління особистості та колективу. Педагог спирається на думку колективу, прагне донести мету діяльності до свідомості кожного учня і підключає до активної участі в роботі всіх учнів. Форми його прояву: заохочення, порада, схвалення тощо.

Демонстрація – наочний метод навчання, який передбачає ознайомлення учнів з об'єктами пізнання шляхом показу їх образів (або їх самих) та спостереження учнів за ними під керівництвом вчителя. При демонстрації предметів (або їх моделей, образів, макетів) особливу роль відіграють операції порівняння і співставлення, використання якомога більшої кількості рецепторів (слух, зір, дотик, смак, нюх). Демонстрація вимагає від учителя ряду технічних вимог до показу (відстань, освітленість, розміри, форми, колір тощо).

Державний компонент базового навчального плану – має забезпечити соціально необхідний для кожного школяра обсяг і рівень знань, умінь і навичок, потрібний для всебічного розвитку. Він включає мовно – літературну освіту, математику (з основами інформатики), суспільні, природничі, естетичні та оздоровчо – трудові предмети.

Державний стандарт освіти – система предметів, що задає державну норму освіченості, яка відображає суспільний ідеал і враховує реальні можливості освіти в досягненні цього ідеалу. Такі параметри розкриваються за допомогою: а) базового навчального плану; б) стандартів освітніх галузей, що входять до інваріантної частини цього плану; в) системи вимірників, які дають змогу визначити рівень якості загально – освітньої підготовки.

Дидактика – галузь педагогіки, що розробляє теорію освіти і навчання; це теоретична і нормативно – практична наука, яка розкриває основи ефективної організації та здійснення навчання як цілісної системи, в якій взаємодіють вчитель і учень.

Дидактична структура уроку – сукупність складових елементів (етапів) у побудові уроку, їх послідовність і кількість визначається провідною дидактичною метою (типом уроку) та логікою реалізації цієї мети, специфікою змісту навчального матеріалу і предмету, віковими особливостями дітей.

Дидактичні принципи – це вихідні науково обґрунтовані положення, ідеї, вимоги, що поширюються на всі складові навчального процесу (зміст, методи навчання, форми організації навчання, засоби тощо). Основні дидактичні принципи: науковості, доступності, активності, систематичності, послідовності, самостійності, врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, емоційності, оптимізації тощо.

Диференціація навчання – це створення таких умов, за яких кожен учень міг би повноцінно оволодівати змістом навчального матеріалу; гармонійно розвивався б у відповідності до своїх індивідуальних можливостей, нахилів, інтересів; формувався б як індивід з його спеціальними особливостями.

Домашні завдання – форма самостійної роботи учня, яка має різні дидактичні цілі (закріплення, поглиблення знань, контроль, корекція знань, розвиток творчих здібностей, підготовка до засвоєння нового матеріалу).

Доступність навчання – дидактичний принцип навчання, який передбачає відповідність змісту навчального матеріалу, методів, засобів і форм організації навчання віковим та індивідуальним особливостям дітей.

Доступність – це міра труднощів засвоєння, яка орієнтується на найближчі перспективи розвитку учнів.

Евристична бесіда – діалогічний різновид словесних методів, що передбачає організацію частково – пошукової діяльності учнів, які самостійно або під керівництвом вчителя здійснюють окремі кроки пошуку розв'язку певної проблеми, а цілісне розв'язання проблеми досягається разом з учителем. Евристичну бесіду ще називають частково – пошуковим методом навчання.

Емоційний фон уроку – це особлива атмосфера навчального спілкування на уроці, яке базується на певному співвідношенні емоційного стану вчителя та учнів, комунікативних вміннях, характері стосунків з учнями, темпоритмі уроку. Вчитель повинен створювати сприятливий, емоційно багатий фон уроку.

Ефективність навчання – міра досягнення мети як подумки представленого результату навчання; визначається на основі зіставлення мети і здобутих результатів, внаслідок чого робиться висновок про ефективність навчання.

Єдність дидактичних вимог до учнів – дотримування всіма членами педагогічного колективу вимог до поведінки, до зовнішнього вигляду, до оформлення письмових робіт, до ведення зошитів, до способів діяльності учнів. Все це виступає необхідною умовою для реалізації принципів послідовності і наступності у навчанні і вихованні, формування загально – навчальних умінь і навичок .

Єдність свідомості і діяльності – принцип, який нерозривно пов'язаний з філософським принципом єдності буття і мислення. Сутність цього принципу полягає насамперед у визначенні матеріального світу і пріоритету практичної предметної діяльності людини над її психікою.

Свідомість (мислення) відображає навколишній світ, процеси і результати практичної діяльності людини. Діяльність без свідомості позбавлена орієнтації. Саме в ході практичної діяльності образ, ідеальний план як продукт мислення об'єктивується, матеріалізується.

Загальнонавчальні уміння і навички – це такі, що забезпечують здійснення навчальної діяльності учня на всіх її етапах; включають загальнопізнавальні, логіко – мовленнєві, контрольно – оцінювальні уміння і навички, які формуються на міжпредметній основі.

Задача – сукупність вимоги (мети, висновку) та умов, за яких її (вимогу) треба задовольнити. Щоб розв'язати задачу, суб'єкт мусить виконати відповідну дію (сукупність дій). Якщо спосіб розв'язання задачі має ще бути

знайдений суб'єктом, то кажуть, що задача є для нього проблемою. Для знаходження шляху вирішення задачі особливу роль відіграє довізначення задачі.

Задача пізнавальна – навчальне завдання, яке передбачає пошук нових знань, способів дій через активну пізнавальну діяльність учнів. Якщо в основі пізнавального завдання лежить протиріччя, суперечливість, то воно носить проблемний характер і вимагає організацію пошукової діяльності.

Закономірності навчання – об'єктивний і необхідний зв'язок між умовами, метою і результатами навчального процесу, коли зміна одних явищ зумовлює відповідні зміни інших. Наприклад, реалізація на уроці виховної та розвивальної мети закономірно залежить від умов організації і здійснення навчання на уроці. До основних закономірностей навчання слід віднести: активно – діяльний характер навчання, єдність мотиваційно – потребуючої сфери і навчально – пізнавальної активності учнів, забезпечення радості успіху учнів у володінні знаннями, розкриття здібностей і творчих задатків учнів та опора на їх позитивні властивості і якості в процесі навчання.

Закріплення знань, умінь і навичок – організація вчителем діяльності учнів, спрямованої на повне й міцне засвоєння навчального матеріалу. Воно може відбуватись як репродуктивне повторення (багаторазове відтворення певної навчальної інформації) і як узагальнення і систематизація (встановлення зв'язків і відношень в об'єктах вивчення шляхом виконання логічних операцій, розумових дій). Закріплення може бути окремим етапом навчального процесу або ж супроводжувати інші.

Запам'ятовування – один з основних процесів пам'яті, який полягає в збереженні образів сприймання, уявлень, дій, переконань і зв'язків між ними.

Запам'ятовування – основа накопичення, збереження і відтворення навчальної інформації. Фізіологічною основою запам'ятовування є закріплення тимчасових нервових зв'язків у корі головного мозку. Розрізняють смислове (логічне) і механічне запам'ятовування, мимовільне і довільне.

Звичка – схильність людини до відносно усталених способів дій, які певною мірою стандартизують її поведінку. К.Д.Ушинський зазначив, що під звичкою слід розуміти те чудо нашої природи, коли багато дій, які ми виконуємо спочатку свідомо і довільно від частого повтору їх потім виконується без всякої участі нашої свідомості і волі, механічно. Отже, кожна звичка формується внаслідок неодноразового повтору певних дій. Від кількості таких повторів залежить міцність, стійкість звичок. Розрізняють добрі і погані, корисні і шкідливі звички. Вони піддаються свідомій корекції і управлінню за певних педагогічних умов.

Здібності – індивідуальні властивості особистості, які є передумовою успішності виконання певних видів діяльності (оволодіння знаннями, застосування їх на практиці), дають їй змогу за однакових умов якісніше й швидше за інших здійснити певну діяльність, розв'язувати творчі завдання.

Виділяють загальні здібності (розумові, пам'ять, увага і т.д.) і спеціальні, які відповідають вужчому колу вимог конкретної діяльності (слух для музиканта, уява для конструктора тощо). Джерелом розвитку здібностей є умови життя, взаємовідносини з оточуючим світом, виховання і навчання, трудова діяльність.

Зміст освіти – це чітко окреслена система знань, умінь і навичок, якими повинні і можуть оволодіти учні і які забезпечують їх всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей, формування світогляду, моралі і поведінки; за В.В. Краєвським це:

- 1) знання (теоретичні положення, поняття, правила, факти, закони тощо);

2) досвід репродуктивної діяльності (уміння і навички, способи дій відтворювального характеру);

3) досвід творчої діяльності (уміння і навички, способи дій продуктивного характеру);

4) досвід емоційно – оцінювального ставлення до оточуючого (риси та якості особистості: рівень свідомості, переконання, ідеали, почуття, здібності, звички, потреби, характер тощо).

Багатокомпонентність змісту – передумова реалізації у процесі трьох цілей: освітньої, розвивальної, виховної.

Знання – перевірені суспільно – історичною практикою результати процесу пізнання людством навколишнього світу, відображені у свідомості людини у вигляді уявлень, образів, фактів, понять, суджень, концепцій, теорій.

Зона найближчого розвитку – здатність дитини за допомогою дорослого (або у співпраці з ним) шляхом наслідування виконувати те, що вона не спроможна зробити самостійно, і таким чином піднятися на вищий ступінь розвитку.

Ігрова діяльність – різновид діяльності, переважно власний дітям (від 1 до 7 років – провідна). Якщо у трудовій діяльності найважливіше – кінцевий продукт, результат, заради якого витрачається фізична і нервово – психічна енергія людини, то в ігровій діяльності основне – суб’єктивне вдоволення від самого процесу гри. Через гру діти пізнають навколишній світ, випробовують себе в різних соціальних ролях.

Ілюстрація – 1) наочний метод навчання, що передбачає безпосереднє спостереження об’єктів пізнання або їх образів з метою осмислення системи теоретичних знань про цей об’єкт; 2) зображення, яке наочно пояснює або будь –

який друкований текст (наприклад, малюнок, схема, таблиця, репродукція, карта тощо); наочне пояснення чого – не будь; наведення прикладів у статті, виступі, промові тощо.

Індивідуалізація навчання – організація навчального процесу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів з метою створення сприятливих умов для реалізації їх пізнавальних можливостей, потреб, інтересів.

Інструктаж у навчанні – має своєю метою вказати учням цілі навчального завдання, а також показати, якими способами і за допомогою яких засобів та прийомів можливо розв'язати завдання і досягнути поставленої мети.

Інтеграція навчання – відбір та об'єднання навчального матеріалу з різних предметів на основі міжпредметних зв'язків з метою цілісного, системного й різнобічного вивчення важливих нескрізних тем (тематична інтеграція); це створення інтегрованого змісту навчання – предметів, які об'єднували б в єдине ціле знання з різних галузей знань (наприклад, «Ознайомлення з навколишнім світом», «Людина і суспільство»).

Інтегрований урок – урок, на якому вивчаються важливі і близькі за змістом блоки знань з різних предметів, підпорядковані одній темі (проблемі), а також використовуються різні прийоми і засоби їх засвоєння.

Інтелект – здатність людини до мислення, особливо до його вищих теоретичних рівнів; розсудливість, розумність. Розрізняють три типи інтелекту: генетичний (природжений, успадкований), поведінковий як продукт взаємодії генетичного з середовищними факторами (виховання, освіта) та вимірювальний, що представлений оцінками з тестів інтелекту.

Інтелект виявляється у здатності навчатися, оперувати абстракціями та використовувати раніше набутий досвід.

Інтенсифікація навчання – збільшення напруженості, активності та дієвості вчителя і учнів у процесі навчання, підвищення ефективності і продуктивності їх праці за одиницю часу.

Інтерес пізнавальний – вид мотивів, форма прояву пізнавальних потреб, що виявляється в прагненні до пізнання об'єкта чи явища, оволодіння певним видом діяльності; має вибірковий характер; є найважливішим стимулом до навчання.

Класифікація методів навчання – розподіл усталених методів навчання в групі (класі) на певною ознакою. Існують такі класифікації: за джерелами здобуття знань (словесні, наочні, практичні); за логікою засвоєння знань (аналітичний, індуктивний, дедуктивний, метод аналогії тощо); за характером навчально – пізнавальної діяльності учнів (інформативно-повідомлюючий, пояснювально-ілюстративний, частково-пошуковий, дослідницький, проблемного викладу) та ін..

Класно – урочна система навчання – організація навчального процесу, при якій учні групуються для проведення занять в групі (класі), що зберігають свій склад протягом встановленого періоду часу (наприклад, навчальний рік), а головною формою організації навчання є урок.

В загальній організації класно – урочної системи навчання чітко проглядається горизонтальне і вертикальне поєднання класів. Горизонтально класи працюють за однаковими учбовими планами і програмами. Вони називаються «паралельними» і позначаються літерами при числівниках.

Вертикально надбудовані один над одним класи відображають змістово – тимчасові ступені у навчанні, на яких знаходяться учні. Позначаються вони порядковими числівниками. Найперше теоретичне обґрунтування класно – урочної системи навчання надав чеський педагог Ян Амос Коменський (1592 – 1670).

Компетентність – сукупність рис (характеристик) особистості, що дозволяють їй якісно виконувати визначену діяльність, що направлена на вирішення проблем (задач) в якійсь галузі.

Компетенція – це те, на що претендує людина, це коло питань, в яких вона добре обізнана, має знання і досвід.

Комп'ютеризація навчання – оснащення навчальних закладів комп'ютерами; використання їх як об'єктів вивчення та як багатофункціональних засобів навчання з метою засвоєння і перевірки знань учнів з різних предметів за спеціально складеними і введеними в комп'ютери навчальними і контролюючими програмами.

Конкретизація – 1) вираження у наочнішій, точнішій, реальнішій, конкретнішій формі; уточнення; 2) конкретизація поняття – обмеження обсягу поняття; логічна операція, коли для даного поняття (яке вважають родовим) знаходять вужче за обсягом поняття (яке вважають видовим), що неодмінно входить до обсягу даного.

Лекція – один із словесних методів, відрізняється від інших видів усного викладу великим обсягом і широтою матеріалу, його значимість, науковістю та послідовністю викладу. Лекція є основною формою організації навчального процесу у вузі, її читають, як правило, професори та доценти.

Шкільна лекція використовується переважно на уроках узагальнення і систематизації знань учнів у старших класах. Лекція будується за таким планом: 1. Назва теми. 2. План, що диктується слухачам. 3. Виклад матеріалу у логічній послідовності з введенням елементів зворотного зв'язку. 4. Закінчення, висновки і підведення підсумків. 5. Рекомендована література (може бути після плану). 6. Відповіді на запитання слухачів. Мова викладача: грамотна, літературна, виразна, жвава, емоційно насичена. В школі, коледжі лекція носить не стільки монологічний, скільки діалогічний характер.

Логічне запам'ятовування – спосіб запам'ятовування, що ґрунтується на розумінні учнями змісту матеріалу; передбачає використання спеціальних прийомів: членування на логічно завершені частини, встановлення зв'язків між ними, використання опорних схем, символів, пам'яток.

Метод навчання – це спосіб, за допомогою якого учні під керівництвом вчителя слідуєть від незнання до знання, від неповного й неточного знання до більш повного й точного; це спосіб керівництва навчально – пізнавальною діяльністю учнів; це форма руху навчального матеріалу; це упорядковані прийоми (способи) сумісної взаємопов'язаної діяльності вчителя та учнів, спрямованої на розв'язання навчально – пізнавальних завдань.

Метод проектів – організація навчання, за якої учні набувають знання і вміння у процесі планування й виконання поступово ускладнюваних теоретико – практичних завдань – проектів, які носили виробничо – промисловий, сільськогосподарський, побутово – інженерний та ін. характер.

Вважалося, що учні попередньо повинні вивчити відповідний матеріал з різних предметів, щоб потім їх в комплексі застосувати для здійснення даного проекту. Виник «метод проектів» у другій половині XIX ст. у США, у 20 – 30 – х роках застосовувався в нашій школі.

Мотивація – це система мотивів (в їх ролі можуть виступати потреби, інтереси, емоції, бажання, установки, устремління тощо), які визначають характер і конкретні форми діяльності або поведінки людини; це використання у навчанні системи мотивів, різних способів стимулювання з метою спрямування і включення учнів у активне учбове пізнання.

Навичка – автоматизована дія, вироблена на основі багаторазових повторень, тобто коли людина виконує дію, не замислюючись над цим, механічно. Це спроможність виконувати певну дію раціонально, точно й швидко, без зайвих затрат розумових і фізичних зусиль. Навичка – це уміння, яке характеризується високим рівнем засвоєння його, відсутністю поелементної свідомої регуляції і контролю в процесі його виконання.

Навчальна програма – це державний нормативний документ, що визначає зміст навчального предмету і представляє його тематично за роками навчання. Програма розпочинається пояснювальною запискою, в якій розкриваються завдання даного предмету, його роль та місце серед інших предметів, коротко характеризуються основні методичні принципи і прийоми його засвоєння. Крім того в програмі вказується кількість годин на вивчення окремих тем, щотижневе навантаження, критерії оцінювання, види і місце в темі робіт різного типу, список літератури та засобів (включаючи ТЗН) навчання, авторів.

Навчальний методичний комплекс – система дидактичних засобів навчання з конкретного предмета (навчальна програма, підручники і посібники, тексти, лекції, конспекти уроків, робочі зошити, методичні посібники і розробки, дидактичні матеріали: роздаткові картки, наочність, тести, індивідуальні та

диференційовані завдання (технічні засоби навчання тощо), які сприяють повній реалізації завдань його вивчення.

Навчальний план – це державний документ, в якому визначено перелік навчальних предметів, відібраних для вивчення; розподіл їх за роками навчання; кількість годин, відведених для вивчення кожного предмету; дозування цих годин за тижнями; форми контролю і обліку знань, умінь і навичок; види практики (виробничої) і кількість годин, відведених на неї.

Навчальний посібник – в сучасній педагогічній класифікації засобів навчання – це книга, призначена для розширення, поглиблення і кращого засвоєння знань з окремих тем, що передбачені навчальною програмою і викладені в підручнику. До навчальних посібників відносять літературу для читання, хрестоматії, довідники, словники, методичні рекомендації тощо. В широкому значенні під навчальним посібником розуміють всі матеріальні засоби навчання (таблиці, схеми, репродукції, моделі, муляжі, приклади, пристрої тощо).

Навчальний предмет – це спеціально сконструйована форма змісту, яка адаптує основи певної науки до потреб шкільного навчання, тобто це система знань, умінь і навичок, відібраних з відповідної галузі науки чи мистецтва для їх засвоєння.

Навчальний процес (навчання) – 1) система організації і здійснення навчально – виховної діяльності, в основі якої запрограмована обмежена єдність та взаємозв'язок викладання та учіння, спрямованих на досягнення цілей навчання, виховання та розвитку; 2) це нескінченний, неперервний, цілеспрямований процес розв'язування пізнавальних та практичних задач

(Г.С. Костюк); 3) це сумісна взаємопов'язана діяльність вчителя (викладання) і учня (учіння) по передачі та засвоєнню учнями всіх компонентів змісту освіти.

Навчально-пізнавальна діяльність – це власне діяльність учня, яка відбувається завдяки реалізації синтетичного поєднання психічних процесів (відчуття, сприймання, увага, пам'ять, мислення, мова, емоції, воля), їх функцій та наслідків. У структурі навчальної діяльності виділяють три взаємопов'язані компоненти: мотиваційно-цільовий – збудження інтересів, мотивів, нахилів учня, які включають його в активне пізнання і підтримують цю активність на всіх його етапах; змістово-операційний – передбачає актуалізацію системи провідних знань (понять, положень, правил, законів і т.д.) на даний момент, а також раніше засвоєних способів учіння (уміння, навички, прийоми, розумові дії, логічні операції), що виступатимуть інструментом в одержанні і переробці нової інформації; контрольно-оцінювальний компонент – це систематичне одержання вчителем зворотної об'єктивної інформації про хід засвоєння учнями знань. Забезпечення наявності і якості цих структурних компонентів веде до повноцінної навчальної діяльності учнів.

Наочно-образне мислення – вид мислення, яке відбувається за допомогою внутрішніх орієнтованих дій з образами та уявленнями; це конкретне мислення, яке реалізується у вигляді аналізу і поєднання образів, особливо чітко виражене у дитячому віці. На цьому значною мірою ґрунтуються процеси оволодіння індивідом соціальним досвідом в дитинстві і підлітковому віці.

Наступність навчання – дидактичний принцип, який передбачає зв'язок та узгодженість у цілях, змісті, організаційно – методичному забезпеченні етапів освіти, які можуть узгоджуватись один з одним (дошкільна – початкова – основна – повна школа).

Науковість навчання – означає, що всі знання, які передбачаються для засвоєння їх учнями, повинні відображати об'єктивно існуючу дійсність, матеріальний світ, закономірності його руху і розвитку; виклад знань в підручниках в тій інтерпретації, яка прийнята в сучасній науці. Глибокі наукові знання можуть бути забезпечені за умови, коли учні оволодіють висновками, правилами, законами шляхом виконання розумових дій, логічних операцій та прийомів на основі вивчення конкретних явищ дійсності; процесів, що проходять в природі, в практичній діяльності людини, на основі аналізу суспільних відносин і т.д.

Обдаровані діти – діти, в яких вже у ранньому віці виявляються здібності і здатність до виконання певних видів діяльності; вони за здібностями далеко випереджають своїх ровесників. Відчутною ознакою обдарованості дитини є випереджувальний розвиток її інтелекту відповідно до віку. Для обдарованих дітей характерні: висока активність розуму, підвищена схильність до розумової діяльності, інтерес до певного виду діяльності, елементи оригінальності в ній, потяг до творчості.

Об'єкт навчання – індивід (учень) або група людей (клас), на розум, емоції і волю яких здійснюється цілеспрямований вплив за допомогою змісту і засобів навчання з метою організації засвоєння ними цього змісту та оволодіння ними уміннями по його застосуванню в життєдіяльності та праці.

Об'єктивність оцінки – відповідність її фактичним успіхам; це оцінювання виявленого рівня знань у відповідності з критеріями (як загальнодидактичними, так і спеціальними з врахуванням специфіки предмету).

Об'єктивність перевірки – створення таких умов, за яких максимально точно виявляються і вимірюються достовірні знання учнів.

Опитування – складова частина усього контролю якості навчання; передбачає одержання об'єктивної інформації про обсяг, рівень та якості засвоєння знань учнями і здійснюється переважно під час фронтальної бесіди; може супроводжуватися індивідуальними завданнями для окремих учнів.

Опорні сигнали (опори) у навчанні – це зримі моделі, схеми, набір ключових слів, знаків, символів, ліній, фігур, фарб тощо, особливим чином розташованих на аркуші паперу (чи на дошці), що дозволяє учням розгортати навчальну інформацію, полегшує розуміння і запам'ятовування навчального матеріалу.

Оптимізація навчання – (від слова «оптимальний» - найкращий з можливих варіантів) – це досягнення найкращих результатів учіння в даних педагогічних умовах (рівень досконалості змісту навчального матеріалу, підготовленість учнів, науково – теоретична частина і методична підготовка вчителя, методично – наочне й технічне забезпечення навчального процесу тощо) з точки зору певних критеріїв (високі кількісні та якісні показники успішності учнів, розумна витрата часу і зусиль вчителя та учнів, раціональне використання засобів навчання).

Осмислення – процес встановлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків і відношень в об'єктах вивчення (формально – логічних; причиново – наслідкових, функціональних, генетичних тощо) на основі виконання логічних операцій (співставлення, порівняння, аналізу, виділення головного, аналогії, індукції, дедукції та ін.), що веде учнів до розуміння ними навчальної інформації, до глибокого усвідомлення її сутності.

Основне протиріччя навчання – це таке протиріччя, розвиток і вирішення якого в значній мірі визначає певний успіх у формуванні особистості,

її знань, умінь і навичок, спрямовує пізнання і забезпечує мікрострибок у розвитку учня. М.О.Данилов і Г.С.Костюк (1956 р.) так визначали основне протиріччя: це протиріччя між прийнятими учнем пізнавальними і практичними завданнями, що висуваються самим ходом навчання (спеціально або стихійно) і наявним рівнем знань, умінь і навичок учня, рівнем його розумового розвитку на даний момент навчання. Основне протиріччя навчання виступає рушійною силою пізнання учнем навколишнього світу.

Особистісний підхід у навчанні – організація навчання на засадах глибокої поваги до особистості вихованця, врахування його особливостей і створення умов для індивідуального розвитку, ставлення до учня як до свідомого, відповідального суб'єкта, співучасника навчально – виховної взаємодії; передбачає формування цілісної особистості, яка усвідомлює свою гідність, повагу до неї і поважає інших людей.

Оцінка знань учнів – система певних показників, які відображають певні знання і уміння учнів; визначення міри засвоєння учнями знань, умінь і навичок у відповідності до вимог, які пред'являються до них навчальними програмами; це відношення між засвоєними учнями знаннями, уміннями і навичками і тими, які учень повинен засвоїти на даний момент навчання у відповідності до навчальної програми. Кількісно оцінка виражається в балах; в українській школі прийнята 12-бальна шкала оцінок. Оцінювання навчальних результатів встановлення обсягу виконання школярами навчальних завдань, рівня (репродуктивний, реконструктивний чи творчий) та якостей (міцність, повнота, глибина, оперативність, гнучкість тощо) знань школярів.

Підручник – це основна навчальна книга з певного предмета, в якій систематично викладаються наукові основи певної освітньої галузі знань і яка служить для навчання, освіти, розвитку і виховання школярів. Для кожної

ступені освіти і типу навчального закладу, а також для самонавчання створюються підручники, які відповідають цілям і завданням навчання і виховання певних вікових і соціальних груп.

Пізнавальні інтереси – прагнення учня до знань, що виявляються в особливій спрямованості і ставленні його до пізнання сутнісних властивостей предметів і явищ дійсності.

Повторення – багаторазове відтворення певної наукової, навчальної інформації, як умова запам'ятовування і засвоєння змісту навчального матеріалу, що веде до зберігання його в пам'яті і полегшує в разі потреби подальше його відтворення без особливих зусиль.

Поєднання методів навчання – вибір та застосування комплексу таких методів навчання, виходячи із цілей і специфіки змісту навчального матеріалу, які б у своєму поєднанні доповнювали один одного на шляху ефективного досягнення конкретної навчальної мети.

Пошукова діяльність – спрямована на розв'язання проблеми і передбачає такі етапи: 1) створення вчителем (підручником) проблемної ситуації; 2) усвідомлення, прийняття проблеми (тобто яскраво вираженого протиріччя, суперечливості) учнями; 3) знаходження способу розв'язання проблеми шляхом висунення і обґрунтування гіпотез (передбачень); 4) відбір правильної гіпотези шляхом зіткнення різних точок зору учнів; 5) доведення правильної гіпотези; 6) перевірка правильності розв'язання проблеми.

Пояснення – вид усного викладу вчителя навчального матеріалу, що передбачає послідовний логічний виклад більш складних питань (понять, законів, закономірностей, положень тощо). Воно характеризується розкриттям

істотних ознак, доказовістю суджень, аргументованіствисунутих положень, наведенням конкретних фактів, узагальненням умовиводів з використанням різного роду ілюстративного матеріалу (наочності).

Принципи – 1) основні, вихідні, науково обґрунтовані положення будь – якої теорії, науки, вчення, науки, світогляду або правило поведінки; 2) внутрішні переконання людини, які визначають її ставлення до діяльності; 3) норми поведінки і життя, що характеризують такі риси особистості як: настирливість, наполегливість, вимогливість, правдивість, справедливість, самокритичність тощо.

Проблемна ситуація – ситуація або задача, для розв’язання якої суб’єкт має знайти й використати нові для себе засоби діяльності, це основне поняття проблемного навчання.

Проблемне навчання – вид навчання, в ході якого здобуваються (відкриваються) нові знання і уміння через систематичне розв’язання учнями (самостійно або під керівництвом вчителя) проблем, проблемних завдань, проблемних ситуацій; реалізується за допомогою евристичної бесіди (частково-пошукового методу), дослідницького методу, проблемного викладу.

Прогнозування у навчанні – науково–методичне передбачення одержання оптимальних (найкращих) результатів навчання в даних педагогічних умовах, виходячи зі специфіки змісту матеріалу та добору засобів і методів його викладання.

Репродуктивне повторення – це багаторазове відтворення певної навчальної інформації (правил, положень, законів, висновків, концепцій тощо).

Рівні засвоєних знань – репродуктивний: знання учнів виступають як усвідомлено сприйнята, осмислена, зафіксована в пам'яті і при необхідності швидко й точно відтворена об'єктивна інформація про предмети пізнання; реконструктивний: знання учнів проявляються в точності і уміннях застосувати їх в подібних (схожих), варіативних умовах (це виконання завдань за зразком, за засвоєння правилми письмово чи усного, виконання тестових завдань тощо); творчий: учні можуть продуктивно застосувати знання і засвоєні способи дій в нетипових, видозмінених, нестандартних ситуаціях (написання творів, розв'язування задач підвищеної складності, проблем тощо).

Розуміння – мислительний процес, спрямований на знаходження і з'ясування у навчальному матеріалі притаманних йому істотних рис, властивостей, наявних зв'язків і відношень, спираючись на набутий життєвий досвід. Розуміння навчального матеріалу сприяє успішності і швидкому його засвоєнню, запам'ятовуванню, застосуванню на практиці; реалізується через мову і мовлення, а також через певні жести, міміку, знаки, дії. Форми розуміння – класифікація предметів, підведення часткового під загальне поняття, з'ясування причинних зв'язків у явищах, виявлення внутрішньої структури об'єкта, відшукування аргументів для доведень тощо.

Розумовий розвиток – процес розвитку і вдосконалення інтелектуальної сфери і пізнавальних здібностей людини; виявлення певних конкретних інтелектуальних здібностей і нахилів, притаманних людині на даному етапі її життя. Найінтенсивніше розумовий розвиток відбувається у ранньому дитинстві, підлітковому і юнацькому віці; у зрілому віці – дещо повільніше, у похилому віці – поступово затухає.

Рушійна сила процесу навчання – це протиріччя між прийнятими учнем пізнавальними (чи практичними) завданнями, що висувуються самим ходом

навчання (спеціально або стихійно) і наявним рівнем знань, умінь і навичок учня, рівнем його розумового розвитку на даний момент навчання. Розвиток і вирішення цього протиріччя в значній мірі визначає пізнання учня, веде до засвоєння нових знань, до мікрострибку в його розвитку.

Самоконтроль у навчанні – перевірка власних дій за допомогою порівняння, зіставлення, аналізу, спираючись на мотивацію, бажання досягти правильного результату, що розвиває волюву сферу.

Самооцінка – судження людини про міру наявності у неї тих чи інших якостей, властивостей у співвідношенні їх з певним етапом, зразком; вияв оцінного ставлення людини до себе, оцінка особистістю самого себе, своїх можливостей, нахилів, здібностей, якостей, поведінки та місця серед інших людей; це один з найважливіших видів саморегуляції поведінки.

Самостійна робота учнів – діяльність учнів, спрямована на оволодіння навчальним матеріалом (робота з підручником) або його застосування, що відбувається без участі вчителя.

Система – 1) це множина (сукупність) елементів, які на основі певного закону, принципу, закономірності знаходяться у певних відношеннях, взаємозв'язку, послідовності та створюють певну цілісність, єдність, об'єднання; 2) порядок, зумовлений правильним розташуванням частин, стрункий ряд, зв'язане ціле.; 3) сукупність принципів, покладених в основу певного вчення.

Систематичність навчання – відповідність викладу матеріалу внутрішній логіці і структурі навчального предмета, що забезпечується дидактичними правилами: від простого до складного, від менш повного і точного

до більш повного і точного, від часткового до загального, від емпіричного до теоретичного.

Спостереження – метод наукового пізнання, що передбачає цілеспрямоване, спеціально організоване сприймання предметів і явищ об'єктивної дійсності, діяльності людини. Спостереження потребує всіх психічних процесів особистості, особливо уваги і мислення.

Сприймання – складна система процесів прийняття і перетворення інформації, що забезпечує відображення об'єктивної реальності та орієнтацію в навколишньому світі. Сприймання разом з відчуттями виступають відправним моментом процесу пізнання. У навчанні це чуттєве (безпосереднє) сприймання об'єктів вивчення, коли вчитель діє ними на органи чуттів дитини; це чуттєво-образне, коли вчитель не тільки діє предметом пізнання на органи чуттів, а й опирається на життєвий досвід дитини, на уявлення й образи, які спрямовані у дитини на даний момент навчання та раціональне (опосередковане) – це сприймання образів предметів за допомогою мови (опису, розповіді, пояснення тощо). Сприймання веде до засвоєння учнями зовнішніх ознак та властивостей об'єктів пізнання, до створення у них нових образів і уявлень, що розширює, удосконалює життєвий досвід дитини.

Структура – побудова, розміщення; внутрішня будова чогось, певний взаємозв'язок складових частин цілого. Структура притаманна системі і означає інваріативні зв'язки її елементів. Наприклад, структура уроку в залежності від його типу складається з етапів (елементів) в певній послідовності, яка зумовлюється логікою взаємозв'язку, тобто структура уроку передбачає: етапи його, послідовність їх, взаємозв'язок та взаємообумовленість між ними.

Структура процесу навчання – сприймання (чуттєве, чуттєво – образне, раціональне), осмислення (виявлення і обґрунтування зв'язків і відношень в об'єктах пізнання), закріплення (репродуктивне повторення або узагальнення і систематизація), застосування знань на практиці (передбачаються репродуктивний, реконструктивний або творчий рівень).

Творчий процес – процес створення матеріальних і духовних цінностей (творів мистецтва, відкриття в науці, прояви неординарного мислення учнів в процесі розв'язування пізнавальних завдань тощо). Основні етапи творчого процесу – задум, праця, спрямована на його реалізацію, пошук оптимальних прийомів втілення задуму, досягнення результатів творення, їх оцінювання.

Тести успішності – стандартизовані завдання, що застосовуються для визначення рівня знань і умінь, фактично здобутих індивідом у певній галузі навчальної діяльності. Більшість таких тестів належать до бланкових та карткових. Усі вони є груповими тестами і застосовуються у навчанні з метою стандартизованого контролю знань учнів. Важливим критерієм тестів успішності є ступінь представленості в них знань і умінь, передбачених навчальною програмою з даного предмета.

Типологія уроків – має теоретичне й практичне значення для організації і здійснення навчального процесу. Існують різні підходи щодо типізації уроків за певною ознакою: 1) за етапами навчального процесу – це уроки ввідні, первинного ознайомлення з матеріалом, створення понять і правил: застосування знань, формування умінь і навичок, повторення і узагальнення, контрольні та змішані (С. В. Іванов); 2) за основним способом їх проведення – з різними видами роботи, у вигляді лекції та бесіди, екскурсії, кіноуроки, самостійні роботи учнів, лабораторні, практичні заняття (І. М. Казанцев); 3) за провідною освітньою метою – урок засвоєння нових знань, урок формування нових умінь і

навичок, урок комплексного застосування знань, умінь і навичок; урок узагальнення і систематизації знань, урок перевірки і корекції знань, умінь і навичок, комбінований урок (В. О. Онищук).

Узагальнення – логічна операція, яка передбачає виявлення спільних рис, якостей, властивостей, зв'язків і відношень у групи об'єктів, фактів, явищ тощо на основі їх співставлення, порівняння, аналізу та формування загального висновку, теоретичного положення.

Уміння – засвоєний суб'єктом спосіб діяти і на його основі здатність виконувати певні дії (розумові, практичні, трудові, фізичні тощо); відбір і використання суб'єктом знань, навичок, життєвого досвіду для здійснення діяльності відповідно до поставленої мети; володіння складовою системою психічних, розумових і практичних дій, необхідних для доцільної регуляції діяльності наявними у суб'єкта знаннями і навичками.

Урок – форма організації навчальної роботи, яка відбувається в межах точно визначеного часу з постійним складом учнів відносно однакового рівня підготовленості і віку у відповідності з розкладом і включає різні види роботи як вчителя, так і учнів, необхідних для досягнення навчальних результатів; за І.Я. Лернером – це спосіб організації і здійснення взаємодії вчителя і учнів по розв'язанню завдань освіти, розвитку і виховання, обмеженої часом, місцем і простором. «Урок – це клітинка педагогічного процесу, в якій концентрується якщо не вся, то більша частина педагогіки; це важлива сфера духовного спілкування і життя, в якій взаємодіють педагог і учні». (В.О. Сухомлинський).

Учіння – одна із сторін педагогічного процесу, що охоплює навально – пізнавальну діяльність учня під керівництвом учителя і передбачає

цілеспрямоване засвоєння учнями знань, умінь, навичок, соціального досвіду з метою наступного використання їх в життєдіяльності та праці.

Формальні знання – теоретичні знання, які учень запам'ятав і спроможний в разі потреби дослівно відтворити, проте вони не носять закріпленій на практиці характер, учень не здатний використовувати їх в житті і практичній діяльності.

Форма організації навчання – це спосіб організації і існування упорядкованих прийомів сумісної взаємопов'язаної діяльності вчителя та учнів, яка відбувається за встановленим порядком у певному режимі і спрямована на вирішення навчально – пізнавальних задач. До форм організації навчання відносять: уроки, семінари, факультативи, гуртки, додаткові заняття, екскурсії, консультації, навчальні конференції, практикуми тощо. Кожна з них несе в собі певне дидактичне навантаження, тому всі форми необхідно застосовувати в комплексі.

Функції навчання – освітня, виховна і розвивальна, що реалізуються в цілях кожного уроку в тісному взаємозв'язку: освітня – означає засвоєння учнями теоретичних знань (фактів, понять, положень, законів тощо) та оволодіння відповідними вміннями й навичками; розвивальна – навчання учнів виконувати певні розумові дії, логічні операції (порівняння, аналіз, виділення головного, аналогія, індукція, дедукція тощо); виховна – формування – (частіше удосконалення) в учнів певних рис та якостей.

Якість знань – характеристика фактичних результатів засвоєння знань учнями, що включає різні параметри (ознаки): повноту, глибину, міцність, оперативність, гнучкість, систематичність і системність, узагальненість і конкретність тощо, які свідчать про засвоєння знань на певному рівні (тобто зумовлюють той чи інший рівень засвоєння знань).

ДЛЯ НОТАТОК

